

Pásztori-Kupán István
előadótanár
Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet
www.proteo.hu/pasztori

„Viskótlan-e” a jó keresztyén? William Paul Young sikerkönyvének margójára

William Paul Young *A viskó* című regényének megjelenése számos tekintetben meglepő hatást eredményezett.¹ Rövid idő alatt tízmilliónál is több példány fogyott el belőle; az addig három munkahelyen dolgozó szerző mesés bevételhez jutott; százak és ezrek nyilatkozták, hogy a mű megváltoztatta életüket; különböző egyházi személyek és vezetők hol magasztalták, hol elmarasztalták, hol egyenesen ártalmasnak nevezték a vállalkozást. Egyesek Augustinus *Vallomásai*hoz vagy John Bunyan nagysikerű művéhez, *A zarándok útjához* hasonlították, mások féltő aggodalommal óvták az olvasót a műben felsorakozó veszedelmes eretnekségektől.

Már a fentiek alapján is indokoltnak látszanék, hogy foglalkozunk e regénnyel. Miután a munka magyar fordításban is megjelent,² a vita hazai területen is megindult körülötte, és ez is arra serkent, hogy nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Nemrég több nyilatkozat, interjú és előadás is elhangzott, amelyek keretében egyházi személyiségek részben elismerően, de inkább bíráló hangnemben szóltak a könyvről. A nyilatkozatok sorrendjében említést érdemel a *Nem kerülhető meg: A viskó* című interjú, amelyet Géczy Lajos 2010. november 26-án készített Bogárdi Szabó István dunamelléki református püspökkel, s amely fontos kérdéseket válaszolt meg, de ugyanakkor újabbakat is szült.³ Szintén tavaly novemberben jelent meg Tóth Sára rövid, kiegyensúlyozott reflexiója *Álom, kóma és valóság?* címmel.⁴ A legvehemensebb bírálat Sípos Ete Zoltán tollából származik, aki keményen elmarasztalja Young művét.⁵ Ő a Biblia Szövetség *Fontos kérdések* előadás-sorozatának 2010 decemberi rendezvényén beszélt a könyvről a következő üzenetértékű címmel: *Istent is lehet hamisítani? A viskó a Szentírás mérlegén*. Az előbbieket mellett Kéry Zsuzsanna keresztes hadjáratra emlékeztető elszántsággal küzd a regény ellen az *Evangéliumi hitvédelmi blog* oldalain.⁶ Nemrég Kiss Judit Ágnes *A viskó még mindig keresztútjában* címmel közölt rövid összefoglalót az eddig megjelent fontosabb bírálatokról.⁷

A továbbiakban kísérletet teszünk arra, hogy röviden bemutassuk és értékeljük *A viskó* című munkát. Ennek során természetesen hivatkozunk a hazai és külföldi értékelésekre és bírálatokra is.

A viskó műfaja

Kiindulásképpen meg kell határoznunk *A viskó* műfaját, hiszen az értelmezéstudomány (hermeneutika) szabályai szerint az értékelést csakis a műfajnak megfelelően végezhjük helyesen. Ha pl. Petőfi *János vitéz* című költeményét kifejezetten természettudomá-

---

¹ William Paul Young, *The Shack* (Calle Norte: Windblown Media, 2007).

² William Paul Young, *A viskó* (Szombathely: Immanuel Alapítvány, 2009).

³ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

⁴ <http://www.parokia.hu/kozosseg/cikk/506/> (megnyitva: 2011. március 9).

⁵ Ld. Sípos Ete Zoltán, *Istent is lehet hamisítani? A viskó a Szentírás mérlegén* http://www.bibliaszov.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=308:koenyvismertet&catid=39:koenyvismertetok&Itemid=81 (a továbbiakban: Sípos, *Istent is lehet hamisítani?*). Vö. Sípos Ete Zoltán: *A viskó*. <http://www.ujszeged.ref.hu/bongeszo/Visko/> (megnyitva: 2011. március 9).

⁶ <http://hitvedelem.blog.hu/> (megnyitva: 2011. március 9).

⁷ Kiss Judit Ágnes: *A viskó még mindig keresztútjában*. <http://www.mindennapi.hu/cikk/kultura/a-visko-meg-mindig-keresztutjaban/2011-02-21/1681> (megnyitva: 2011. március 9).

nyos szempontból értelmezzük, akkor rendkívül elmarasztalóan fogunk nyilatkozni a X. ének alábbi sorairól:

Franciaország és India határos,
De köztök az út nem nagyon mulatságos.
India közepén még csak dombok vannak,
De aztán a dombok mindig magasabbak,
S mikor a két ország határát elérik,
Már akkor a hegyek fölnyúlnak az égig.

A fentiek alapján viszont csak akkor lehetne azt állítani, hogy Petőfi teljesen tudatlan volt földrajzból, ha e sorokat tudományos céllal jelentette volna meg valamelyik természettudományi folyóiratban. A költő kijelentése ugyanis még a napóleoni birodalom legnagyobb kiterjedésére nézve sem nevezhető helyesnek, noha ez a körülmény valóban nem Napóleon ambícióján múlt, aki kenyérrel és vassal Kínáig is elment volna. Ha Petőfi mindezt földrajzi vagy geopolitikai céllal és abban a műfajban írja, mindmáig kötelességünk volna megóvni a gyanútlan gyermekolvasót a *János vitéz* tanulmányozásától. A költemény műfaja azonban – enyhén szólva – nem teszi indokolttá az efféle lépéseket.

Ha nem is ennyire sarkítva, de nagyjából hasonló jelenséggel van dolgunk szinte minden olyan esetben, amikor William Paul Young bírálói valamilyen teológiai tévedést, eretnokséget vagy bibliátlan elképzelést rónak fel neki. Sípos Ete Zoltán esetében ez azért különösen furcsa, mert bírálatában ő maga is idézi *A viskó* magyar fordításának hátlapjáról azt a magyarázó szöveget, amely világossá teszi, hogy nem teológiai értekezésről van szó. Ennek ellenére a Biblia Szövetség honlapján megjelent írásában mindvégig úgy kezeli *A viskót*, mintha valamilyen megrögzött eretnek tanító dogmatikai főművét tartaná a kezében. Mindehhez, természetesen, bőven találunk tengerentúli analógiákat is, amint arra alább majd ki is térünk. Meg kell jegyeznünk viszont, hogy Sípos Ete Zoltán nem idézi egészében a kötet hátlapján álló szöveget. Az ő idézete így hangzik:

Vigyázat, regény! Nem teológiai értekezés! Valóság és fantázia. Kijelentés és keresés. Nem Szentírás! Egy megrázóan izgalmas mese!

A teljes szöveg – legalábbis a fentebb hivatkozott magyar példány hátlapján – viszont a következő (a kimaradt részt dőlt betűvel szedtem):

Vigyázat, regény! Nem teológiai értekezés! Valóság és fantázia. Kijelentés és keresés. *Egy kétségbeesett, kételyekkel teli ember keresése*. Nem Szentírás! Egy megrázóan izgalmas ‘mese’!

A dőlt betűs rész kiemelten fontos a munka műfajának megállapításában. William Paul Young ugyanis több televíziós interjújában hangsúlyozta, hogy a könyvet felesége, Kim bátorítására saját gyermekeinek írta, elsősorban önvallomásként.⁸ Ezt erősíti meg a tartalomjegyzéket követő oldalra írt ajánlás is: „ezt a történetet gyermekeimnek írtam [...] és ajánlom Kimnek, Szívem Választottjának; köszönöm, hogy megmentetted az életemet!”⁹ A könyv műfaja tehát *történet* (*story*), amely a meglehetősen hányatott életű szerző önvallomása gyermekei számára, és pedig arról, hogy Isten segítségével miképpen tudott szembenézni és leszámolni az élete folyamán felgyűlt különféle nyomorúságokkal. Ehhez azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy ez a történet valóságos; de nem a külső

⁸ Ld. pl. a szerzővel 2008 márciusában a *700 Club* keretében (CBN.com) készült televíziós interjút: William Paul Young: *A Look Inside The ‘Shack’*. <http://www.youtube.com/watch?hl=en-GB&v=MYvjRiun3MA> (megnyitva: 2011. március 9). Vö. az ugyanazon év júniusában az *Atlanta Live* adásban szereplő interjúval: <http://www.youtube.com/watch?v=xsOeILVa3wQ&feature=related> (megnyitva: 2011. március 9).

⁹ Az angol eredeti szöveg így hangzik: “this story was written for my children [...] and dedicated first to Kim, my Beloved, thank you for saving my life”.

szemlélő (az olvasó), hanem az azt végigélő főhős (Mack) szemszögéből. A szerző azért fordul az időtágulás motívumához, hogy ezzel is kiemelje elbeszélés analogikus, metaforikus, sőt helyenként allegorikus jellegét: ami Mack „személyes valósága” számára egy teljes hétvége volt, az „a valóságban” „összezsugorodik”, hiszen az Istennel való találkozás végén nem vasárnap, hanem pénteken szenved autóbalesetet. A magyar elemzők közül Tóth Sára érzékeli a leginkább a mű áttételes értelmét, amint azt írásának címe is sugallja: *Álom, kóma és valóság?* Az áttételes értelmű írásokat műfajuknak megfelelően kell(ene) értékelni. Ehhez pedig nemcsak szaktudás szükséges, hanem a konkrét szavaktól vagy képektől való elvonatkoztatási képesség is.

Ha figyelembe vesszük mindezt, akkor most akár azt is mondhatnánk, hogy ezt a művet nem is lehet érdembeli teológiai elemzésnek alávetni. Matematikai nyelven: A *viskó* című regénynek nincs értelmezési tartománya a rendszeres teológia vagy dogmatika formális keretein belül. Következésképpen: még a dogmatikai szempontból helyesnek mondható bírálatoknak sincs sok értelme; Young ugyanis nem dogmatikakönyvet írt, ahogyan Petőfi sem Eurázsia földrajzát magyarázta a *János vitéz*ben. Mindezek ellenére elemzésünk rendjén ki fogunk térni néhány, a mű ellen felhozott dogmatikai vádra. Nem azért, mintha hermeneutikai szempontból egyetérténénk a teológiai elemzések és bírálatok jogosságával, hanem mert egynémely bírálat teológiailag sem mindig állja meg a helyét.

Sípos Ete Zoltán – a hermeneutika szabályaival ellenkező módon – úgy véli, hogy jogunk van minden alkotásról kimondottan teológiai értékítéletet alkotni, és pedig műfajtól teljesen függetlenül. Ehhez, úgy tűnik, semmi szükségünk a műfaj kérdésköréhez tartozó bármiféle képzettségre. Felhívása talán nem csupán a hermeneutika módszertana szempontjából áll ingatag talajon:

Kérlek benneteket, hogy mindig ellenőrizzétek a Biblia fényében, hogyha valaki Istenről beszél nektek, akkor vajon a bibliai Istenről beszél vagy nem! Akár a keresztyénség körein kívül keletkező alkotásokkal találkoztok (*Jézus Krisztus Szupersztár, Júdás evangéliuma, Da Vinci kód*), akár a keresztyénség körein belül megjelenő teológiai művekkel (Albert Schweitzer, Rudolf Bultmann Jézus-képe), igehirdetésekkel, novellákkal, regényekkel, amelyekben Isten személye előkerül, tegyétek fel a kérdéseket: Ennek Istene és a Bibliában megszólaló Isten egy és ugyanaz a személy? Vagy a hasonlóság csak látszólagos? Melyikben higgyek? Melyiket fogadjam el? Melyiket utasítsam vissza? Hogyan állapítható meg, hogy igazi vagy hamis a nekünk felkínált Isten? [...] A bibliai kijelentés alapján, ill. a gyakorlati engedelmesség során megismerve őt, alkalmassá válunk arra, hogy megítélhessük egy könyv, irat, regény, film istenéről, hogy az igaz Istene-e [*sic!*] vagy pedig nem.¹⁰

A fenti, önmagáért beszélő állítást nem kommentáljuk. A kritikus pusztán a miatt érzi feljogosítva magát a mű teológiai szempontú értékelésére, mert Young műve „tele van teológiai fejtegetésekkel is”.¹¹ Mielőtt ezeket szemügyre vennénk, szánjunk néhány sort a könyv szerzőjének és a regény analogikus jellegének rövid bemutatására.

A mű szerzője és a könyv analogikus mivolta

Szintén hermeneutikai alapelv, hogy adott mű értékelésénél figyelembe kell vennünk a szerző személyiségét, életkörülményeit és élettapasztalatát, hiszen ezeknek ismerete közelebb vihet a munka céljának és üzenetének jobb megértéséhez, és megfordítva: az ilyen irányú információhiány meghamisíthatja a szerző szándékával, eredeti mondanivalójával kapcsolatos elképzeléseinket. Erre vonatkozó kutatást minden esetben illik végezni, akár

¹⁰ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

¹¹ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

Platón *Állam* című dialógusáról, akár Augustinus *Vallomásairól*, Mozart *Requiemjéről*, Jeremiás próféciáiról vagy éppen Pál apostol *Rómabeliekhez írt leveléről* van szó. Ez a kor- és keletkezéstörténet elengedhetetlen feladata.

A *viskó* című regény keletkezésének beszédes „kortörténete” van. William Paul Young életrajzának ismeretében rengeteg részlet és epizód érthetőbbé válik: a kanadai származású, Új-Guinea egyik missziós telepén, a fehér hittérítő fiaként felnövekedett William már kisiskolás korában kemény próbatételeken ment keresztül. A törzs férfitagjai és az iskolai bentlakásban a nagyobb diákok részéről elszenvedett szexuális zaklatások és egyéb családi tragédiák, majd később házasságának saját maga által okozott válsága mindenképpen hozzájárult ahhoz, amit – saját szavai szerint – „önnön viskójának építése” jelentett. Mielőtt rátérnénk a mű tárgyalására, hadd álljon itt kor- és szövegtörténeti megvilágításul a szerző egyik televíziós interjújában elmondott vallomása:

A viskó metafora. A lélek házát jelenti: azt, amelyet belülről építesz. Az emberek segítenek neked ennek megépítésében azáltal, hogy megsebeznek, tesznek valamit veled, te pedig elszenveded a visszaéléseket és így tovább. Vannak szobáid, ahol a titkaidat őrzöd, más szobákban a hazugságaidat, és ismét másutt a függőségeidet. Kívülre pedig olyan homlokzatot emelsz, amely jól fest: legalábbis úgy véled, hogy mások szépnek látják majd. De őket nem engeded be, mert akkor megtalálnák a dolgaidat. És úgy gondolod, azt reméled, hogy Isten talán hatalmas bakugrással fog eljuttatni téged az újjászületéstől a majdnem tökéletes állapotig – és nem kell majd szembenézned a viskóddal. Mintha valamiképpen megkerülhetnéd azt. De Isten meg akar gyógyítani bennünket: ő nem akarja, hogy mi csak úgy [átugorjunk mindezt]... Ha azt akarta volna, teremthetett volna robotokat. De ő kapcsolatot akar [létesíteni velünk], és e kapcsolat révén belülről akarja elindítani a feloldozásunkat. Ehhez pedig idő kell. Én 38 évig építettem a magam viskóját. Ahhoz, hogy elrejtsem a rengeteg szégyent, megalkottam a homlokzatot, azaz – kedvenc kifejezésemmel élve – létrehoztam a tökéletességre törekvő teljesítmény vékony külső mázat. A máz alatt azonban tengernyi szégyen lapul.¹²

Paul Young munkájának külföldi és hazai elmarasztalói szinte egyáltalán nem utalnak a szerző és műve kapcsolatára: elemzéseikből rendszerint hiányzik a kontextuális megértés, illetve az analogikus és metaforikus jellegű szövegek műfajhoz illő értelmezési szándéka. Sípos Ete Zoltán előadását megelőzi ugyan Weberné Zsikai Mária rövid életrajzi bemutatója Young életéről, viszont ennek az életrajznak a műben tapasztalható lecsapódásaira még utalás is alig történik, noha Weberné is említi Young szavait, miszerint a *viskó* a saját fájdalomkiből épített ház metaforája. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy mindez csupán ürügyet szolgáltat Sípos Ete Zoltán kritikájához, hiszen az életrajzi bemutatónak szánt felvezetés a következő mondattal zárul:

---

¹² A fentiek televíziós interjújában hangzottak el élőbeszéd formájában. Az angol szöveg itt olvasható: “The shack is a metaphor. It is the house of the soul that you build on the inside. And people help you build it by what they inflict on you, what they do to you, the abuses you go through, whatever. And you have rooms where you store your secrets, and rooms where you store your lies and where you hide your addictions. And you put up a façade on the outside, something that looks good. However, you think it is going to look good to other people. And you don’t let them in, because then they will find the stuff. And you think, you hope that God maybe will leapfrog you from newbirth all the way to near perfection – and you won’t have to deal with the shack. That you could somehow go around it. And God wants to heal us: he doesn’t want us to just... If he wanted that, he could have created robots. But he wants a relationship, and in the middle of that relationship to begin to unwind us from the inside. And that takes time. For me, I built my shack for 38 years. To deal with all the shame I created a façade, or, what I like to say, a little thin veneer of perfectionist performance. And underneath it is a whole ocean of shame.” Ld. <http://www.youtube.com/watch?v=xsOeILVa3wQ&feature=related> (megnyitva: 2011. márc. 9).

Magyarországon eddig nem jelent meg hiteles elemzés a műről és viszonylag kevesen vállalták, hogy kritikát mondjanak a tévelygésről.¹³

A fentiek szerint tehát a mű eleve tévelygésnek minősül, anélkül, hogy a kritikus figyelembe venné a szerző eredeti, a családon belüli önvallomásra vonatkozó szándékát, a munka metaforikus értelmét, illetve a könyv megjelenése óta elhangzott nyilatkozatait, interjúit stb. Pedig nem holt, hanem élő szerzővel van dolgunk, és ez a módszer még inkább segítené a kontextuális megértést. Márpedig – történelmi analógiával élve – Augustinus *Vallomásait* sem lehet méltányosan értelmezni, ha mellőzzük a híres egyházatya életkörülményeit, illetve alkotói szándékát. Sőt, az ő esetében a dolog még megfordítva is igaz: Augustinus életrajzi adatainak zömét ugyanis éppen személyes hangvételű *Vallomásaiból* merítjük, és ennek alapján magyarázzuk jól ismert, bár gyakran vitatott megtérésének történetét is.

Nem kell Augustinus *Vallomásait* és *A viskót* művészi szempontból egyenértékű alkotásoknak tartani. Mindazonáltal óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy számos elemző részéről a kivételes bánásmód – ti. a szerző személyes tapasztalatainak pozitív értelmű figyelembevétel – miért jár ki Augustinusnak, és miért nem jár ki William Paul Youngnak? Eppen a *Vallomások* alapján reméljük, hogy ez a kivételezés nem azért illeti meg Augustinust, mert erkölcsi életvitele jóval magasabb volt Youngénál. Enyhén szólva: sőt! Következésképpen másutt kellene keresnünk e módszertanilag nyilvánvaló elfogultság indítékait: ez viszont messze túlmutatna jelen írásunk keretein.

A viskó művészi színvonala és mondanivalója

A munka művészi kivitelezéséről csupán röviden szólok azon oknál fogva, hogy felkészültségem nem jogosít fel behatóbb esztétikai elemzésre. Annyi mindenképpen megállapítható az angol eredeti alapján, hogy Young a lehető legközvetlenebb stílusban szól korunk nem feltétlenül olvasáshoz szokott közönségéhez. Kerüli a bonyolult mondatokat, és igyekszik minél közérthetőbben, élőbeszédszerűen fogalmazni. Ez a megoldás módfelett csökkent az igényesebbek esztétikai élményét, amelyet a magyar olvasó esetében sajnos csak tovább ront a meglehetősen alacsony művészi színvonalú, germanizmusoktól sem mentes fordítás.

Szinte örvendek, hogy a magyar kiadás rendhagyó módon nem tünteti fel a fordító nevét, így bírálatomat még a legcsekélyebb mértékben sem lehet személyeskedésnek minősíteni. Noha az eredeti szöveg sem kimondottan szépirodalmi nyelvű alkotás, a magyar mondatok gyakran még ehhez képest is sántítanak. Az én nemzedékem, amely jobbára James Fenimore Cooper, Mark Twain, Jack London vagy éppen Harriet Beecher Stowe regényeinek Réz Ádám és Szinnai Tivadar által készített, valóban művészi és időtálló fordításain nőtt fel, minden bizonnyal esztétikailag beteljesületlenül teszi majd le *A viskót*. E megállapítás szinte ugyanúgy vonatkozik a szerző barátai által „lecsiszolt szikladarabra”, ahogy maga Young nevezi művét,¹⁴ és noha valóban „csoda sejlett át a felszín alól”, e csoda angol eredetije sem nevezhető igazi drágakőnek. Ha valóban ez a mű lesz a 21. század korának *Zarándok útja*, akkor az irodalomtudósok máris elkezdhetnek aggódni századunk esztétikai színvonaláért. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az esztétikai szempontból éppen csak derengést mutató műnek ne volna valóban megszívlelendő üzenete korunk számára. A továbbiakban ennek az üzenetnek néhány elemével foglalkozunk.

Tartalmát tekintve *A viskó* valóban önvallomás. A főhős, Mackenzie Allen Phillips (Mack), aki gyermekkorától óta retteg saját szigorú, iszákos és kegyetlen apjától, most

¹³ Weberné Zsikai Mária: *Amerikai sikertörténet az összetört életből*. http://www.bibliaszov.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=308:koenyvismertetet&catid=39:koenyvismertetok&Itemid=81 (megnyitva: 2011. március 9).

¹⁴ Young: *A viskó* 257.

ötgyermekes apaként és férjként óriási megpróbáltatáson megy keresztül: amikor három kisebb gyermekével kirándulni megy, a legkisebbet, Missyt elrabolja egy sorozatgyilkos. A kislány eltűnése az utolsó csepp a pohárban: Macket beborítja *A Nagy Szomorúság* (*The Great Sadness*). Noha külsőleg működőképes marad, valójában sem a környezetével, sem Istennel nincs igazi kapcsolatban.

Évek múltán rövid levelet kap Istentől, aki ugyanazzal a *Papa* névvel illeti önmagát, mint amellyel Nan, Mack felesége szokott Istenre hivatkozni. A meghívás értelmében Mack visszamegy a hegyi kunyhóhoz (viskóhoz), ahol kislányának azon a végzetes napon nyoma veszett. Itt egy teljes hétvégét tölt el Isten közvetlen társaságában, aki a maga Hármás-Egy mivoltában mutatkozik meg számára: az Atya – aki *Papa* névre hallgat – leggyakrabban testes, afrikai-amerikai hölgyként (és egy kulcsfontosságú jelenetben férfiként) jelenik meg; Jézus közel-keleti farmernadrágos ácsmester és asztalos; a Szent Lélek pedig ázsiai fiatal hölgy és a Sarayu nevet viseli. Ez utóbbi a *szél* szava hindu nyelven, mégpedig olyan szél, amely meglepetésszerűen ér. Mivel a Sarayu ugyanakkor folyónév is Indiában, a meglepetésszerű szél és a víz e sajátos összekapcsolódása vezette a szerzőt arra, hogy a regény ázsiai karakterű, légies nőalakját, az emberközelbe jött Háromság harmadik személyét Sarayunak nevezze. Minderről ő maga több alkalommal is beszámolt televíziós szereplései rendjén, és mindkét elemet kapcsolatba hozta János evangéliumának 3. részével.¹⁵

Isten közvetlen társasága egyrészt felemelő élmény, másrészt kemény próbatétel Mack számára, akinek le kell tennie iszonyatos terhét Isten előtt, méghozzá úgy, hogy megtanul megbocsátani. A megbocsátás különböző formáit is megismeri, hiszen egészen másképpen bocsát meg apjának (akit nyilvánvalóan bánt az, amit fiával korábban cselekedett), és másképpen lánya gyilkosának, aki nem jelenik meg, tehát Mack nem tudhatja, vajon megbánta-e tettét. Ez az epizód külön is kiemelendő, mivel e vállalkozáshoz Papa méltóságteljes, érett korú, de izmos ősz férfiként jelenik meg, és így szól Mackhez: „Ma délelőtt egy apára lesz szükséged. Szedd össze magad, és induljunk!”¹⁶ Érdemes legalább szemelvényesen idéznünk a megbocsátás jelenetének legfontosabb mozzanatát, amely Papa alábbi szavaival indul:

- Ma a gyógyulás ösvényét járjuk, hogy lezárjuk (élet)utadnak ezt a részét: nem csupán a te érdekedben, hanem mások miatt is. [...]
- Papa! – kiáltotta Mack. – Hogy bocsáthatnék meg valaha is annak a rohadéknak, aki meggyilkolta az én Missyemet?! [...] Tudom, hogy nem helyes, de azt akarom, hogy úgy szenvedjen, mint amilyen szenvedést ő okozott nekem... ha már igazságszolgáltatásban nem részesülhetek, a bosszúról akkor sem akarok lemondani. [...]
- Mack, az, hogy te megbocsátasz ennek az embernek, a részedről azt jelenti, hogy átengeded őt nekem, és lehetővé teszed, hogy megváltsam őt.
- Megváltani?! Őt?! [...] Nem akarom, hogy megváltsd őt! Azt akarom, hogy okozz neki fájdalmat, hogy büntesd meg, juttasd pokolra... – Hangja elakadt. Papa türelmesen várta, hogy az érzelmek lecsillapodjanak.
- Elakadtam, Papa. Nem felejtettem el csak úgy, amit tett, nem igaz? – esdekelt Mack.
- A megbocsátás nem felejtést jelent, Mack. Azt jelenti, hogy elengedjük a másik ember torkát.
- De én azt hittem, hogy te elfelejtetted a bűneinket.
- Mack, én Isten vagyok. Nem felejtetek el semmit. Mindent tudok. Tehát a felejtés számomra azt jelenti, hogy úgy döntök, korlátozom magam. Fiam! –

¹⁵ Ld. pl. <http://www.youtube.com/watch?v=UJLPJ6Jy5CI&feature=related> (megnyitva: 2011. március 9).

¹⁶ Young: *A viskó* 226.

halkult el Papa hangja, Mack pedig feltekintett rá, egyenesen bele mély, barna szemébe. – Jézus miatt ma nincs törvény, ami azt követelné meg, hogy az emlékezetembe idézzem a bűneidet. Ezek elmúltak, és nem zavarják többé a kapcsolatunkat.

– De ez az ember...

– De ő is az én fiam. Meg akarom váltani.¹⁷

Az egyik legnagyobb lecke tulajdonképpen az, hogy az Istennel létesítendő igazi kapcsolathoz elengedhetetlenül fontos az ő kétségtelen jóságába vetett bizalom. Ha fikarcnyit is kételkedünk Isten jó voltában és abban, hogy ő feltétel nélkül szeret bennünket, sem vele, sem embertársainkkal nem leszünk képesek kapcsolatba lépni. Ennek a feltétlen bizalomnak pedig nincs alternatívája. Ez a könyv talán egyik legfontosabb teodiceai (Istent igazoló) üzenete. Ahogy a szerző egyik interjújában fogalmazott: „A kegyelem győzni fog. Ez azt jelenti, hogy Istennek nincsenek vetélytársai”.¹⁸

Mivel a mű bővebb bemutatásával olyan kérdéseket is kellene érintenünk, amelyeket más elemzők már vagy értékelték, vagy kifogásoltak, az ismétlések elkerülése végett elemzésünk további részében áttekintjük a legfontosabb bírálatokat, és ezek rendjén térünk majd vissza *A viskó* megfelelő részleteihez.

A mű ellen felhozott fontosabb kifogások

Sípos Ete Zoltán összefoglalta a legfontosabb hazai és külhoni bírálatokat, és a regény kemény kritikusai (így pl. Kéry Zsuzsanna is) az ő kijelentései mentén vagy éppen rá hivatkozva fogalmazzák meg állításait. Így hasznosnak látszik, hogy az alábbiakban az ő felosztását követve tárgyaljuk a kérdéseket. Ezt a munkát azonban kifejezetten a magyar olvasóközönség tájékoztatására az „audiatur et altera pars”¹⁹ ősi követelménye szerint végezzük, fenntartva azt a fentebb megfogalmazott értelmezéstudományi alapelvet, melynek értelmében *A viskó* – műfajából következően – nem vizsgálható és nem értékelhető a formális dogmatika eszközeivel, illetve annak szabályai alapján.

A mindent jobban tudás veszélyes kényszeréből fakadó ún. „szájbarágó” értékelés – hiszen pontosan ez a kifejezés jelenik meg Kéry Zsuzsanna egyik bejegyzésében is²⁰ – nem csupán *A viskó* szerzője elleni méltatlan támadás, hanem ezzel egyidejűleg az olvasó leminősítése is. A műfajra jellemző értékelési szabályokat és a hermeneutikai alapelveket semmibe vevő, tehát tudományosan igazolhatatlan eljárás eleve a következőt sugallja: az olvasó teljesen félrevezethető és gyermeket, aki egyetlen művészi alkotáshoz sem közeledhet anélkül, hogy előzőleg meg ne hallgatta volna teológiai szaktanácsadója véleményét, hiszen ő maga képtelen megérteni azt. Ezen az alapon pl. minden lelkiismeret-furdalás nélkül el lehetne tiltani a magyar keresztyéneket akár Madách Imre főművétől is, hiszen – ha nagyon akarom – *Az Ember tragédiája* egyrészt a gondviselés aktív jelenlétét tagadó 19. századi deizmust képviseli:

[AZ ÚR:] Be van fejezve a nagy mű, igen.

A gép forog, az alkotó pihen.

Évmilliókig eljár tengelyén,

Mig egy kerékfogát ujítani kell.²¹

¹⁷ Young: *A viskó* 231–232.

¹⁸ A felvételt ld. <http://www.youtube.com/watch?v=UJLPI6Jy5CI&feature=related>: “Grace will win. That is God has no rivals.” (megnyitva: 2011. március 9).

¹⁹ „Hallgattassék meg a másik fél is.”

²⁰ http://hitvedelem.blog.hu/2011/01/20/a_visko_szajbarago (megnyitva: 2011. március 9).

²¹ Madách: *Az Ember tragédiája*, I. szín.

Másrészt ugyanez a Madách Imre „nem átallja” a 325-ös *Niceai Hitvallás* kulcski-fejezését (*homouszion* – egylényegű az Atyával) lecserélni az egyetlen „i”-vel többet tartalmazó eretnek szóra (*homoiuszion* – hasonló lényegű az Atyával), márpedig ez az „i” jelenti a Krisztus valóságos, illetve látszólagos istensége közötti különbséget:

[PÁTRIÁRKA:] E gonosz hitűek
A szentháromság rejtélyes tanában
A homoiusiont hirdetik,
Mig az egyház a homousiont
Alapítá meg a hit cikkeül.
[BARÁTOK:] Halál reájuk, már a máglya ég.
[ÁDÁM:] Adjátok fel, barátim, azt az i-t,
Szebb áldozat lesz életmegvetések
A szent sirért vivandó hős csatában.²²

Az olvasót lealacsonyító ún. „szájbarágásos” hozzáállás kiváló példáját az amerikai Chuck Colson nyújtja, akinek jobbára semmitmondó „elemzését” summázó hatásvadász kijelentésével – Maradj kívül a viskón! (Stay out of The Shack!)²³ – sajnos Sípos Ete Zoltán is egyetért, és így zárja a Szeged-Újszegedi Református Egyházközség honlapján szereplő rövidebb értékelését:

A könyv Szentháromságra vonatkozó részei egyenesen eretneknek számítanak. Az sem véletlen, hogy Chuck Colson így nyilatkozott a könyvről: „Maradj kívül a viskón!” Véleményével magam is egyetértek, hozzátéve, hogy ha el is olvassa valaki – legyen éber és józan!²⁴

Anélkül, hogy a fentieket mélyebben elemeznénk, Chuck Colson nyilatkozata valóban nem véletlen. Charles Wendell Colson ugyanis nemcsak Richard Nixon elnök egykori tanácsadója volt 1969 és 1973 között, hanem egyike volt a híres *Watergate-i Heteknek* (*The Watergate Seven*), akiket Nixon kényszerű lemondása után a bíróság összesküvés, illetve az igazságszolgáltatás akadályozása vádjával perbe fogott, mivel cselekvő részesei voltak a Nixon tudtával és beleegyezésével szervezett és a *Watergate botrány* néven ismert politikai összeesküvésnek. A rá kiszabott egytől három esztendeig terjedő börtönbüntetésből Colson végül hét hónapot töltött le az Alabama állam területén lévő Maxwell szövetségi börtönben. Megtérése is erre az időszakra tehető. A börtönből szabadulva egyenesen fölfelé ívelt a pályája: napjainkban az egyik legismertebb egyházi média-személyiség. 2008-ban George W. Bush elnöktől megkapta az *Állampolgár Elnöki Kitüntetését* (Presidential Citizens Medal). Egyszóval: az ő „viskója” sem éppen üres, sőt hotelnyi mérete van: *Watergatének* hívják...

A fentiek ellenére meggyőződésünk, hogy *A viskó* szerzője nem szorul rá egyetlen magyar rendszeres teológus védelmére sem, a könyv magyar olvasóközönségének viszont lehetőséget kell biztosítanunk a szélesebb kitekintéshez.

Istenhamisítás?

Sípos Ete Zoltán írásának provokatív címe *A viskó* elleni legnagyobb vádat, Isten személyének meghamisítását helyezi előtérbe. A bírálat megfogalmazója szerint:

²² Madách: *Az Ember tragédiája*, VII. szín.

²³ <http://www.crosswalk.com/news/commentary/11575218/> (megnyitva: 2011. március 9). Vö. Bob Botsford igehirdető előadásával: <http://www.youtube.com/watch?v=OOVztUhdAA> (megnyitva: 2011. március 9). Ld. még Tom Neven: *The Shack: Ramshackle theology*. <http://www.boundlessline.org/2008/06/the-shack-ramsh.html> (megnyitva: 2011. március 9); Walter Henegar, “*The Shack*”: *What God Should Have Said?* <http://byfaithonline.com/page/arts-culture/the-shack-what-god-should-have-said> (megnyitva: 2011. március 9).

²⁴ <http://www.ujszeged.ref.hu/bongeszo/Visko/> (megnyitva: 2011. március 9).

Ha valamelyik istenkép – akár csak egy ponton is – nem vág egybe a bibliaival, akkor az hamisítvány. Ezért nincs mögötte fedezet, így értéktelen. Lehet, hogy irodalmilag ötletes, retorikailag elkápráztató, érzelmileg felkavaró, megható, szép, jól sikerül s az eredetire szinte a megszólalásig hasonlító, mégis értéktelen. Nyugodtan elfordulhatunk attól az istenségtől.²⁵

Úgy tűnik, szerzőnk Isten minden titkát megfejtette, és tökéletesen ismeri őt, hiszen feltételezi az egyetlen és a legapróbb részletekig leírható „bibliai istenkép” létezését, sőt valószínűleg azt is, hogy hallgatósága és olvasói – amennyiben biblikusan gondolkoznak – „minden ponton” ugyanúgy látják Istent, mint ő. Isten viszont annyiféle módon és cselekvésben jelenik meg a Szentírás lapjain, annyiszor döbbsenti meg a vele kapcsolatba lépő embereket, hogy az ő tökéletes, a legapróbb „pontig” történő ismeretének pusztá feltételezése is merész állásfoglalás, illetve a mindenható és szuverén Isten teljes szabadságának megengedhetetlen korlátozása. Ezzel együtt természetesen nem kérdőjelezzük meg az örökkévaló és változatlan Isten önmagával való tökéletes azonosságát, ahogyan azt pl. Markión (Marcion) cselekedte a II. század derekán, amikor szétválasztotta az Ószövetség törvényadó, „rossz” Istenét az Újszövetségben, Jézus Krisztus mennyei Atyjaként megjelenő „jó” Istentől. Azt viszont hangsúlyozzuk, hogy emberi szavakkal soha nem lehet minden részletében tökéletes istenképet alkotni a Szentháromság Istenről. Márpedig valamihez óhatatlanul viszonyítanunk kell azt, ami „akár csak egy ponton is” eltér az elfogadottól. Ennek az elfogadott istenképnek pedig szükségszerűen merevnek és statikusnak kellene lennie, mint minden viszonyítási alpnak.

A tökéletes bibliai istenképet maga Sípos Ete Zoltán sem rajzolja meg, csupán előfeltételezi. Rengeteg példáját ismerjük annak, hogy ez az istenkép hogyan élt és alakult a dogmatörténet folyamán – az Isten önazonosságához való következetes ragaszkodás mellett. Ehelyütt érjük be két üzenetértékű dogmatörténeti példával. A reformátorok közül Luther számára ez volt fő kérdés: „Miképpen található egy kegyelmes Istent?” (Wie soll ich ein gnädigen Gott finden?). Meg is találta: az Újszövetségben. Később viszont ugyanaz a Luther mintha más, noha kétségtelenül bibliai ihletésű istenképet rajzolna elénk *A rabló paraszt hordák ellen* kiadott pamfletjében... És történik mindez egyetlen szerző munkásságán belül! Hasonló különbség érzékelhető Augustinus 397 és 398 között keletkezett *Vallomásainak* „bibliai istenképe” és az aggkorában írt, szigorúan a kettős predestináció tanára épülő *Retractationes* című munka „bibliai istenképe” között. A kérdés tehát minden szarkazmus nélkül, jogosan merül fel: *A viskó* istenképének (vagy akármelyikünk istenképének) a fentiek közül melyik augustinusi vagy lutheri portréval kellene „minden ponton” egybevágnia?

Sípos Ete Zoltánnal együtt vallom, hogy a Kr. u. 325-ben tartott niceai egyetemes zsinatra összegyűlt atyák helyesen döntöttek, amikor az ott elfogadott hitvallásba bevették azt az állítást, miszerint a Fiú azonos lényegű (görögül ὁμοούσιος, latinul *consubstantialis*) az Atyával. Ezzel együtt azonban azt is tudjuk, hogy ez a kifejezés nem bibliai eredetű, és Nicea előtt alig használta valaki. Arról is meg lehetünk győződve, hogy – a Bibliától idegen kifejezés használata ellenére – a *Niceai Hitvallás* elfogadói Istenről biblikusabban gondolkodtak azoknál, akik az Atya alá rendelték a Fiút és a Szent Lelket, és megkérdőjelezték Krisztus valóságos istenségét. Az *egylényegű* vagy *azonos lényegű* terminus az egyetemes egyház bibliai alapú hitét fejezte ki ugyan az Atyában, Fiúban és Szent Lélekben megismert egy Istenről, viszont a kifejezés nyomán kialakult „niceánus istenkép” kétségtelenül árnyalta, vagy legalábbis egyértelművé tette azt a „bibliai istenképet”, amelyet az egyház tanítói addig őriztek. Csupán ennek az epizódnak az ismeretében is felelőtlenség a keresztyén teológia történetének és fejlődésének figyelmen kívül hagyásával sommásan „bibliai istenképről” beszélni. Ez különben Sípos Ete Zoltán szavaiból is kiderül, hiszen így fogalmaz:

²⁵ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

Nos, jól meg kell ismernünk Isten igaz képét, a tőle származót, amit a Bibliában adott nekünk. Ez az ő kijelentése, itt közölte velünk magát a Szentlélek által. Őt innen lehet és kell megismernünk egyre mélyebben. Segítséget adhat a történelmi keresztyén teológia is, ami olyan területe a dogmatikának, ahol nagyon sok mindent átgondoltak eleink, és szépen rögzítették felismeréseiket.²⁶

Éppen erről van szó! A bennünk élő „bibliai istenkép” kétezer év óta szüntelenül alakul, noha tudjuk: Isten maga nem változik. A Bibliában nem szereplő *egylényegű* kifejezésre pedig a niceai zsinat kritikusai némi joggal mondhatták volna, hogy „irodalmilag ötletes, retorikailag elkápráztató, érzelmileg felkavaró, megható, szép, jól sikerül s az eredetire szinte a megszólalásig hasonlító, mégis értéktelen”, mert úgymond „nincs mögötte fedezet”. Ezt annak ellenére is kijelenthették volna, hogy a kifejezést maga Nagy Konstantin császár is nagy ékesszólással magyarázta 325-ben: szerinte az *egylényegűt* nem anyagi vagy testi értelemben kell használni, hanem „ezeket a dolgokat akként kell felfogni, mint amelyeknek isteni és kimondhatatlan értelmük van”.²⁷

A keresztyén teológia fejlődésének különböző állomásain a bibliai hermeneutika változásaival párhuzamosan alakult a „keresztyén bibliai istenkép” is. Éppen a Szentháromságra vonatkozóan figyelemreméltó a 351-es sirmiumi zsinat végzése is, amely egyenesen átokkal sújtja mindazokat, akik az 1Móz 1,26-ot nem úgy értelmezik, hogy ezt az Atya mondta a Fiának.²⁸ Azzal együtt, hogy ezt az értelmezést ma az ószövetségi írásmagyarázók zöme meglehetősen fenntartással kezeli, a fenti anatómia által meghatározott Szentháromság-értelmezés nagyon is hozzátartozott a 4. század „bibliai istenképéhez”. Pontosan úgy, ahogyan bírálata fényében Sípos Ete Zoltán „bibliai istenképéhez” szervesen hozzátartozik az általa „Medgyessi Péter”-re átkeresztelt Medgyesi Pál *Praxis pietatis (A kegyesség gyakorlása)* című munkája, amely tulajdonképpen a puritán Lewis Bayly angol nyelvű művének 1636-ban Debrecenben megjelent nagysikerű magyar fordítása.

Lássuk hát részleteiben, mit is ró fel Sípos Ete Zoltán és számos észak-amerikai egyházi ember *A viskó* szerzőjének.

A Biblia Istene: Három különálló isteni személy?

Sípos Ete Zoltán meglehetősen nagyvonalú abban a tekintetben, hogy a negyedik századi keleti egyházatyák Szentháromság-hasonlatainak némelyikét olyan rossznak tartja, hogy „az általa bemutatott Isten a szigorú monoteizmust követő zsidók és muzulmánok szemében joggal tűnt három istennek”.²⁹ Annyit talán bátoríthatunk előljáróban megjegyezni, hogy a muzulmán vallás csaknem 250 évvel később jelent meg a 4. századi keleti atyák kora után, képviselőinek pedig kisebb dolguk is nagyobb volt annál, semhogy Athanasziosz, Nagy Baszileiosz vagy éppen Nüsszai Gergely szentháromságtani fejtegetéseit olvasságassák. A fenti súlyos anakronizmus mellett Sípos Ete Zoltán még a következőket is tudni véli a 4. századi keleti atyákról:

Ezek a keleti teológusok nem tagadták Isten egységét, de inkább három személy közös céljairól és szándékairól, mint közös lényegéről beszéltek. Ezzel sok emberben azt az érzetet keltették, mintha a valóságban tényleg három Isten

²⁶ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

²⁷ θείοις δὲ καὶ ἀπορρήτοις ῥήμασι προσήκει τὰ τοιαῦτα νοεῖν. Ld. Szókratész Szkholasztikosz: *Historia ecclesiastica* I, 8. Vö. *Szókratész Egyháztörténete*. Ford. Baán István. Ókeresztény írók 9. Szent István Társulat, Budapest 1984, 58.

²⁸ Ld. Szókratész: *Historia ecclesiastica* II, 30. Ókeresztény írók 9, 173: „Ha valaki ezt a kijelentést: ‘teremtünk embert’ nem úgy értelmezi, hogy ezt az Atya mondta a Fiúnak, hanem Isten maga szólt önmagához, átkozott legyen.” Εἴ τις τὸ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, μὴ τὸν Πατέρα πρὸς τὸν Υἱὸν λέγειν, ἀλλ’ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν λέγει τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω.

²⁹ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

lenne. Ezek egysége három különálló lény tökéletes összhangja és egyetértése. Az egyik kappadókiai teológus még olyan hasonlattal is élt, hogy az Atya, a Fiú és a Lélek lényegének egysége olyan, mint Péter, Pál és Barnabás közös részese az emberi természetben. Ezek a megközelítések éppen azt a szentháromság-hitet kérdőjelezték meg, amelyet illusztrálni akartak, és inkább egy triteista szemléletet hintettek el.³⁰

A dogmatörténésznek önuralomra van szüksége ahhoz, hogy ne vaskos kötettel válaszoljon e súlyos teológiatörténeti és patrisztikai tájékoztatatlanságra. Istennek hála, ilyen eligazító jellegű munkák – kötetek és tanulmányok egyaránt – bőven állnak rendelkezésre, de pusztán felsorolásuk is legalább kétszeresére növelné jelen írásunk terjedelmét. Bizonyos mértékig magam is bátorkodtam megvilágítani az első négy és fél évszázad szentháromságtani, krisztológiai és egyéb dogmatörténeti kérdéseit,³¹ de a fenti sorok szerzőjét inkább szeretettel a magyar nyelven is fellelhető és tekintélyes szakirodalom forgatására buzdítottam.³² Szerzőnk ugyanis megdöbbentő tájékoztatatlanságot árul el, amikor sommás ítéletében a kollektív bűnösség vádjával egyenértékű minősítéssel egyszerűen csak így nevezi meg a niceai hit bajnokaként számon tartott ógyházi tanítókat: „ezek a keleti teológusok”. Vagyis: Athanaszioszt, a három kappadókiai atyát (Nagy Baszileioszt, Nazianzoszi Gergelyt, Nüsszai Gergelyt) és a többieket. Egyenesen azt állítja, hogy ők, akik a Szentháromság lényegi egységéért (!) szálltak síkra, és nevüket éppen a helyes keresztyén szentháromságtan megszilárdításával írták be a teológia történetébe, szóval „ezek a keleti teológusok” Sípos Ete Zoltán egyedülálló olvasatában „inkább három személy közös céljairól és szándékairól, mint közös lényegéről beszéltek”.

A személyeskedés legcsekélyebb szándéka nélkül vagyok kénytelen megállapítani, hogy ennyire végletesen elhibázott kijelentések csak úgy kerülhetnek el, ha az ember kézbe veszi pl. Athanasziosznak *A Niceai (Nikaiai) Zsinat határozatáról (De decretis Nicaenae Synodi)* vagy Nagy Baszileiosznak *A Szent Lélekről (De Spiritu Sancto)* szóló munkáját, illetve Nazianzoszi Gergely *Öt teológiai beszédét*, amelyek már hosszú évtizedek óta elérhetők magyar fordításban is.³³

Mindez már önmagában is elegendő volna az elkerülhetetlen következtetés levonásához: aki a 4. századi keleti atyákat és köztük a kappadókiaiakat egyenesen „triteista szemléletet hintő” tanítókként jellemzi, az *semmilyen szentháromságtani kérdésben* nem nyilatkozhat, illetve nem képviselhet mérvadó véleményt, hiszen nélkülözi a szentháromságtan kialakulására vonatkozó alapvető ismereteket. Ennek legnyilvánvalóbb bizonyítéka az, hogy Sípos Ete Zoltán a helyes tanítást képviselő atyáknak tulajdonítja a triteizmus eretnekségét. Ezen a ponton pedig még az az érve is megdőlni, amellyel – saját szaktudása és *A*

³⁰ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

³¹ Ld. Pásztori-Kupán István: *Követvén a szent atyákat. Az ógyház dogmatörténete 381-ig.* A Napoca Star és a Protestáns Teológiai Intézet közös kiadása, Kolozsvár 2009 (a továbbiakban: Pásztori: *Követvén*); Pásztori-K. I.: *Mindnyájan egybehangzóan tanítjuk. Az ógyház dogmatörténete 381-től 451-ig.* A Napoca Star és a Protestáns Teológiai Intézet közös kiadása, Kolozsvár 2010; a dogmatörténet területén eddig megjelent (zömmel pdf formátumban is letölthető) tanulmányaimat ld. itt: <http://www.proteo.hu/?q=node/25>.

³² Csupán eligazításul ajánlok néhány, magyar nyelvterületen ismert és elismert teológiatörténeti művet: Vanyó László: *Az ókeresztény egyház irodalma.* 2 kötet, III. átdolg. kiadás. JEL kiadó, Budapest 1997–1999; Vanyó László: *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe* (Szent István Társulat, Budapest 1998; Henry Chadwick: *A korai egyház.* Ford. Ertsey K., Tornai F. Osiris, Budapest 1999; Alister E. McGrath: *Bevezetés a keresztény teológiába.* Osiris, Budapest 1995 stb.

³³ Ld. Athanasziosz: *A Nikaiai Zsinat határozatáról.* In: *Szent Athanasziosz művei.* Ókeresztény írók 13. Szent István Társulat, Budapest 1991, 323–367.; Nagy Baszileiosz *Könyve a Szent Lélekről.* In: *A kappadókiai atyák.* Ókeresztény írók 6. Szent István Társulat, Budapest 1983, 71–163; Nazianzoszi Gergely: *5. Teológiai beszéd (XXXI. Beszéd).* In: *A kappadókiai atyák.* Ókeresztény írók 6. Szent István Társulat, Budapest 1983, 374–398.; Nazianzoszi Gergely: *2. Beszéd a teológiáról.* In: Háy János (szerk.): *Az isteni és az emberi természetről – Görög egyházatyák.* 2 kötet. Atlantisz, Budapest 1994, I. 141–168.

viskóban található teológiai fejtegetések okán – igazolni kívánta a regény általa végzett teológiai elemzését. Mivel bírálatának tetemes hányada szentháromságtani kérdéseket érint, az a szándéka, miszerint „kifejezetten teológiai szempontból szeretné vizsgálni a könyvet”, megvalósíthatatlanná lesz, éppen a szakértelem kellő hiánya miatt.

Szívesen megállnánk ezen a ponton, és – Mark Twaint parafrázálva – inkább borítanánk lelkes felebarátunk indokolatlanul kemény bírálatának további részére „a feledés könyörületos fátyolát”.³⁴ De ezt azért mégsem tehetjük. Ennek fő oka az, hogy tájékoztatlanságát félrevezető ködösítéssel is tetézi. A fenti idézetben ugyanis szintén parafrázist találunk, amelyben szerzőnk tudni véli, hogy „az egyik kappadókiai teológus még olyan hasonlattal is élt, hogy az Atya, a Fiú és a Lélek lényegének egysége olyan, mint Péter, Pál és Barnabás közös részesedése az emberi természetben”.³⁵

Elsősorban Sípos Ete Zoltán hallgatóságának és olvasótáborának pontos tájékoztatása érdekében kell megvizsgáljunk ezt a módfelett sajátos értékelést. Az ilyen típusú hivatkozás, hogy „az egyik kappadókiai teológus”, amikor köztudottan három van belőlük – hacsak barátjukat, Ikoniumi Amphilokhioszt nem vesszük oda negyediknek – még szóban elhangzó előadás esetén is nélkülözi a tudományos elvárásoknak megfelelő minimális pontosságot. Legalább a szerző nevét és a mű címét illene megemlíteni. És éppen itt kezd kissé furcsává válni a dolog. A szóban forgó kappadókiai teológus ugyanis Nüsszai Gergely, Nagy Baszileiosz öccse, munkájának hosszú, de beszédes címe pedig a következő: *Hogyan állítunk három személyt az istenségben, s ezzel mégsem állítunk három Istent: A görögökhöz az általános fogalmakról*.³⁶

A fentiek alapján szinte fölöslegesnek tűnik az idevágó rész idézése, hiszen már a mű címe egyértelművé teszi, hogy Nüsszai Gergely a legkevésbé sem a „triteista szemlélet elhíntésén”, hanem annak megakadályozásán fáradozik. De éppen a legcsekélyebb félreértés eloszlátása céljából kell a terjedelem miatt szemelvényesen, de szó szerint ideilleszteniünk Nüssza püspökének szavait Vanyó László magyar fordításában (a dőlt betűs kiemelések tőlem származnak, PKI):

Mivel tehát *egy lényeg* létezik, melyhez az Atya és Fiú és Szentlélek tartoznak, s egy az azt jelentő szó (az „Isten” szót mondom annak), a lényeg értelmében következetesen és sajátos értelemben *egy* lesz az Isten, *semmilyen értelemben sem kényszerülünk három Istent állítani*, ahogyan három lényeget sem. Ahogyan Péterről, Pálról és Barnabásról sem mondjuk, hogy három lényeg, mert egy lényeg ők, annál kevésbé tehetjük ezt méltányosan az Atyával és Fiúval és Szentlélekkel kapcsolatban. [...] Ha pedig valaki azt állítaná, hogyha Pétert, Pált, Barnabást mondunk, azzal három részleges lényegét mondunk, (nyilvánvaló, hogy ezek egyedi lényegegk), az tudja meg, hogy ezt a legsajátosabb értelemben állítani, a részleges, azaz az egyedi lényegét, semmi mást nem jelent, mint azt, hogy az egyedet, azaz a személyt akarjuk állítani. [...] Mit kell mondanunk arra, hogy Pétert, Pált és Barnabást három embernek kell tartani? [...] *Mondjuk, de csak azért, mert nem megfelelően, hanem a megszokás által szükségszerű okoknál fogva pontatlanul fejezzük ki magunkat, olyan okok tartanak hatalmukban, melyek a Szentháromsággal kapcsolatban nem vehetők figyelembe, hogy azzal kapcsolatban is ugyanúgy járjunk el.*³⁷

³⁴ Mark Twain: *Tom Sawyer kalandjai*. 4. fejezet. <http://mek.niif.hu/04100/04170/04170.htm> (megnyitva: 2011. március 9).

³⁵ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

³⁶ A munka teljes magyar fordítását ld. *A kappadókiai atyák*. Ókeresztény írók 6. Szent István Társulat, Budapest 1983, 739–749.

³⁷ Ld. *A kappadókiai atyák* 741–742.

A szöveg Gergelyre egyébként jellemző bonyolultságában és terjedelmi meggondolásból lerövidített formájában is félreérthetetlen: az Atya, a Fiú és a Szent Lélek *lényegét*, azaz isteni valóját tekintve egy, személyi valóságában pedig három. Péter, Pál és Barnabás analógiáját – miszerint ők is egyazon emberi lényeghez tartoznak, de három személyt alkotnak – Gergely világosan nevezi *pontatlannak*, és a Szentháromsággal kapcsolatban *figyelembevehetetlennek*. Nyoma sincs itt annak a gondolatnak, hogy „az Atya, a Fiú és a Lélek lényegének egysége *olyan, mint* Péter, Pál és Barnabás közös részesedése az emberi természetben”. Sőt: Gergely éppen azt hangsúlyozza, hogy az efféle analógiák elégtelenek és alkalmazhatatlanok Isten Hármasegységének megvilágítására. Egyébként Nazianzoszi Gergely is ugyanilyen értelemben nyilatkozik: ő Péter, Pál és János neveit említi, következtetése pedig tökéletesen egybecseng Nüsszai Gergely megállapításával.³⁸

Ezzel viszont még súlyosabb kérdésre kaptunk sajnálatos, de egyértelmű választ: Sípos Ete Zoltán minden kétséget kizáróan az eredeti szövegkörnyezetéből kiragadott és hallgatósága, illetve olvasótábor számára odavetett parafrázissal olyan gondolatot tulajdonít Nüsszai Gergelynek, amely *homlokegyenest ellenkezik* a híres egyházatya tulajdonképeni mondanivalójával. Református Anyaszentegyházunk alaphitvallása, a *Heidelbergi Káté* 112. kérdésében megfogalmazott erkölcsi alapkövetelmény szerint tartozunk Nüsszai Gergely és a többi keleti egyházatya „tisztségét és jó hírnevét” tőlünk telhetőleg megoltalmazni és előmozdítani.

Ilyen előzmények után meglehetősen kétellyel kell fogadnunk *A viskó* eme vehemens kritikusanak további, „teológiai szempontú” értékítéleteit. Először, mert megállapításai rendjén ismételten tájékoztatlanságról tesz tanúságot. Másodsor, mert elferdíti vagy éppen ellenkezőjére fordítja az általa bírált szerzők eredeti mondanivalóját. *A viskó* ellen felvetett további „teológiai érvek” vizsgálata akár el is maradhatna. A további félreértések elkerülése végett azonban mégis áttekintjük ezeket, hogy bizonyos kérdések tekintetében *A viskó*, illetve a kritikák olvasói tisztább képet kaphassanak. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy ezzel még a legcsekélyebb mértékben sem kívánjuk azt sugallni, hogy akár hermeneutikai, akár más meggondolásból mégis egyetértünk a mű formális teológiai elemzésének jogosságával: itt csupán az olvasók méltányos tájékoztatásáról van szó.

Patripaszianizmus *A viskó*ban?

Az észak-amerikai kritikusok nyomán Sípos Ete Zoltán is patripaszianizmussal vádolja *A viskó* szerzőjét. A patripaszianizmus szakszó a latin „Pater passus est” („Az Atya szenvedett”) gondolatból származik: a keresztre feszített Fiúban az Atya (is) szenvedett. A régiek visszautasították ezt a gondolatot. A visszautasítás oka azonban jóval mélyebb, mint amire bírálónk gondol: ez ugyanis az isteni szenvedésmentesség (*ἀπάθεια*) tanából fakad, amelyet röviden meg kell világítanunk.

Az óegyház tanítói számára Isten szenvedésmentessége (vagy szenvedélymentessége) egyrészt azt jelentette, hogy ő minden más isten (különösen a szenvedélyekkel teli görög istenek, a keresztyéneket bíráló gondolkodók istenei) fölött áll. Továbbá: Isten szenvedésmentessége egyáltalán nem jelent szenvtelenséget vagy érzéketlenséget. Isten „apatheia”-ja egyáltalán nem „apátia”, sőt! A szenvedés, mivel időben megvalósuló esemény, azért nem köthető Istenhez, mivel ő az idő fölött áll. Isten szenvedésmentessége az ő változhatatlanságának (*ἀτροπία*, *immutabilitas*) következménye. Így őt nem befolyásolja a változás, hiszen ahhoz, hogy úgymond „megkönyörüljön” rajtunk, nincs szüksége arra, hogy valami nagy nyomorúság történjék velünk. Éppen ellenkezőleg: Isten önnön természetes valóságához tartozik, hogy szereti teremtményeit. Ezért lehet „mentes” a szenvedéstől és a szenvedélyektől, mert nem pillanatnyi érzések vagy hangulatok indíttatására,

³⁸ Nazianzoszi Gergely: 5. *Teológiai beszéd (XXXI. Beszéd)*. 19. In: *A kappadókiai atyák* 387.

hanem minket változatlanul szerető Atyaként cselekszik. Az Ő szenvedéstől való mentesége tehát egyáltalán nem részvétlenség, ahogy ma sokan értelmeznék: a gondviselő (értsd: gondjainkat, terheinket hordozó) részvét ugyanis Isten változhatatlan lényegéhez tartozik.

Az ógyház tanítói fenntartották Isten szenvedélymentességének gondolatát, hiszen ellenkező esetben az időnek és a változásnak kellett volna őt alárendelniük. Így tanbeli szempontból elutasították az ún. *theopaszkhizmust*, amely Istennek az ő isteni lényege szerint szenvedést (és így változást) tulajdonított. A patripaszszianizmus a theopaszkhizmus egyik sajátos formája, amely az Atyának (is) tulajdonítja a golgotai szenvedést.³⁹

Mindazonáltal – a félreértések megelőzése végett – maguk az atyák is hangsúlyozták, hogy Isten szenvedélymentességének tana nem azt jelenti, hogy ő részvétlen lenne irántunk, sőt! Következtesen hangsúlyozták, hogy noha Krisztus isteni természete a maga isteni mivoltában nem szenvedett a kereszten, az ő emberi és isteni természetének egyetlen személyé történt egyesülése értelmében mégis Krisztusról, mint személyről mondjuk, hogy értünk szenvedett. Maga Pál apostol is „a dicsőség Urának” megfeszítéséről beszél (1Kor 2,8), hiszen a megváltás csodáját emberi szavakkal nem lehet szabatosan leírni. Az isteni természet vagy lényeg szenvedésmentességéből következik, hogy nemcsak a Fiú isteni természete, hanem az Atyáé (és a Szent Léleké) sem szenvedett a golgotai kereszten, azaz nem volt alávetve a tér és az idő korlátainak és az abból adódó változásnak. Ettől Isten még nem lesz „részvétlen” irántunk. A formális dogmatika értelmében ez így van rendjén.

A különböző kegyességi megnyilatkozásokban (himnuszokban, énekekben, imákban) találkozunk Isten irántunk érzett részvétének gondolatával, amely nem mond ellent a szenvedélymentesség tanának, hanem emberi módon érteti meg velünk azt, hogy ő saját legbensőbb lényege szerint szeret minket. Ilyen típusú, nem dogmatikai, hanem kegyességi céllal írt szöveg található a református őseinktől örökölt *Zengjen hálaének* című, az egyseges *Magyar Református Énekeskönyv*ben a 350. sorszámot viselő dicséretünkben is. Esterházy Pál 1711-ből származó énekének második szakasza így hangzik:

Isten szent szerelmét Jézus hozta hozzánk,
Hogyne zengne mindig róla szívünk és szánk?
Ó, mily nagy dicsőség: Jézus a mi éltünk!
Oh csudálja föld s ég: Isten szenved értünk!⁴⁰

A fenti szakasz utolsó sorát – amennyiben a szerző szándékát mindenáron félre akarom érteni – lehet theopaszkhizmusként vagy éppen patripaszszianizmusként értékelni. Ez azonban ismét a szövegkörnyezetből való kiragadás lenne. Esterházy Pál éneke Isten megváltó kegyelmének páratlan csodáját zengő himnusz és hálaadás: arról az Istenről és ahhoz az Istenhez szól, akinek változhatatlan lényegéből fakadó szeretete folytán Krisztusban örök életünk van. Módfellett kétlem, hogy Esterházy korában, illetve azóta ennek a dicséretnek az éneklése alatt a református hívő emberek szívében és lelkében az 5. század nagy krisztológiai és megváltástani vitái járnának, és azt fontolgatnák, hogy íme, a változhatatlan Isten a maga isteni lényege szerint alávetett a szenvedésnek és a változásnak. Akinek mégis ez jár(na) a fejében, az egyszerűen ne énekelje, vagy ne énekeltesse ezt a dicséretet. Nekem nagyon kedves gyermekkori énekeim közé tartozik, és dogmatörténeti képzettségem ellenére soha nem keltett bennem visszatetszést. Visszatérek a hermeneutikai alapszabályhoz: hagyjuk meg a művész számára a műfajt megillető szabadságot.

Mindebből most már *A viskóra* vonatkozóan azt állapíthatjuk meg, hogy a Sípos Ete Zoltán által inkriminált részekben, és különösen a 99. oldalon található párbeszédben, ahol

³⁹ A theopaszkhizmus kérdéskörének bemutatása sokkal hosszabb tárgyalást igényel a fentieknél. Ez viszont többszörösen meghaladná jelen munkánk kereteit. További eligazításul ajánljuk az olvasónak az alábbi munkát: Paul S. Fiddes: *The creative suffering of God*. Oxford University Press, Oxford 1988.

⁴⁰ Ld. *Magyar Református Énekeskönyv*. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Budapest 1996, 350. ének, 483.

a Papa névre hallgató isteni szereplő (az Atya) magán viseli Jézus sebeit, a szigorúan formális logika szabályai szerint lehet ugyan patripasszianizmust keresni, de nagyjából ugyanolyan joggal, mint Esterházy Pál fent idézett énekében. A *viskó* analogikus mivoltát teljesen figyelmen kívül hagyó elemző szerint:

A *viskó*ban a modalizmusnak patripassziánus felfogásával találkozunk, hiszen a regényben többször (103., 169. old.) esik szó arról, hogy a Papán megtalálhatók Jézus sebei.⁴¹

Ismét a szövegekörnyezetből kiragadott értékeléssel van dolgunk.⁴² A mű 11. fejezetében, *Ímhol a bíró* címmel Mack, a főhős, Isten megszemélyesített bölcsességétől, a Sophia névre hallgató női szereplőtől lehetőséget kap arra, hogy a lányát ért borzalmakért egyenesen Isten felett ítélkezzen. A drámai beszélgetés során a lánya gyilkosának megbüntetését követelő Mack egy adott pillanatban kimondja, hogy a szörnyűségért végül is Isten a hibás (166. old.). Sophia rávezeti arra, hogy ha Isten felett ítélkezik, akkor egészen biztosan meg tudja ítélni az egész világot. Ez Isten szemszögéből a saját gyermekei feletti ítélkezést jelenti. Mack végül eljut oda, hogy inkább önmagát áldozná fel, semhogy bármelyik gyermeke is a kárhozatra kerüljön. Sophia megdicséri, hiszen Mack ugyanúgy döntött, ahogyan Jézus. Az egyetlen fennmaradó kérdés: vajon „a Papa” szíve is ugyanolyan-e, mint Jézusé? Vagy csak Jézus az, aki a teljes önfeláldozásig menően így tud szeretni, az Atya pedig nem, mert ő az ítélőbíró? Sophia arra döbbsenti rá a főhőst, hogy nem magával Istennel, hanem az ő istenképével van gond. Erre következik az a jelenet, ahol kiderül, hogy a Papa – aki a világban nem akadályoz meg mindent, ami számára is fájdalmat okoz – miért viseli magán a Jézus sebeit. A világ nyomorúságait látva Mack ezt kérdezi Sphiától:

- Akkor [a Papa] miért nem tesz semmit ez ellen?
- Már megtet...
- Arról beszélsz, amit Jézus tett?
- Hát nem láttad, hogy a Papán is ott vannak a sebek?
- Nem értettem azokat a sebeket. Hogy lehet az, hogy Ő...
- A szeretet miatt. Ő a kereszt útját választotta, ahol a kegyelem – a szeretet miatt – diadalmaskodik a jogos ítélet fölött.⁴³

A Papán tehát azért vannak a sebek, hogy Mack is megértse: az Atya szeretete nem különbözik a Fiútól. Velünk – úgymond – „nem csupán Jézus” rokonszenvezett, hanem maga Isten, aki az ő legbelsőbb lényege szerint ragaszkodik hozzánk ennyire mérhetetlen szeretettel. És ebben a legszigorúbb, akár jogos, akár jogtalan dogmatikai elemzés sem találhat kivétlivalót. A szöveg nyilvánvalóan nem az örökkévaló Istent kívánja az idő és a tér korlátai alá vonni és változóvá tenni (ami valóban theopaszkhizmus és patripasszianizmus volna), hanem éppen az ő legbelsőbb isteni lényegéhez tartozó múlthatatlan szeretetéről beszél. Arról a szeretetről, amely az Atyának, a Fiúnak és a Szent Léleknek egyformán sajátja – pontosan úgy, mint az egy isteni lényeg. Aki a fenti szövegben patripasszianizmust vél felfedezni, vagy nem érti a szerző célját, vagy – ami még súlyosabb: maga is úgy gondolja, hogy különbség van az Atya és a Fiú felénk irányuló szeretete között. A művészi szabadság felhasználásával megírt *analogikus* (!) jelenet központi üzenete ugyanis a következő: Istenből semmit nem ért meg az, aki nem hisz és nem bíz az ő feltétel nélküli jóságában. Meggyőződésem, hogy magyar nyelvterületen – ahol Istent gyermekkorunk óta „Jó Istenként” ismerjük – egyáltalán nem olyan nehéz megérteni ezt a gondolatot.

⁴¹ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

⁴² A szövegben megjelenő modalizmus kérdésével ez után foglalkozunk.

⁴³ Young: *A viskó* 169.

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy *A viskó* inkább analogikus és metaforikus történet, semmint konkrét események sorozata, noha ezek a főhős számára teljesen valóságosak, mint bármelyik ember istenélménye. Az értékelést nagyon megnehezíti, sőt ellehetetleníti, ha az elemző nem tud elvonatkoztatni a konkrét szövegtől, és szinte megrögzötten ragaszkodik mindennek a szó szerinti értelmezéséhez. Ez a téves hermeneutikai megközelítés gyakori gondokat okoz a bibliai szövegek esetében is (ld. pl. a *textus* műfaját figyelmen kívül hagyó igehirdetéseket!). Ha viszont a műfaj értékelésére eleve nem alkalmas módszer (ti. a formális dogmatikai elemzés) találkozik azzal a kényszerrel, hogy minden szónak, képnek, kijelentésnek, hasonlatnak vagy metaforának konkrét és csakis konkrét értelmet tulajdonítsunk, abból csakis elhibázott értékítélet születhet.

Triteizmus és modalizmus egyszerre?

Sípos Ete Zoltán két, egymással homlokegyenest ellenkező váddal – triteizmussal és modalizmussal (szabatosabban: modalista monarchianizmussal) – is illeti *A viskó* szerzőjét. A triteizmust, azaz a „három Istenről” szóló tévelygést, mint láttuk, az általa teljesen félreértelmezett keleti és kappadókiai atyák tanításából „vezeti le”, és így fogalmaz:

Ugyanezt a triteizmust [ti. a keleti atyák „triteizmusát”] sugallja *A viskó*, ami-
ben három különálló isteni személy jelenik meg, akik tökéletes egységben mű-
ködnek, mint egy bizottság. Ahogy a régiek elutasították a triteizmust, úgy mi
is el kell, hogy utasítsuk azt a bibliai tanítás fényében. Isten – mivel lényegileg
egy – nem mutatható be három, teljesen különálló személyben. A tárgyalt
könyv szerzője gondolatait ehhez nem a Bibliából merítette, hanem az eretnek-
ségek közül, de úgy állítja [*sic!*] be, mintha ez valami biblikus állítás volna.⁴⁴

Ezt követően pedig bemutatja a modalizmus tévtanítását is:

Az ún. patripassziánus tanítás szerint az Atya és Fiú személye egy s ugyanaz,
ezért Jézusban az Atya is szenvedett a kereszten. E patripassziánus tévtan mö-
gött az ún. modalizmus tévtanítása rejlik. Eszerint Isten egy személy, akinek az
Atya-Fiú-Szentlélek, csak három megjelenési formája, vagyis ezek nem külön
személyek, hanem ő, aki egy, hol így, hol úgy jelenik meg. [...] Ha a két
kritikai észrevételünket egymás mellé tesszük, akkor ki kell mondanunk, hogy
*A viskó*ban két eretnek teológiai téveszmével találkozunk: egyik a triteizmus, a
másik a patripasszianizmus/modalizmus ősi tévelygése. Úgy tűnik, hogy a
könyv írója vagy szerkesztői arra gondoltak, hogy a két eretnekség felidézésé-
vel tudják érzékeltetni az Isten lényegi egységét és három-személyűségét.
Kérdés azonban, hogy a bibliai igazságot lehet-e azzal kifejezni, hogy egymás
mellé tesznek két – egymásnak ellentmondó – eretnek elképzelést. Megítélés-
sem szerint nem.⁴⁵

Az olvasók tisztánlátása érdekében nagyon röviden összefoglaljuk a modalista monarchianizmus (modalizmus) gondolatának legfontosabb jellemzőit.⁴⁶ Az ún. modalista monarchiánusok szerint az egy isteni létező önmagát „Atyának”, „Fiúnak” és „Szent Léleknek” jelentette ki, de ezek a nevek csupán ideiglenes cselekvési módokat jelölnek, és nem az istenségen belüli örökkévaló entitásokat. Kr. u. 190 körül a szmirnai Noétosz tanított ilyesmit először, és ez a tanítás Rómába is eljutott.⁴⁷ Noétosz a Jn 1,1–18-at allegóriként értelmezte, és elutasította az Igéről (Logoszról) szóló ortodox tanítást. Szerinte a

⁴⁴ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

⁴⁵ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

⁴⁶ A kérdés részletesebb bemutatását ld. Pásztori: *Követvén* 39–44.

⁴⁷ Ld. Hippolütosz, *Refutatio omnium haeresium* 9, 1. Vö. Hippolütosz: *Contra haeresin Noeti (Homília Noétosz eretnekségéről)*; Szalamiszi Epiphaniosz: *Panarion* 57.

Logosz csupán az Atya önkivetítődése, aki maga születik meg és szenved a Fiúban. Tanítványával, Epigonossal egyszerre próbálta megvédeni a Krisztus-imádatot és a monoteizmust. Munkájának folytatója Kleomenész volt.⁴⁸

Noha közvetlen kölcsönhatásról nem tudunk, a fennmaradt adatok alapján úgy tűnik, hogy szintén a 200-ik év tájékán érkezett Kisázsziából Rómába Praxeász, aki a Szentháromságról Noétosz nézeteivel egybehangzóan tanított. Az ő tanítását Tertullianus így foglalja össze: „száműzte a Vigasztalót (a Szent Lelket) és megfeszítette az Atyát”.⁴⁹

A modalizmus legismertebb képviselője, Szabelliosz szintén a 3. század elején érkezett Rómába. Tanítása egybecseng Noétosz és Praxeász gondolataival, művei közül viszont semmi nem maradt fenn. Szalamiszi Epiphanosz 378 körül keletkezett *Panarion* című eretnekellenes művében ír Szabellioszról,⁵⁰ aki szerinte Isten megnevezésére egy bizonyos „Fiúatya” (υιοπάτωρ) kifejezést használt, ezzel próbálta érzékeltetni az Atya és a Fiú isteni azonosságát.⁵¹ Szabelliosz a monoteizmus mindenek feletti megőrzését tűzte ki célul – annak a veszélynek a felvállalásával, hogy az egységben lévő háromság csupán ideiglenessé vagy látszólagossá válik. A szabellianizmus, amelyet legkönnyebben a három álarcát cserélgető görög színésszel szemléltethetünk, nem tud feleletet nyújtani sem arra a kérdésre, hogy tulajdonképpen kicsoda Isten (aki az álarcok mögött van? – Ő lenne „a negyedik”?), de arra sem, hogy ezek a megnyilvánulási formák valóságosak-e, vagy csupán a mi szemszögünkben nézve léteznek.

Az alapkérdés tehát így szól: a Fiú valóban Fiú-e, a Szent Lélek valóban Szent Lélek-e, vagy mindkettő csupán a mi „optikai” vagy „lelki” csalódásunk eredménye? Ehhez hadd idézzük, miként értékelte Küroszi Theodorétosz a Szabelliosz tanítását:

Az Atyát, a Fiút és a Szent Lelket egy valóságnak és egy háromnevű személynek tartja, és ugyanazt néha Atyának, máskor Fiúnak, vagy éppen Szent Léleknek nevezi. Azt állítja, hogy [ugyanaz az egy isteni személy] az Ószövetségben Atyaként törvényt adott, az Újszövetségben Fiúként emberré lett, Szent Lélekként pedig alászállt az apostolokra.⁵²

Fentebb már rögzítettük, hogy a regény eredeti szöveggörnyezete alapján meglehetősen erőltetett az a vád, hogy *A viskó* a modalizmusból táplálkozó patripaszszianizmust hirdeti. Young nem annyira az Atya és a Fiú személyi azonosságát hangsúlyozza (ez szabellianizmus volna), hanem az emberiség iránti szeretetük azonosságát. Nem álarcait cserélgető „háromnevű egy személyről” beszél: a személyek valóságosak és egymástól megkülönböztethetők.

Az érem másik oldala a triteizmus fentebb már idézett vádja. Young – művészi szabadságával élve – valóban három személyt jelenít meg ebben az analogikus és allegorikus, semmint hús-vér valóságot megjelenítő történetben, de ezt éppen annak érdekében teszi, hogy a keresztyén emberben felmerülő kételyeket kivetítve szembesíthessen bennünket saját istenképünkkel. Úgy is mondhatjuk, hogy *A viskó*ban megjelenő „Szentháromság” személyei nemcsak önmagukat „jelenítik meg”, hanem legalább ugyanolyan mértékben a mi saját istenképünk három oldalát is: El tudom-e hinni az Atyáról, hogy ő jó? Ugyanolyan jó, mint az ő Fia, Jézus? Ugyanúgy szeret engem, mint Jézus? Hiszem-e, hogy van Szent

⁴⁸ Küroszi Theodorétosz 5. századi egyházatya úgy tudja, hogy a tant Epigonosz indította el, és ezt fejlesztette tovább Noétosz, majd Kleomenész. Ld. Theodorétosz: *Haereticarum fabularum compendium* 3, 3. Vö. Pásztori-Kupán István: *Theodoret of Cyrus*. Routledge, London 2006, 211. (a továbbiakban: Pásztori: *Theodoret*).

⁴⁹ Tertullianus: *Adversus Praxean* 1. Ld. E. Evans (szerk. és ford.): *Q. S. Fl. Tertullianus, Treatise against Praxean* SPCK, London 1948.

⁵⁰ Ld. Epiphanosz: *Panarion* 2, 389.

⁵¹ Epiphanosz: *Panarion* 3, 166.

⁵² Theodorétosz: *Haer. fab. comp.* 2, 9. Vö. Pásztori: *Theodoret* 209.

Lélek? Azt is, hogy hatalma van? Azt is, hogy ő most is működik? Az én életemben is? Akkor is, ha nem észlelem? stb.

A *viskó* szereplői elsősorban ilyen, mindnyájunkban felmerülő kérdések könnyebb megválaszolására jelennek meg. Amennyiben ez az analógiákban és metaforákban bővelkedő elbeszélés valóban három Istenről akarna szólni, akkor semmi szükség sem volna arra, hogy Mack rögtön az elején megtanulja: akár Papával, akár Jézussal, akár Sarayuval beszélget négy szemközt, mindig az Eggyel társalog. A másik kettő ugyanis mindig napirenden van azzal, amit a harmadikkal beszélt. Sarayu pl. így emlékezteti Macket a Papával folytatott „négy szemközti” beszélgetésére:

Sarayu átnyúlt az asztal fölött, és megfogta [Mack] kezét.

– Mackenzie, emlékszel a korábbi beszélgetésünkre a korlátozásról?

– A *mi* beszélgetésünkre?! – Mack Papára nézett, aki helyeslően bólintott.

– Nem tudsz úgy megosztani valamit egyikünkkel, hogy azt ne oszd meg mindegyikünkkel – mondta Sarayu, és elmosolyodott.⁵³

Ez a gondolat messze nem valamiféle „tökéletes egységben működő bizottság” képét tárja elénk, ahogyan azt Sípos Ete Zoltán látja. Hiszen a földi bizottságok – amelyeknek itt az analógiáját kellene látnunk – meglehetősen nem ilyen „egységben” működnek. Az olvasó talán emlékszik még a klasszikus tréfára, miszerint a tevét is egy bizottság tervezte: lónak. Azonkívül ez a „tökéletes egységben működő bizottság” – emberi módon szólva – nem pusztán valamiféle „telepatikus képességgel”, hanem teljes tudatazonossággal rendelkezik, hiszen nemcsak az „emlékeik”, hanem az érzelmeik is teljesen közösek. Amint már korábban is tapasztaltuk: az Atya szeretete azonos a Fiú szeretetével.

Világosan látszik, hogy a szavakat azért kell idézőjelbe tennünk, mivel Isten határtalan mivoltát semmilyen véges emberi szó nem képes kifejezni. Tehát még a teológia formális szaknyelve is szükségszerűen analogikus: amúgy minduntalan erre az analogikus jellegre figyelmeztetnek bennünket a Sípos Ete Zoltán által oly sommásan „elintézett” keleti atyák is. Nüsszai Gergely például így indítja a Szentháromság egységét és háromságát talán legjobban kifejező híres „szívárvány-hasonlatát”:

Sorimat vegyétek példának és az igazság árnyképeinek, ne magának a dolgok igazságának. A példával szemléltetett dolog ugyanis nem felelhet meg teljes egészében annak, aminek megvilágítására a példához kellett nyúlnunk.⁵⁴

Gergely, a formális dogmatika kifejezéstárának kiváló ismerője még a szaknyelv esetében is óva int attól, hogy szövegének csak a szó szerinti értelmét kutassuk. Ekképpen több mint másfél évezreddel megelőzi Alister E. McGrath észrevételét, aki Ludwig Wittgenstein filozófusra hivatkozva szembesít mindnyájunkat, a teológia tanulmányozóit és művelőit a nyelv (és benne a teológiai szaknyelv) kifejezőerejének problémájával: ha az emberi szó képtelen leírni a kávé különleges aromáját, hogyan tudna megbirkózni olyan bonyolult problémával, mint Isten?⁵⁵ A *viskó* mindehhez képest nem dogmatikakönyv, hanem regény, de az emberi szavak kifejezőerejének és saját műfajának határain belül igenis állja a próbát.

Még egy „viskójelenetet” érdemes a triteizmus vádja kapcsán felhozni. Miután a bemutatkozás megtörtént Papa, Jézus, Sarayu és Mack között, az első találkozás záróakkordjaként a következő párbeszéd hangzik el:

⁵³ Ld. Young: *A viscó* 109.

⁵⁴ Ld. Nüsszai Gergely: 38. levél, 5. In: *A kappadókiai atyák* 247–248.

⁵⁵ McGrath: *Bevezetés a keresztény teológiába* 135. Vö. Ludwig Wittgenstein: *Philosophische Untersuchungen* §610. Ld. http://www.geocities.co.jp/mickindex/wittgenstein/witt_pu_gm.html#LocalLink-c610 (megnyitva: 2011. március 9).

- Akkor hát – kérdezte Mack küszködve – melyikötök Isten?
- Én vagyok – szólaltak meg mindhárman egyszerre. Mack egyikről a másikra nézett, és bár képtelen volt felfogni mindazt, amit látott és hallott, valamiképpen mégis hitt nekik.⁵⁶

Noha az idézett szöveg – Ady Endrét parafrázálva – a munka metaforikus jellege ellenére jó néhány dogmatikatankönyvhöz képest is „valóságos tanácsi előterjesztés”,⁵⁷ őszintén kíváncsi vagyok arra a művészre vagy jelenkori teológusra, aki emberi szavakkal szabatosabban tudná kifejezni a hármast az egyben és az egyet a háromban. Természetesen állító és nem tagadó formában, hiszen a dogmatikában is éppen az emberi nyelv alkalmatlansága miatt esik sokkal több szó arról, hogy a Szentháromság mihez *nem* hasonlítható, illetve mi *nem*, mint arról, hogy mihez hasonlítható, micsoda, illetve kicsoda.

A „személyek” kapcsán csupán zárójelesen jegyezzük meg, hogy a 4. századi „személy” (πρόσωπον) kifejezést nem szabad sem összetéveszteni, sem egyenértékűnek tekinteni jelen korunknak a pszichoanalízis és egyéb rokon tudományok által sokkal jobban árnyalt „személy” fogalmával. A Szentháromság „Személyeinek” közös lényegét és különbözőségeit állító és nem tagadó jelleggel talán éppen az a Nüsszai Gergely fogalmazta meg a legtalálóbban a híres „szívárvány-hasonlatával”, akit „triteizmussal” vádolni valóban nem csekély vakmerőség.

Az emberi nyelv határait érzékelő Young több ízben is beszél Istennek a mi érdekünkben történő önkorlátozásáról (*self-limitation*).⁵⁸ Ez különben nem kis mértékben cseng össze Kálvinnak azzal a gondolatával, miszerint a megváltás művében Isten hozzánk mérsékelte önmagát.⁵⁹ A regényben a megváltás és Isten Jézusban történő önkorlátozása kapcsán az „egy” és a „három” témája Mack Papához intézett alábbi kérdésével indul:

- Ez tehát azt jelenti, hogy te is korlátok közé voltál szorítva, amikor Jézus a földön járt? Úgy értem, hogy Jézusra korlátoztad önmagadat?
- Távrolról sem! Bár Jézusban korlátozott voltam, önmagamban soha nem voltam bekorlátozva.
- Hát ez az, ez az egész Szentháromság-ügy, ahol elvesztettem a fonalat. Papa akkorát, és olyan mélyről jövően nevetett, hogy ettől Macknek is nevetethetnékje támadt. [...]
- Hát először is az, hogy nem tudod megragadni az én természetem csodáját, inkább jó dolog. Ugyan ki akarna imádni egy olyan Istent, akit képes teljes mértékben felfogni? Nem lenne benne túl sok titok(zatosság).
- De mi az értelme annak, hogy hárman vagytok, és így együtt egyetlen Istent alkottok? Jól mondom?
- Elég jól – szaladt szélesre a mosolya. – Mackenzie, ez a legfontosabb! – Úgy tűnt, hogy Papa élvezte a helyzetet. – Nem három isten vagyunk, és nem is arról

⁵⁶ Young: *A viskó* 90.

⁵⁷ Amikor *Vad szírtetőn állunk* című versét annak érthetlensége miatt megbírálták, Ady Endre a nagyváradi *Szabadság* című lapban a következőket írta: „A *Tiszántúl* fogta magát, s kitüntető megszagolásával annak, hogy én Nagyváradon vagyok, gorombán kicsúfolja egy szegény kis versemet, mely csakugyan úgy van írva, mintha nem Lampérth Géza írta volna. [...] Az én kis versemben, mely egyébként egy Rimbaud-vershez, vagy Verlaine-vershez képest érthetőségben valóságos tanácsi előterjesztés, véres húskapcsokról van szó, s Móricz Palya [a vers kritikusa], aki tudomásom szerint mészároslegénynek indult, ettől megborad. No, nem baj.” (Ady Endre: Egy kis ügy és egy nagy ügy. In: *Szabadság* 1905. július 2). <http://vmek.oszk.hu/00500/00583/html/ady52.htm> (megnyitva: 2011. március 9).

⁵⁸ Ld. pl. Young: *A viskó* 91; 102–104; 231–232. stb.

⁵⁹ E téma bemutatásához keresve sem találhatnék jobb példát edinburghi témavezetőm, a néhai David Wright professzor alábbi írásánál: David F. Wright: Calvin’s Accommodating God. In: W. H. Neuser & B. G. Armstrong (szerk.): *Calvinus Sincerioris Religionis Vindex*. Sixteenth Century Journal Publishers, Kirksville 1997, 3–20.

van szó, hogy van egy háromféle szerepkört betöltő isten, mint az a férfi, aki férj, apa és munkavállaló egy személyben. Én egyetlen Isten vagyok, és három személy, és mindhárom személy teljes mértékben és tökéletesen egy.

A „mi van?!”, amit Mack eddig elnyomott, most teljes erejében buggyant ki belőle.

– Ne is törődj velem! – folytatta Papa. – A lényeg ez: ha egyszerűen csak Egy Isten lennék és csak Egy Személy, akkor a teremtett világból hiányozna valami, ami csodálatos, sőt nélkülözhetetlen. És akkor teljesen más lennék, mint aki így vagyok.

– És akkor hiányozna az életünkből...? – Mack nem tudta, hogyan is fejezze be a kérdést.

– ... a szeretet és a kapcsolat. Minden szeretet és kapcsolat *csak* azért lehetséges a számodra, mert már létezik bennem, magában Istenben. A szeretet *nem* a korlátozás; a szeretet maga a repülés. Én szeretet *vagyok*.⁶⁰

Fölöslegesnek tartjuk megismételni a fentieket. Sapiienti sat.

A botránykő: Isten „női aspektusa”

Mind az észak-amerikai fundamentalista körök szerzői,⁶¹ mind Sípos Ete Zoltán és Kéry Zsuzsanna égbekiáltó merényletként értékeli Youngnak azt a döntését, hogy Papát afrikai-amerikai telt nőként mutatja be. Ezzel szemben Szabó István püspök sokkal kiegyensúlyozottabb álláspontra helyezkedik:

Nahát, mégsem olyan megbotránkoztató gondolat, hogy Isten tulajdonképpen fekete és nő, és a Szentlélek pedig egy intelligens koreai hölgy, és persze Jézus öröktől fogva farigcsál valamit a maga ácsműhelyében. Mindez eddig rendjén is volna, ettől nem kell annyira kétségbeesni. Azt viszont nagyon nehéz eldönteni, hogy mi itt az ostya és mi a beléttett gyógyszer. Vajon mit veszünk be, mit bensőségesítünk, amikor ezt a regényt olvassuk? A regény története egzisztenciális, megszólító, egy édesapa gyász-munkáját követjük végig. Ám mit veszünk be, amikor ebben a gyász-munkában amerikai pasztorál-teológusként jelenik meg a Szentháromság Isten?⁶²

Sípos Ete Zoltán viszont így ír:

A *viskó* istene (értsd: a szerzőjének istene) két nőből és egy férfiből áll: egy elnöiesített isten. Tehát az istenség, akinek a regényben biblikus kijelentések is elhagyják a száját, egy férfi nevű nőből (!), egy férfiből és egy valódi nőből áll. A könyv olvasóinak nem véletlenül juthat eszébe az ún. feminista teológia, amelyik szerint Isten nő is. [...] Azt gondolom, hogy Istent olyannak kell látnunk és hinnünk, ahogy ő a Bibliában kinyilvánította magát. Se többnek, se kevesebbnek, se másnak. Az Atya férfi-nemüként jeleníti meg magát és nem nőként, Jézus férfiként jelent meg, nem nőként, a Szentlélek pedig a Bibliában semlegesnemű névvel jelöli magát. Jó lett volna, ha *A viskó* írója egyszerűen meghajol Istennek a Bibliában adott kijelentése előtt, és nem tesz úgy, mintha a Biblia Istenről szóló kijelentései a férfidominanciát valló régi korszak lecsapódásai lennének, amiket időszerű és jogos is megváltoztatni egy olyan korban, amiben a nők egyenrangúsítása megtörtént. Persze, lehetséges, hogy a könyv

⁶⁰ Young: *A viskó*, 104–105.

⁶¹ Ld. pl. Tim Challies: *The Shack by William P. Young*. <http://www.challies.com/articles/the-shack-by-william-p-young> (megnyitva: 2011. március 9).

⁶² Szabó István: *Nem kerülhető meg: A viskó* <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

írója csak azt akarta érzékeltetni, hogy Istenben van gyengédség is. Ezt azonban nem kell és nem is lehet a bibliai kijelentés meghamisításával bemutatni!⁶³

A könyv egészének kontextusában teljesen irreleváns az ún. feminista teológiától, illetve annak olyan radikális ágától való félelem, amit a kritikus sugall.⁶⁴ Nemes egyszerűséggel talán azt is mondhatnánk, hogy aki emlékszik Harriet Beecher Stowe *Tamás bátya kunyhója* című regényének Chloe néniére, cseppet sem akad fenn a Papa külső megjelenésén. A szerző nyilvánvalóan provokálni is akar, de ez a női Papa-személy nem egyszerűen polgárpukkasztó céllal jelenik meg. Azt is sugallja, hogy Isten szabadságát semmi nem korlátozhatja: különösen a mi sztereotípiáink nem. Ő mindig okozhat meglepetést. A teremtmények iránti féltő szeretet erősségét sugalló női Papa viszont menten férfi-alakban jelenik meg, amikor a történet értelmében Macknek éppen „apára van szüksége”, mert igazán kemény feladat várja őt, akinek földi apja talán elégtelenül tudta betölteni feladatát. Ez éppen a 16. fejezet „fájdalmas reggelén” történik.⁶⁵

Ha a dolog mélyére szeretnénk látni, észre kell vennünk, hogy Isten „Atya” mivoltának alapvetően nincs köze a nemiséghez, illetve a (földi) atyai szerephez kötődő szexuális funkciókhoz. Noha a kérdést számos komoly teológiai szakember körüljárta már, az olvasót jelenleg csupán Alister E. McGrath teológiai szempontból teljesen helytálló összefoglalásának elolvasására buzdítjuk.⁶⁶ McGrath éppen azt hangsúlyozza, hogy a teológiai nyelv analogikus természetű, és mint ilyen, az általa felhozott példa egy adott ponton túl szűkszerűen sántít is, tehát alkalmazhatatlan és érvénytelen.⁶⁷ Megállapítása szerint:

Ha Istenről, mint Atyáról beszélünk, akkor azt mondjuk, hogy az ókori Izraelben érvényesülő apaszerep betekintést enged Isten természetébe. De ezzel egyáltalán nem azt mondjuk, hogy Isten hímnemű. Sem férfi-, sem női nemiség nem tulajdonítható Istennek. A szexualitás a teremtett rend tulajdonsága, és nem állíthatjuk, hogy ez közvetlenül megfeleltethető lenne a teremtő Istenre, vagy hogy Istenben lenne valami ehhez hasonló nemi polaritás.⁶⁸

Röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy noha Istenről emberi analógiáink szerint Atyaként beszélünk, ez semmiféle nemi meghatározottságot nem jelent, hiszen a Teremtő fölötte van a nemiségnek, és „az embert” (tehát nem csupán a férfit!) teremtette a maga képére és hasonlatosságára (1Móz 1,27).⁶⁹

A Szent Lélekkel kapcsolatban Sípos Ete Zoltán szintén nehezményezi, hogy Sarayu is nőalakban jelenik meg. Ehhez az újszövetségi görög „pneuma” (lélek) főnevet hívja segítségül, amely valóban semlegesnemű. Erre bibliai alapon akár azt is lehetne válaszolni, hogy az Ószövetségben viszont Isten Lelke – az a „ruakh”, aki a teremtés hajnalán ott „lebeg”, sőt: ott „kötöl a vizek felett” –, nos ez a „Ruakh” a héber nyelvben nőnemű. Ez a vita azonban sehová sem vezetne, ugyanis megint olyan minőségeket szeretnénk Istennek tulajdonítani, amelyeknek ő fölötte áll – és bizonyos fokig mégis illenek rá. NB: bizonyos fokig! A Szent Lélek a Szentírás egészében egyszerre kiáradó és befogadó erő, azaz egyszerre „férfi” és „női” princípium, hiszen bármennyire is igyekszünk elvonatkoztatni emberi nyelvünkötől, mégis csak ezen a tökéletlen nyelven kell beszélnünk Istenről: ez alól a

⁶³ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

⁶⁴ A radikális feminista teológia istentanához ld. pl. Mary Daly: *Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation*. Beacon Press, Boston 1973).

⁶⁵ Young: *A viskó* 225.

⁶⁶ Ld. McGrath: *Bevezetés a keresztény teológiába* c. munkájának *Isten férfi?* című fejezetét: 195–197.

⁶⁷ McGrath: *Bevezetés a keresztény teológiába* 135–137.

⁶⁸ McGrath: *Bevezetés a keresztény teológiába* 196.

⁶⁹ A kiegyensúlyozottabb észak-amerikai elemzések közül ehhez a kérdéshez ld. pl. Jim Harnish: *Finding truth in 'The Shack'* című értékelését: <http://www2.tbo.com/content/2009/apr/11/na-finding-truth-in-the-shack/> (megnyitva: 2011. március 9).

Szentírás sem kivétel. Analógiáit azonban ugyanúgy nem lehet kizárólag „egy az egyben” olvasni, mint ahogyan az irodalmi szövegeket, sőt, mint láttuk, magának a formális dogmatikának a meghatározásait sem.⁷⁰

Egyébként *A viskó*ban a Szentháromsággal való találkozás jeleneiben van valami, ami emlékeztet Andrej Rubljov Szentháromság-ábrázolására. A híres középkori orosz festő alkotásának figurái szintén „nemiség feletti”: bármelyiküket el lehetne képzelni akár férfi, akár női szerepkörben. Ugyanakkor a fej- és testtartásuk jelzi, hogy közöttük valamiféle kölcsönös tiszteletadás működik, de nincs nyoma semmiféle alá- és fölérendelésnek. Valahogy olyan módon, mint a regény alábbi soraiban, ahol Jézus többek között ezt mondja Macknek:

Ez a legszebb – amit te is látsz – az Abbával és Sarayuval meglevő kapcsolatomban. Mi valóban alávetjük magunkat egymásnak, és ez mindig is így volt, és mindig is így lesz. Papa ugyanúgy aláveti magát nekem, mint én öneki, vagy Sarayu nekem, vagy Papa neki. Az alávetettség nem a tekintélyről szól, és nem is az engedelmességről; ennek teljes mértékben a szeretetből és tiszteletből származó kapcsolatok jelentik a lényegét.⁷¹

Isten „inkulturációja”

Úgy tűnik, Isten nemek fölötti valóságának és a Szentháromság belső harmóniájának kérdésén túl, itt valami egészen másról, valami mélyebbről fakadó, és a kritikusok részéről csak részben kimondott aggályról van szó. Ezt a problémát hadd nevezsem Isten „inkulturációjának”. Szabó István egyik aggodalma az, hogy a Szentháromság-Isten „amerikai pasztorál-teológusként jelenik meg”, majd később hozzáteszi:

A regény gyökér-, hagyomány-, környezet- és társiasság-nélküli. Lehet, hogy ez kell a sztorihoz, de nem vagyok biztos, hogy az olvasóban is azt munkálja, amit feltehetően a szerző el akar érni.⁷²

Igen, a regény gyökér-, hagyomány-, környezet- és társiasság-nélküli. Szabó István azt is helyesen veszi észre, hogy a mű „teljesen beleilleszkedik az amerikai keresztyén pop-kultúrába, abban él, mozog, abból táplálkozik”. A 21. század valóságából, sőt annak amerikai valóságából született, és az eredeti szándék szerint 21. századi amerikai gyermekeknek és ifjaknak (a szerző gyermekeinek) készült. Nyilvánvaló, hogy magán hordozza kora és keletkezési környezete jellemző jegyeit, hiszen ebben a valóságban élő keresztyénekhez szól. Ilyen értelemben Isten számunkra gyakran furcsa „inkulturációjának” is megvan a szerepe: talán ezért (is) jelenik meg hol fekete asszonyságnak, hol pedig a komoly személyes áldozatot (a gyilkosnak történő megbocsátást) elváró apaként, ezért hallgat funk zenét, ezért nevet jóízűen, ezért nincs rejtegetnivalója Mack előtt, noha világosan jelzi: ez még nem a teljes ismeret és nem a színről színre látás állapota.

⁷⁰ Mivel nem tartozik szorosan jelen témánkhoz, csupán érintőlegesen jegyezzük meg, hogy – túl az ismert Szentháromság-felfogásokon – van tudomásunk egy jóval korábbi és sokkal szűkebb körben ismert Szentháromság-kép létezéséről is, melyben a Szent Lélek az anyai szerepet tölti be, így a Fiú az Atyától és a Szent Lélektől („az Anyától”) származik. Ennek a gondolkodásnak a nyomait az ún. *Héberék szerinti evangélium*ban találjuk meg, melyre Órigenész és Hieronymus is hivatkozott. A kérdés bővebb kifejtéséhez ld. Pásztori-Kupán István: A Szentlélek mint a Fiú Anyja? *A Héberék szerinti evangélium* egyik részletének Órigenész és Hieronymus szerinti magyarázata. In: *Református Szemle* 98/6 (2005), 677–683; vö. Pásztori-Kupán István: The Holy Spirit as the Mother of the Son? Origen’s Interpretation of a Surviving Fragment from *The Gospel According to the Hebrews*, *Origeniana Nona: Origen and the Religious Practice of His Time*. In: Heidl György – Somos Róbert (eds.): *Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium*, 228. Peeters, Leuven 2009, 285–291.

⁷¹ Young: *A viskó* 149.

⁷² <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

Igen, ez valóban „amerikai” vagy „amerikanizált” Isten, illetve istenkép. Részben különbözik a mi hagyományos istenképünktől, de sokban hasonlít is rá – és talán nem csupán a fiatalabb nemzedék istenképéhez. Nem véletlen, hogy az ifjabb korosztály tagjai szívesen olvassák *A viskót*. Jelen eszmefuttatás fő oka („kortörténete”) éppen abban rejlik, hogy a könyvet kolozsvári tanítványaim ajánlották számomra elolvasásra. (Valóban jó érzés, ha nemcsak a tanító ad bibliográfiát a tanítványnak, hanem ez fordítva is meggesik.)

A keresztyénség inkulturációjáról szintén könyvtárnyi anyag áll rendelkezésre. A Biblia eszkimó nyelvre történő fordításakor Keresztelő János híres felkiáltását (Jn 1,29) így próbálták visszaadni: „Íme Istennek ama fókája”. Ezen senki sem botránkozik meg, és nem tartja feltétlenül „istenhamisításnak”, mivel bárányt azon a vidéken nemigen láthatnak, és a bárányhoz legközelebb álló szerepet ott a foka tölti be. Ezzel persze korántsem sikerül minden felmerülő kérdést megoldani.⁷³

Az inkulturáció kérdésénél maradva: ki róttá fel valaha teológiai szempontból Michelangelónak, hogy az ő híres Dávidja körülmetéletlen, illetve, hogy a Pietà-szobor Máriaja nem az első századra jellemző ruhát visel? Számtalan művész megfestette, megrajzolta, kőbe, fába véste a bibliai történetek szereplőit: szinte mindenik a saját korának öltözetét adta rájuk, és az alkotások hangulata mindig tükrözi azt a világot is, amelyben a mű létrejött. Ez a jelenség azonban – amennyiben erre teológiai szempontból egyáltalán reflektálni kell – nemcsak művészi szabadság, hanem kontextualizáció kérdése. Ha ugyanis a 17. századi szemlélő Rembrandt festményén a Jézust imádó pásztorok öltözetében saját korának divatját ismerte fel, ezáltal önmagát is könnyebben odaérthette a történetbe. Ugyanez a helyzet, ha azt a képet nézem, amelyen Júdás visszaadja a vérdíjat a főpapoknak: noha öltözetük kortörténetileg nem hiteles, maga a munka jelzi számomra, hogy ez nem csupán kétezer éves esemény, hanem legalább annyira rólam is szól. Mutato nomine, de te fabula narratur.⁷⁴

Egyébként a mi magyar keresztyén istenképünk sem mentes önnön nemzeti és felekezeti (!) hagyományainktól, és nem steril értelemben „bibliai”. Erdélyi párhuzammal élve, *A viskó* Istene (istenképe) nem feltétlenül azonos pl. *A csíksomlyói passió* istenképével, és nem csupán azért, mert az előbbi funk-zenét, az utóbbi pedig magyar dalokat hallgat vagy éppen a székely verbunkosban gyönyörködik. Legalább egy tekintetben viszont nagyon hasonlítanak, és ez éppen a rendkívül fejlett humorérzék.⁷⁵ Hadd idézzünk ehhez – csupán szemléltetésképpen – egy állítólag Mezőkövesden megedett történetet.

Egy alkalommal a hagyományos passió-játékban Krisztus szerepe egy molnárnak jutott. Miután felfeszítették a keresztre, a „farizeusok” szerepüknek megfelelően elkezdtek csúfolni. A molnár békésen tűrte a szidalmakat mindaddig, amíg egyikük – egy varga – „lisztlopónak” nem nevezte. Ezen a molnár úgy felháborodott, hogy előadás közben lekiáltott: „Megállj, varga, szálljak csak le a keresztről, ellátom én a bajodat!” A *Magyar Néprajzi Lexikon* szerint innen eredhet a mondás: „megrázta, mint Krisztus a vargát”.⁷⁶

Mindez azonban semmit nem von le Istennek a Szentírásból megismert végtelenségéből és mindenhatóságából. A Mackkel kedvesen elcsevegő, de az élet komoly kérdéseit meg nem kerülő „amerikai pásztorál-teológus” képe lassan éppúgy részévé válik az egyete-

⁷³ Ld. pl. Ernest Best: *From Text to Sermon: Responsible Use of the New Testament in Preaching*. T&T Clark, Edinburgh 1988, 33–35.

⁷⁴ A teljes idézet: „Quid rides? Mutato nomine de te fabula narratur”. Magyarul: „Mit nevezsz? Ha a nevet megváltoztatom, a mese rólad szól.” Quintus Horatius Flaccus: *Sermones* I, 69–70.

⁷⁵ A csíksomlyói misztériumjátékok kérdésköréhez ld. pl. Medgyesy-Schmikli Norbert: *A csíksomlyói misztériumdrámák forrásai és ferences lelkiségtörténeti háttere*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba 2006, illetve Nagy Szilvia: *Két csíksomlyói iskolai színjáték kritikai szövegkiadása és szövegtudományi vizsgálata*. Doktori értekezés. Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Miskolc 2010.

⁷⁶ Ld. a *Magyar Néprajzi Lexikon* „lisztlopó” címszavát: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-1346.html> (megnyitva: 2011. március 9).

mes keresztyén istenképnek, mint *A csíksomlyói passió* némely változataiban *Mojzesre* kacsintó Úr, vagy a gyermekkorom legkedvesebb olvasmányai közé tartozó székely népmesék Krisztusa, aki a földön jártában-keltében eligazítja a nagyurak és a szegények dolgait. Őszintén remélem, hogy a már elhangzott eretnokségi vádak valamelyike alapján a szigorúan bibliai talajon álló „műértők” nem kívánják kiebrudalni a magyar irodalomból szülőföldem nagy mesemondóját, a székely és magyar néphagyomány Krisztus-meséit is összegyűjtő, bibliai Benedek Eleket.

Egyébként kár afölött töprengeni, hogy melyik irodalmi vagy néphagyománybeli istenkép „bibliaibb”: az analogikus figurák – amennyiben működő analógiára épülnek – egyszerűen közelebb hozzák Istent az adott kulturális közösséghez, ahogyan a jelek szerint Young műve is közelebb hozta Istent saját közegének emberéhez, sőt – nem utolsósorban a globalizációnak köszönhetően – egy egész nemzedék gondolkodásához. Efölött lehet sajnálkozni (és részben a fölött is, hogy miért nem tudjuk az elmúlt századok könnyebb megoldását választva index alá tenni vagy bezúratni a művet), de meg lehet látni benne a lehetőséget is, noha ez nem azt jelenti, hogy holnaptól nem a dogmatikakönyv, hanem *A viskó* alapján magyarázom a szentháromságtant. Nem fogom. De van és lesz annyi bizalmam a hallgatókban és az olvasókban, hogy tudom: *A viskó* olvasásakor érteni fogják a metaforákat, az analógiákat és az allegorikus utalásokat. Ha csupán annyi haszna lesz a műnek, hogy megtanítsen Istentől elvontan és átvitt értelemben (is) gondolkodni, már megérte a fáradságot. Ezért kell megnyugodnom abban, hogy képtelen vagyok bármilyen szinten is egyetérteni Tim Challies alábbi szentenciájával:

A tévelygés hatalmas volta és a szerző által újra feltalált tanítások fontossága miatt biztatnám a keresztyéneket, és különösen a fiatal keresztyéneket: utasítsák vissza e meghívást, hogy Istennel *A viskó*-ban találkozzanak. A művet nem érdemes elolvasni a történetért, és különösen nem érdemes elolvasni annak teológiájáért.⁷⁷

A magam részéről jóval derülátóbb vagyok abban a tekintetben, hogy *A viskó* milyen hatást vált ki a keresztyén vagy nem keresztyén kultúrájú és meggyőződésű olvasóból. Részben osztom Szabó István véleményét, miszerint a „hiper-protestáns beállítás” nem minden tekintetben hasznos – különösen korunk közösségszétziláló tendenciái láttán. Ha viszont *A viskó* a maga módján elindítja az embert Isten felé, illetve az istenkeresés útján (melyen esetleg éppen a mi igehirdetéseink vagy teológiai szaktanulmányaink nem indították el), azon túl már – a Szent Lélek vezetése mellett – a mi felelősségünk is, hogy ez az elinduló és kereső ember velünk, közösségben élő és gondolkodó keresztyénekkal találkozáskor akar-e majd Krisztusnak „a világ kezdetétől fogva a világ végezetéig” gyűjtött seregébe tartozni? E nemes felelősség és feladat elől pedig Young könyvének Challies-típusú vehemens kritikájával nem lehet és nem is illik elmenekülni.

Isten nevei

Sípos Ete Zoltán külön bírálja Youngot „a Szent Lélek nevének megváltoztatása” miatt. Mint említettük, a hindu nyelvből kölcsönzött *Sarayu* szó az embert váratlanul érő szelet jelenti, és egyben folyónév is. Ebben az értelemben még nem is kell különösebb művészi szabadsággal felruháznunk a szerzőt, hogy megállapítsuk: a kifejezés tökéletesen megfelel a görög *pneumának*. Ennyi erővel a magyar „Szent Lélek” is névváltoztatás az

---

⁷⁷ „Because of the sheer volume of error and because of the importance of the doctrines reinvented by the author, I would encourage Christians, and especially young Christians, to decline this invitation to meet with God in *The Shack*. It is not worth reading for the story and certainly not worth reading for the theology.” Tim Challies: *The Shack by William P. Young* <http://www.challies.com/articles/the-shack-by-william-p-young> (megnyitva: 2011. március 9).

eredeti görög τὸ ἄγιον πνεῦμα-hoz képest. Anélkül, hogy felsorolnánk Isten összes ószövetségi nevét (JHVH, Adonáj, Elóhim, El Saddaj, JHVH Cöbaóth stb.), meg kell jegyeznünk, hogy korunkban nem csekély azon közösség tagjainak száma, akik Istenre vonatkozóan kizárólag egy ószövetségi nevet hajlandók használni, és mint az ő „tanúi”, a többi illegitimnek tartják. Még egy megjegyzés: az arab keresztyének *Allahnak* hívják Istent egyszerűen azért, mert az ő nyelvükön ez Isten neve. Haladjunk tovább.

Isten bölcsessége – személy?

Sípos Ete Zoltánt kifejezetten zavarja a regényben felbukkanó metaforikus nőalak. Sophia, Isten megszemélyesített bölcsessége, a 11. fejezetben végigvezeti Macket az Isten feletti ítélkezéstől annak felismeréséig, hogy – Jézus módján – inkább önmagát áldozná fel gyermekeiért, semhogy közülük egynek is el kelljen vesznie. Anélkül, hogy túl akarnánk magyarázni a szerzői szándékot, elég egyértelmű, hogy ehhez a metaforikus jellegű és drámai erejű „bíróági tárgyaláshoz”, amelyen, mint említettük, a Szentháromság-Isten ül a vádlottak padján, mindenképpen szükség volt egy „külső” szereplőre, hiszen a régi jogi alapelv szerint „nemo iudex in causa sua potest”, azaz „senki nem lehet bíró a saját ügyében”. A bírálónak azonban további aggályai is vannak:

A *viskó*ban – a három istenség mellett – felbukkan még egy titokzatos, önálló női alak, Sophia, aki „a papa bölcsességének megtestesítője” (176. old.). A könyv jézusa (értsd: az író jézusa) kifejti, hogy az illető hölgy a Példabeszédek könyvében, női alakban megjelenő bölcsesség. Nos, valóban találkozunk a megjelölt könyvben a bölcsességgel, s a szó maga nőnemben áll. Viszont az ott (8. rész) szereplő bölcsesség – minden exegetikai értelmezés szerint – maga Jézus, aki bölcsességül lett nekünk.

A bíráló valóban jól tudja, hogy a héber „khokma” (bölcsesség) szó nőnemű. Kissé erőltetett az a megállapítása, hogy a Bölcsesség „minden exegetikai értelmezés szerint” maga Jézus, aki bölcsességül lett nekünk. Az allegorikus fogantatású gondolat az ógyházi szerzőktől származik, és különösen Órigenész ún. Logosz-teológiájában kap jelentős szerepet. Órigenész ugyanis az Igét (a Logoszt), a Szentháromság második Személyét a Péld 8,22–23-ban szereplő Bölcsességgel azonosította.⁷⁸ Ezzel kapcsolatban a későbbi írásmagyarázóknak gondjuk is akadt, hiszen az Ószövetségben Isten bölcsessége *teremtmeny*-nek minősül, az Igét viszont az egyház soha nem tartotta *teremtmeny*-nek, hanem – a *Niceai Hitvallás* szóhasználatára szerint – az Atyával egylényegűnek. Már pusztán a bölcsesség *teremtmeny*-mivolta sem indokolja a bírálónak a „szent négyesség”-től való félelmét. Egyébként a regény főhőse is felteszi a kérdést: „Ez akkor azt jelenti, hogy négyen vagyatok? Ő [Sophia] is Isten?” – amire Jézus határozott tagadással válaszol.⁷⁹

Sípos Ete Zoltán fenti megjegyzésében viszont az a furcsa, hogy míg egyrészt vehemensen küzd azért, hogy az Istenre vonatkoztatott analógiákat (pl. Atya) azok nemi jellegével együtt kell megtartani, cseppet sem ütközik meg azon, hogy saját érvelésének logikája szerint Jézusban nőt kellene látnunk. Ez is újabb bizonyítéka annak, hogy az analógiák határainak túlfeszítése szükségszerűen képtelenségbe torkollik.

Univerzalizmus?

A szigorúan szentháromságtani kérdéseken túl *A viskó* kritikusai keményen kifogásolják Young művének azt az aspektusát, amelyet népszerű nevén „univerzalizmusnak” szokás nevezni. Ez a kifejezés azonban többértelmű, és a bírálatokban is legalább kétféle

⁷⁸ Órigenész: *De principiis* 1, 2, 1. Magyar fordításban ld. Órigenész: *A princípiumokról I–II*. Catena, szerk. Heidl György és Somos Róbert. Paulus Hungarus & Kairosz, Budapest 2003, I, 51.

⁷⁹ Young: *A viskó* 176.

szempontból merül fel vádként. Az egyik az, hogy a regény „tanítása” szerint Isten kivétel nélkül mindenkit üdvözíteni fog; a másik, hogy vallja a különböző vallások egyetemes kibékíthetőségét és egyformán Istenhez vezető jellegét. Vegyük sorba ezeket a bírálatokat.

Az ókori egyházatyák közül leggyakrabban Órigenész nevéhez fűződik a görög „apokatasztázisz” gondolata, amely mindeneknek a maguk eredeti állapotába történő visszaállítást jelenti: Isten az utolsó időkben „helyreállítja” a világ rendjét, s benne a teremtményeket. Az a gondolat viszont, miszerint Órigenész magát a Sátánt is üdvözítette volna, egyáltalán nem tulajdonítható neki, hanem félreértelmezés eredménye még akkor is, ha ez a tévedés oly neves szerzők műveiben is napvilágot látott, mint Johannes Quasten és Alister E. McGrath.⁸⁰

A *viskó* szerzője, noha kétségtelenül „élesben” tárgyalja a témát, korántsem jut el ilyen általánosításokig. A kérdést egyetlen ember gyászának feldolgozásán keresztül hozza fel, és nem általános teológiai alapelvként. A regény elsősorban személyes lelkipozíciói és nem általános dogmatikai célzatú. Pontosán ezért van szükség a Sophia társaságában lezajló jelenetre, hiszen Mack, a gyermekét elvesztő édesapa itt „éli át” Isten atyai mivoltának mélységeit: elvileg neki is választania kellene, hogy öt gyermeke közül melyik kettő üdvözljön, és melyik három kerüljön a kárhozatra. Ehelyett dönt végül az önfeláldozás mellett: ez Jézus útja. Így, ebből és csak ebből a szemszögből értheti meg a történet egyik legfontosabb mondanivalóját: Isten számára minden teremtménye kedves. Még az is, aki olyan borzalmas bűnököt volt képes elkövetni, mint Missy gyilkosa.

A Sophia előtti tárgyaláson a gyermekeiért vállalt önfeláldozásból Macknek „a fájdalmas reggelen” még magasabb szintre kell jutnia. A külső megjelenésében is férfiúi-atyai szerepet betöltő Papa színe előtt meg kell bocsátania lánya gyilkosának, még hozzá úgy, hogy fogalma sincs róla: a bűnös megbánta-e tettét vagy sem, illetve, hogy Missynek tulajdonképpen miért kellett meghalnia. Az egyetlen válasz, amivel be kell érnie az, hogy Isten minden érthetetlen esemény ellenére jó, aki szereti őt és az övét. És ez ettől kezdve nem elvont, teológiai tanszék vagy íróasztal mögül történő elméleti fejtegetés arról, hogy vajon Isten az utolsó ítéletben kin könyörül és kin nem. Aki *A viskó*-ban ezt keresi, éppen a lényegét nem érti. Itt keményen, kikerülhetetlenül, csontig menően és személyre szólóan arról van szó, hogy meg tudok-e bocsátani az ellenségemnek Jézus szavai értelmében? Igen, a halálos ellenségemnek is. Annak, aki kioltotta a gyermekem életét, vagy annak, aki kisgyermekkoromban egy életre megnyomorított akár nemi erőszak, akár más szörnyűség elkövetésével? Sőt: meg tudok-e „bocsátani” – Istennek?

Az olvasó jól érti: ezen a ponton, *éppen ezen a ponton* már nem (csak) Mackról, a regény főhőséről, hanem magáról a szerzőről, William Paul Youngról van szó. Márpedig ahhoz, hogy a fentieket Mackról megírhasssa, neki személyesen át kellett mennie ezen a hihetetlenül kemény próbán: meg kellett tanulnia megbocsátani azoknak (is), akik kisgyermekként Új-Guineában testi-lelki szempontból egy életre szólóan megalázták és összetörték. De vajon miért olyan fontos a megbocsátás? Miért nem Isten bosszúja az, amire Young vágyik, és miért nem ezt üzeni a regény? Hiszen érthető lenne az is, hogy a vele történtek után és Isten jogos ítéletében bízva ne a megbocsátás, hanem éppen a kettős predestináció, az üdvözlők és a kárhozottak kemény és határozott szétválasztása legyen a regény teológiailag tökéletesen igazolható, fő motívuma. És mégsem ez történik. Miért?

A következőkben – mivel szerintem itt van a regény súlypontja – valamivel mélyebb eszmefuttatás következik, amelyért előre megkövetem az olvasót. Minden keresztyén

---

⁸⁰ Ld. McGrath: *Bevezetés a keresztény teológiába* 34.: „Órigenész örömmel vette át az *apokatasztázisz* gondolatát is, mely szerint minden teremtmény – az összes ember, de még a Sátán is – üdvösségre jut.” Vö. Johannes Quasten: *Patrology*. 4 kötet, Spectrum, Utrecht 1950–1986, II, 87: „a Logosz még a démonokat és magát a Sátánt is megtisztítja”. Az ellenérvek felsorakoztatását ld. Lisa R. Holliday: *Will Satan Be Saved? Reconsidering Origen's Theory of Volition in Peri Archon*. In: *Vigiliae Christianae* 63 (2009), 1–23. Vö. Pásztori: *Követvén* 67–69.

ember legismertebb imádsága az, amire maga az Úr tanított bennünket (Mt 6, 9–13). A *Mi Atyánk*ban elhangzó kérések mindenike Isten hatalmában áll: ezért kérjük azokat tőle, mert ő mindezt meg is tudja és meg is akarja adni. Mindenik kérés Istenhez szól, és egy kivételével mindenik feltétel nélküli. Egy kivételével. Ezt a kérést („bocsásd meg a mi vétkeinket”) maga Jézus – rögtön az ima elhangzása után – a következő feltételhez köti:

Mert ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsát néktek is a ti mennyei Atyátok. Ha pedig meg nem bocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, a ti mennyei Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket (Mt 6, 14–15).

Ezen a ponton nincs mellébeszélés. Ha Young regényében minden egyéb motívum és gondolat helytelenül kerülne is terítékre, ha minden más teológiai kérdést elégtelenül közelítene is meg, a megbocsátás motívumának személyessé és kikerülhetetlenné tételéért bizonyosan megéri elolvasni a művet. A megbocsátás fajtáinak bemutatása is rendkívül tanulságos: az édesapának adott megbocsátás (*Barátok fesztiválja* fejezet) merőben különbözik a gyilkosnak adott megbocsátástól (*Egy fájdalmas reggel* fejezet). Hadd idézzük ismét a minden szempontból atyai szerepet betöltő Papa híres mondatát:

– A megbocsátás nem felejtést jelent, Mack. Azt jelenti, hogy elengedjük a másik ember torkát.⁸¹

A regény egyáltalán nem az utolsó ítéletbe akar bepillantást nyújtani, hogy beavasson minket valami magasabb isteni titokba, gnózisba (ld. alább) és „eligazítson”. Aki ezt keresi benne, csalódní fog; aki pedig megtalálni véli, csupán önmagát ámítja. Itt kizárólag és elsősorban a magunk peréről van szó. A műnek erre az aspektusára vonatkozó kemény bírálatok olvasása közben önkéntelenül is felmerül a kérdés: nem „a magunk viskójától”, a megbocsátás terhétől való menekülés mondatja ki velünk az „univerzalizmus” vádját Young fölött? Mert azt lehet ugyan állítani, hogy a kettős predestináció gondolata értelmében Young felvetése eretnokség (noha ebben a tekintetben magával Karl Barth-tal is vitázhatnánk), azt viszont senki nem mondhatja, hogy az általa kínált megoldás – a megbocsátás útja, azaz „a másik torkának elengedése” – volna emberileg a könnyebbik út. Nem, a könnyebbik út változatlanul az Isten *immutabile decretum*ába (megváltoztathatatlan döntésébe) való kapaszkodás, amelynek értelmében, ha teológiailag nem is, de pszichológiailag mindenképpen felszabadulok a *mindenkinek történő megbocsátás* terhe alól. Mert ha Isten kárhozatra ítélt valakiket (akkor is, ha nem tudom, kik azok), nekik én sem vagyok köteles megbocsátani. Szándékosan provokatív módon fogalmazva: szinte szurkolok, hogy Isten *minden ellenségemet* vesse kárhozatra, hogy így ne kelljen megbocsátanom.

A Heidelbergi Káté 52. kérdése az utolsó ítélet kapcsán azt is felhossa vigasztalásul, hogy Krisztus „mind a maga ellenségeit, *mind az enyémeiket* örök kárhozatra veti”. Ez a vigasztalás azonban – mert kizárólag annak volt szánva – egyáltalán nem kínál számomra semmiféle mentességet a megbocsátás jézusi kötelezettsége alól. Jézus fentebb idézett intésével szegülök szembe, ha e „vigasztalást” mind dogmatikai, mind etikai szempontból teljesen helytelenül önigazolásra próbálom felhasználni. Mindez természetesen nem a Káté hibája, hanem az enyém. Ebben az esetben ugyanúgy járok el, mint a szeretet parancsa alól kibúvót kereső, a felebarát kiléte felől érdeklődő törvénytudó, akinek az Úr az irgalmas szamaritánus példázatával válaszol (ld. Lk 10, 25–37). Az „Isten igazságos ítéletével” takarózó képmutatás eme lelki folyamatát nem szoktuk részletesen tárgyalni, mert teljességgel helytelen. De a lélek belső kamrájában – akár a tudat alatt is – az a perverz logika, amely a megbocsátásra való képtelenségünkől fakadó büntudatunk számára keresi a „teológiailag igazolható” kiutat, bizony működhet így. És működött is, valahányszor a hit hősei közül „a

⁸¹ Young: *A viskó* 231.

nemkívánatos személyeket” el kellett tenni láb alól. Helyszűke miatt most hadd említsük csupán István vértanú megkövezését, illetve Jeanne d’Arc és Husz János máglyáját.

Young megoldása – Jézus előbbi intésével egybehangzóan – éppen ezt az önámító öngazolást zárja ki. Ez benne a tulajdonképpeni provokáció is, de véleményem szerint nem a teológia és a dogmatika felépítménye ellen irányul, hanem az olvasó személyes lelki életének halaszthatatlan rendbetételére figyelmeztet. A szerzői szándék tehát kétségtelenül pozitív, nem negatív, ahogyan sok radikális kritikus szinte ösztönösen feltételezi. Innen érthető és értendő az „univerzalizmus” másik vádja is, miszerint Young – hadd mondjuk így – nem fektet elég hangsúlyt arra, hogy a nem keresztyéneket kizárja az üdvösségből. Erre a problémára különben – a fentiek megisméltése nélkül, hiszen a mi kötelességünk változatlanul a megbocsátás, bármilyen vallású vagy vallástalan is legyen a mi ellenségünk – egyetlen válasz lehetséges: az *extra ecclesiam nulla salus* (az egyházon kívül nincs üdvösség) gondolatát együtt kell látnunk az *extra Christum nulla salus* (Krisztuson kívül nincs üdvösség) reformatori tanításával. Hogy az utóbbi miként történik – Istennek hála – nem a mi gondunk. A mi részünk a megbocsátás krisztusi kötelezettsége. A költővel szólva: ez a mi munkánk – és nem is kevés. Egyébként a regény Jézusa az alábbi párbeszédben teszi nyilvánvalóvá, hogy szó sincs itt valamiféle szinkretizmusról, hanem a kétféle, egymással ellentétes irányú útról. Nem az ember keresi meg Istent (ez a vallás útja), hanem Isten keresi meg az embert Jézusban (ez pedig a hit útja). Jézus pedig nem válogat abban, hogy milyen útra kell elmennie értünk:

– Azok, akik szeretnek engem, a világ összes létező rendszeréből jönnek. Korábban buddhisták vagy mormonok, baptisták vagy muzulmánok, demokraták, republikánusok voltak, és vannak sokan, akik egyáltalán nem járnak el szavazni, és soha nem voltak részesei semmiféle „vasárnap délelőtti” vagy más vallási szervezetnek. Követőim közül sokan gyilkosok, mások meg álszent, öngazultságukban bízók voltak. Vannak közöttük bankárok és tudósok, amerikaiak és irakiak, zsidók és palesztinok. Nem arra vágyom, hogy keresztyénné tegyem őket, hanem arra, hogy újjászületésük által egy testté: Papa fiaivá és leányaivá, azaz az én fivéreimmé és nővéreimmé váljanak. Hogy az én Szerelmesemmé, Menyasszonyommá legyenek!

– Ez azt jelenti, hogy minden út hozzád vezet?

– Egyáltalán nem! – mosolyodott el Jézus, ahogy a műhely ajtókilincse után nyúlt. – A legtöbb út sehova sem vezet. Amit viszont jelent, az az, hogy bármilyen útra hajlandó vagyok elmenni, hogy megtaláljalak titeket!⁸²

Egyház- és intézményellenesség?

A viskó intézményellenességét Szabó István a következőképpen észrevételezi:

A másik probléma: minden létező intézmény masszív támadása. A regényben van egy nagyon érdekes jelenet, amikor éppen Jézussal folyik a diskurzus, megtörténik a vízen járás csodája, a jézusi archétípiá kibontakozik, mely természetesen ugyancsak vasárnapi iskolás Jézus-kép, de éppen ebben a történetrészben hangzanak el kijelentések az evilág „szentháromságának” elítélésére, mely a politika, gazdaság és az egyház „szentháromsága” volna. Ez számomra meghökkenítő, de nem az evilág intézményeinek bírálata miatt. Azzal nincs baj. Hanem amiatt, hogy ez a hiper-protestáns beállítást nem fog jól munkálni az olvasóban. Mintha Ernst Troeltsch száz évvel ezelőtti jóslata teljedne, aki arról beszélt, hogy a modern kor keresztyénsége semmiféle intézményességhez

⁸² Young: *A viskó* 188.

nem fog kötődni, hanem misztikus lesz, persze nem a szó klasszikus értelmében, hanem a szó szociológiai értelmében. Vagyis a keresztyének átmeneti társulásokban élnek majd, mikor hol találják meg a lelki alkatuknak megfelelő alkalmi közösséget. Mintha ez teljesedne itt.⁸³

Rögtön az elején fel kell hívnunk a figyelmet Young szóhasználatának egyik lényeges jellemvonására. A mű angol változatában két kifejezéssel találkozunk: az egyik a „church” (egyház), a másik a „religion” (vallás). Érdekes megfigyelni, hogy a regényben a „church” sehol sem szerepel negatív értelemben, míg a „religion” igen. Az egyház Jézus építménye, a vallás viszont emberi találmány. Ezt a szempontot nem szabad figyelmen kívül hagyni az elemzés során.⁸⁴ Szabó István fenti hivatkozásában is a *politika* (politics), a *gazdaság* (economics) és a *vallás* (religion) – tehát nem az *egyház* vagy *gyülekezet* (church) – szerepel. Hadd idézzük a hivatkozott részt – Mack és Jézus beszélgetését – a műből. A párbeszéd Mack alábbi kijelentésével indul (a fordítást kissé igazítottam az eredetihez):

– Valóban meg akarom érteni. Ezt úgy értem, hogy meglátásom szerint az, aki és amilyen te vagy, nagyon különbözik az összes általam ismert jó szándékú vallási rendszertől (dologtól).

– Lehetnek bármily jó szándékúak is, tudod, hogy a vallási gépezetek képesek bedarálni az embereket – mondta Jézus a levegőbe harapva. – Az én nevemben végzett dolgok borzasztó nagy részének semmi köze sincs hozzám, és sokszor, még ha nem szándékosan is, de homlokegyenest ellentétesek az én céljaimmal.

– Nem igazán rajongsz a vallásért és az intézményekért? – mondta Mack, és maga sem volt biztos benne, hogy most kérdezett, vagy kijelentett valamit.

– Én nem intézményeket hozok létre. Soha nem is tettem, és ezután sem fogok.

– És mi a helyzet a házasság intézményével?

– A házasság nem intézmény. A házasság kapcsolat. – Jézus szünetet tartott, hangja nyugodt volt és türelmes. – Amint már mondtam, én nem hozok létre intézményeket. Ez azoknak való szakma, akik Istent akarnak játszani. Tehát nem, valóban nem vagyok oda a vallásért – mondta némi szarkazmussal –, és a politikát és a gazdaságot sem különösebben kedvelem. – Jézus ábrázata észrevehetően elsötétült. – De miért is kellene kedvelnem? Hisz ezekből áll a rettegésre épülő, emberalkotta „szentháromság”, amely pusztítja a Földet, és rászedi azokat, akik számomra fontosak. Nézhet-e bárki elébe olyan szellemi zaklatásnak és aggodalomnak, amely nem kapcsolódik a fenti három valamelyikéhez?⁸⁵

Az idézetben az alá-fölérendelésre alapuló intézmények bírálata fogalmazódik meg. Ez a párbeszéd viszont éles ellentétben áll egy korábbival, amely csupán néhány oldallal előbb szerepel – szintén Jézus és Mack között. Itt Jézus határtalan büszkeséggel és rajon-

⁸³ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

⁸⁴ Úgy tűnik, az amerikai mintáit túlságosan szolgáló módon követő Sípos Ete Zoltán a maga bírálatának 11. alfejezetében (*A Biblia Istene: Fontos a népe is?*) szintén figyelmen kívül hagyta a munka e jellemvonását.

⁸⁵ Young: *A viskó* 184–185. Az angol eredeti szöveg így hangzik: “I really do want to understand. I mean, I find the way you are so different from all the well-intentioned religious stuff I’m familiar with.” “As well-intentioned as it might be, you know that religious machinery can chew up people!” Jesus said with a bite of his own. “An awful lot of what is done in my name has nothing to do with me and is often, even if unintentional, very contrary to my purposes.” “You’re not too fond of religion and institutions?” Mack said, not sure if he was asking a question or making an observation. “I don’t create institutions. Never have, never will.” “What about the institution of marriage?” “Marriage is not an institution. It’s a relationship.” Jesus paused, his voice steady and patient. “Like I said, I don’t create institutions; that’s an occupation for those who want to play God. So no, I’m not too big on religion,” Jesus said a little sarcastically, “and not very fond of politics or economics either.” Jesus’ visage darkened noticeably. “And why should I be? They are the man-created trinity of terrors that ravages the earth and deceives those I care about. What mental turmoil and anxiety does any human face that is not related to one of those three?”

gással mutatja be Macknek a menyasszonyát, az Egyházat („my bride, the Church”), „azt az asszonyt, akibe szerelmes” („the woman I’m in love with”). A Szentírásból jól ismert kép valóban felüdülést kelt, és Jézus tényleg olyan elragadtatással beszél a menyasszonyáról, hogy Pál apostol „felette nagy titkának” jelenlétét is érezzük egy pillanatra. Mack viszont afelett sajnálkozik, hogy nem találkozott ezzel az asszonnyal, mert ő „nem az a hely”, ahová Mack vasárnap szokott járni. Jézus felvilágosítja, hogy mindez azért van, mert Mack csak az intézményt, az emberalkotta rendszert látja, ő pedig nem ezt jött felépíteni, hanem azok élő és lélegző közösségét, akik őt szeretik. A kapcsolatok és az életünk megosztása révén válhatunk e közösség tagjaivá. Jézus humorosan hangsúlyozza a lényegét: „Ezt ti nem tudjátok megépíteni. Ez az én dolgom, és ami azt illeti, egész jól is csinálom.”⁸⁶

Young egyházképe tehát több szempontból hasonlítható akár az ősgyülekezethez, akár a Heidelbergi Káté 54. kérdésében szereplő megállapításhoz, miszerint „Isten Fia a világ kezdetétől fogva a világ végezetéig [...] sereget gyűjt”. Ugyanakkor nyilvánvalóan érezhető e lelki (láthatatlan?) egyházkép hátrányai is. Ezen a ponton valóban megszívlelendő Szabó István aggodalma a majdan ide-oda csapódó, átmeneti társulásokban élő keresztyénekről. Young „egyház-meghatározása” – ha a regény műfajához tartozó munka értelmezésekor ilyet egyáltalán mondani lehet – egyrészt pozitív, hiszen hangsúlyozza az egyén Istennel kiépítendő személyes kapcsolatát, viszont ebben a pozitívumában rejlik a csapda is, hiszen az egyházat nem kisebb közösségek (családok), hanem kifejezetten *egyének* közösségének tartja. A regényben Jézus így mutatja be menyasszonyát:

Ez az én menyasszonyom, az Egyház képe: *egyének (individuals)*, akik együttesen alkotják a lelki várost, melynek közepén élő folyam hömpölyög, és mindkét partján olyan fák növekednek, melyek gyümölcse meggyógyítja a nemzetek sebeit és fájdalmait. Ez a város mindig nyitva áll, és mindegyik kapuja egyetlen gyöngyből készült... [...] Ez volnék én! [...] Az igazgyöngy az egyetlen olyan drágakő, amely fájdalom, szenvedés és – végül – halál által jön létre.⁸⁷

A fenti leírás emlékeztet az Augustinus-féle *Isten városára (Civitas Dei)*, viszont talán az észak-amerikai életstílusból és saját gyermekkorának családi kudarcából kiábrándulva Young még nem jut el annak kimondásáig, hogy nem az egyén, hanem a család az emberi közösség (és így az egyház) élő alapsejtje. Az emberi intézmények „szentháromságának” – vallás, politika és gazdaság – fentebb idézett támadása korunk „terrorizmus elleni küzdelmét”, vallási indítékú fegyveres konfliktusait, gazdaságának mondott erkölcsi válságát és erkölcsileg világszinten mélypontra zuhant politikai osztályát tekintve teljesen érthető és jogos. Ezt Szabó István sem kifogásolja. Az individualizálódás veszélyes lehet, de Young nem kívánt fellépni (és nem is lépett fel) valamiféle új vallási intézmény alapítási szándékával. Interjúi, amelyek szép számmal gyülekeznek a *Youtube*-on és más honlapokon, egyértelműen arról tanúskodnak, hogy Young közösségben élő, hitét gyakorló keresztyén ember maradt, nem vonult vissza valamiféle elefántcsonttorony-típusú magánkeresztyénségbe. Mindezzel együtt, magyar református keresztyénként Young talán túlzott individualizmusa sokkal kevésbé aggaszt, mint Sípos Ete Zoltánnak alábbi – szigorúan biblikus bírálatként megfogalmazott – kijelentése:

Ezen a földön nem létezik [*sic!*] Istennek és embernek az a fajta közvetlen, misztikus kapcsolata, amit a könyv sugall.⁸⁸

Véleményem szerint a dogmatika formális nyelvén megfogalmazott fenti kijelentés sokkal szigorúbban kívánja korlátozni Istennek és az ő Szent Lelkének szabadságát, mint amennyire – a művészi szabadság jegyében – W. P. Young engedte szárnyalni a maga

⁸⁶ Young: *A viskó* 182–183.

⁸⁷ Young: *A viskó* 182–183.

⁸⁸ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

képzeletét Isten titkainak magasságaiban. Isten és ember közvetlen kapcsolatának ez a kategorikus tagadása (ti., hogy a földön egyszerűen *nem létezik* ilyen kapcsolat) a Szentírás ó- és újszövetségi szereplőitől (az Istent vendégül látó Ábrahámától, a Sínai hegyen Istennel beszélgető Mózesstől, az ihletett prófétáktól, látomásokat átélt apostoloktól, a harmadik évig ragadtatott embertől, akivel Pál dicsekszik a 2Kor 12,2–5-ben stb., stb.) kezdve az egyház kétezer esztendejének történelmében keresztül annyi más hívő keresztyén ember bizonyágtételének hitelét vonja kétségbe, hogy azoknak pusztá felsorolása is lehetetlen vállalkozás. Igaz, hogy a sadduceusok is azt mondták: nincs feltámadás (vö. ApCsel 23,6–8). Attól még volt és van. Ehelyütt jó tanácsként idézném még a nevében is derűt hordozó Poitiers-i Hilariusnak az emberi értelem behatárolt felfogóképességével kapcsolatos figyelmeztetését:

Nem kell annyira megbízni az emberi értelemben, hogy bárki is tökéletes ismeretnek tekintse azt, amit tud, és abban vélje az abszolút értelem végső fokát, hogy minden tekintetben megegyezik az igazsággal az, amit a maga elméjében végiggondol. A tökéletesség nélküli nem képes felfogni a tökéleteset; aki mástól kapja létét, az nem képes megszerezni alkotója értelmét vagy a sajátját: önmagát csak létének keretei között képes érzékelni, és érzéke tovább nem terjedhet, csak addig, ameddig a beléje oltott természet megengedi. [...] Ezért minden hitetlenség balgaság, mert a tökéletesség nélküli érzékelés, mindent a maga erőtlén vélekedéséhez szabva, azt képzelettel, hogy nem történhet meg az, amit nem képes felfogni. A hitetlenség oka az erőtlenségről szóló vélekedésben van: ha valaki elképzelettel, hogy nem történt meg, abból arra következtet, hogy nem is történhet meg.⁸⁹

Young televíziós szerepléseire visszatérve egyébként módfelett furcsa, hogy az elemzők – külföldiek és hazaiak egyaránt – egyáltalán nem reflektálnak ezekre az interjúkra, amelyekben a szerző rengeteg gondolatot világít meg részletesen. A szigorú kritikusok csupán a könyv mondatait vesézik ki, és elfelejtik, hogy élő szerzővel van dolguk, akinek a saját munkájára történő utólagos reflexiói mindenképpen relevánsak a könyv recepciója és feltételezett hatásának értékelése szempontjából. Ókori dogmatörténészként – amikor az ember arra van ítélve, hogy holt szerzők gyakran hézagosan fennmaradt művei alapján mondjon véleményt az illető keresztyén gondolkodó ortodoxiájáról vagy heterodoxiájáról, és közben afölött aggódik, hogy vajon helyesen értette-e a műben szereplő egyik vagy másik gondolatot – szóval ókori dogmatörténészként sokért nem adnám, ha pl. leülhetnék Órigenésszel egy rövid beszélgetésre, vagy legalább megnézhetném pl. a *Times Magazin*-nak adott interjút. Műveiről szóló értékelésemben biztosan bevonnám az ekként tapasztaltakat. De az is lehet, hogy *A viskó* leírt betűjéhez való ragaszkodás egyben menekülés is az élő szerző nyílt és közvetlen, de semmiképpen sem destruktív üzenete elől: a jelenleg elérhető interjúk meghallgatása után ugyanis még nehezebb megvádolni Youngot ennyiféle hátsó szándékkal és eretnokséggel.

Isten és ember kapcsolatának egyedisége

Sípos Ete Zoltán külön kifogásolja, hogy „*A viskó* istene” (akit szándékosan kisbetűvel ír), túlságosan „emberközpontú”. Szerinte Jézusnak a regényben semmiképpen nem kellene ilyeneket mondania: „Azért jöttem, hogy a lehető legteljesebb Életet adjam neked. Az én életemet.”⁹⁰ És az élete leghatalmasabb terhétől Isten segítségével megszabaduló Macknek sem illene végül így nyilatkoznia Istenről: „A szolgáló Isten. [...] Sokkal inkább:

⁸⁹ Poitiers-i Hilarius: *A Szentháromságról (De Trinitate)* 3, 24. Vö. Pásztori: *Mindnyájan egybehangzóan tanítjuk* 58–60.

⁹⁰ Young: *A viskó* 185.

az engem szolgáló Isten!”⁹¹ A magyar fordításon itt óhatatlanul javítanunk kell, hogy a biblikus áthallás és parafrázis érthetőbb legyen. Mack ugyanis ezt mondja: „Isten, a szolga. Sokkal inkább: Isten, az én szolgálóm.”⁹²

A fentiek kapcsán valószínűleg fölösleges újból az analogikus jellegre hivatkozni. Ehelyett hadd utaljunk Ézsaiás prófétának az Úr alázatos és szenvedő szolgálójára vonatkozó jövendöléseire (Ézs 42,1–9; Ézs 53,1–12; vö. Mt 12,17–21; ApCsel 8,32–35 stb.), és főként Pál apostol Krisztus-himnuszának alábbi részletére:

Annakokáért az az indulat legyen bennetek, mely volt a Krisztus Jézusban is, aki, mikor Istennek formájában vala, nem tekintette zsákmánynak azt, hogy ő az Istennel egyenlő, hanem önmagát megüresíté, *szolgai formát vévén föl*, emberekhez hasonlónak lévén; és mikor olyan állapotban találtatott, mint ember, megalázta magát, engedelmes lévén halálig, még pedig a keresztfának haláláig (Fil 2, 5–8).

A dőlt betűs rész az, amelyre e himnusz kapcsán figyelniünk kell: az örökkévaló Ige emberré válását Pál apostol úgy értelmezi, hogy „Isten formája” megüresítette önmagát, és magára vette a „szolgai formát”. E két kifejezés a későbbi teológiai irodalomban – különösen a kappadóki atyák és az antiochiai tanítók szótárában – Krisztus két természetének szakkifejezésévé lépett elő: az „Isten formája” (μορφή θεοῦ) Krisztus isteni természetét, az „ember formája” (μορφή δούλου) az Ő emberi természetét jelenti. Bármennyire is furcsa, Jézusnak ez a (rab)szolgai formája és szerepe egyáltalán nem idegen a Szentírás tanításától. Csupán komolyan kellene venni az ő szavait, amikor így szól az elsőség felett vetekedő tanítványaihoz: „Ha valaki első akar lenni, legyen mindenek között utolsó és mindeneknek szolgálója” (Mk 9,35). Itt a „szolga” másik görög kifejezésével, a δούλος-szal találkozunk. Pál egyenesen úgy beszél Jézus Krisztusról, mint aki *rabszolgaként* „a keresztfának haláláig” alázta meg magát. A keresztfá egyébként a szökött rabszolgák megszégyenítő és elretentő büntetése is volt. Jézust pedig egy életerős rabszolga árért adták el, és közönséges rabszolgaként feszítették meg.

Az angol bibliafordításokban a „(rab)szolga” kifejezés megfelelője a „servant”, a Fil 2,7-ben szereplő „szolgai forma” pedig „the form of a servant”. Csupán csodálkozni lehet azon, hogy A *viskó* „hitvédő” kritikusi képtelenek meglátni „a szolga formája” (*the form of the servant*) bibliai kifejezésének döbbenetes parafrázisát Mack fenti kijelentésében: „Isten, a szolga [*God, the servant*]”, illetve „Isten, az én szolgálóm [*God, my servant*]”. Igen, a szinte „tanácsi előterjesztés” szintjéig nyilvánvalóvá tett analogikus üzenet a következő: Isten annyira szeretett bennünket, hogy minket, akik az ő szolgálóinak nevezzük és tartjuk magunkat (ahogyan Pál is Krisztus rabszolgájának nevezte magát), az ő Krisztusban megmutatókozó kegyelme folytán ráébredt arra, hogy megváltásunkat munkáló szolgálókká lett. Nem csupán szolgálóként tette magát, ahogy mi szoktuk: valóságosan szolga, szégyenfára feszített rabszolga lett, hogy mi szabadok lehessünk. Tényleg annyira bibliátlan gondolat lenne ez? Ilyen értelemben némileg értetlenül állok Szabó István alábbi aggálya előtt is, aki ennek kapcsán a mű „hiper-protestáns” jellegétől tart:

[A *viskó*] olyan mértékben hiper-protestáns, ha szabad ezt mondani, hogy szinte ijesztő. Mi ez a hiper-protestáns? Egy szál magam vagyok, és nekem a Szentháromság Istennel van dolgom, és annyira egy szál magam vagyok, és annyira totális az én személyiségem (és az én személyiség-problémám), hogy ahhoz a Szentháromság Isten mindhárom személyének be kell vetnie magát, sőt még a titokzatos Bölcsességet is oda kell idézni. És az ő nagy szeretetükkel kell le-

⁹¹ Young: *A viskó* 244.

⁹² „God, the servant. [...] It is more truly God, my servant.”

győzni a bajt az én nyughatatlan lelkemben. Ezt én hiper-protestantizmusnak nevezem, miközben azért az általános vallás összes archetípiája visszalopózik.⁹³

A fentiekhez – megértve Szabó Istvánnak a könyv „gyöker-, hagyomány-, környezet- és társiasság-nélküliségéhez” fűződő aggályait – csupán a következőket fűzhetjük. Young pusztán azt akarja hangsúlyozni, amit éppen a legsúlyosabb mondanivalójú 16. fejezet (*Egy fájdalmas reggel*) élére, tehát elég nyilvánvalóan kiemelt helyre illesztett mottóként:

Egy végtelen Isten teljesen oda tudja adni Önmagát minden egyes gyermekének. Nem úgy osztja szét Önmagát, hogy kinek-kinek egy-egy rész jusson, hanem mindeniknek olyan tökéletesen adja oda teljes Önmagát, mintha mások nem is léteznének. (A.W. Tozer)⁹⁴

A regény – meglátásom szerint – éppen azt üzeni, hogy Isten közvetlen közelében, az ő társaságában lenni valóban *ekkora* kiváltságot jelent. Isten úgy hajol le hozzám, mintha én volnék az univerzum központja és az ő legkedvesebb teremtménye, és az univerzum egészéhez képest (no meg felebarátaim véleménye szerint) valóban jelentéktelen problémámat a legfontosabbnak kezeli, mert akkor, abban a pillanatban éppen erre van szükségem. Ebben nem a „hiper-protestáns” önzést kell meglátnunk (ha jól érzékelem, erre vonatkozik Szabó István aggálya), hanem azt a páratlan istenélményt, amelyet egy ilyen találkozás – bibliai és dogmatikai kifejezéssel élve: a megtérés – valóban nyújthat. Ellenkező esetben semmi értelme sincs a „fogadd el Jézust személyes Megváltódnak” típusú kegyes buzdításoknak.

Azt hiszem, a Krisztusban megtért ember élhet azzal a szabadságával, hogy nem irigykedik az éppen frissen megtérő hittestvér páratlan és egyedi istenélményére. Ez a türelem az elfogadás jele: ebből az istenélményből csírázik ki az az új életvitel, amely „a gondolkodás megváltoztatásával” (μετάνοια) majd őt is képessé teszi arra, hogy mások induló hitének és páratlan istenélményének saját hasonló emlékei felidézésével – ha vannak – valóban örülni tudjon. A másoknak való szolgálat, illetve a mások észrevétele nyilvánvalóan ebből következik: a páratlan istenélmény korántsem jelenti azt, hogy kisajátítottam Istent magamnak.

Tozer mottóként idézett gondolata értelmében Isten végtelensége éppen azt jelenti, hogy a világon akár hat és félmilliárd vagy ennél sokkal több ember *egyszerre* érezheti magát az univerzum központjának és részesülhet páratlan istenélményben anélkül, hogy ezzel bármelyik embertársát megrövidítené. Ebből az istenélményből pedig mindenki egy egész életen át táplálkozhat, és ez nyilvánvalóan mások javát is szolgálja majd. A szentháromságtan kérdéskörére visszautalva: Isten – aki egyszerre végtelen és személy(es) – éppen ezért nem írható le a mi személy-fogalmunkkal, hiszen számunkra a „személy” nyilvánvalóan helyhez kötöttséget jelent. Pl. ez a kijelentés: „személyesen ott voltam” egyben azt is jelenti, hogy nem lehettem másutt. Így tudunk alibit igazolni a bíróságon. Istennek, aki végtelen személy, soha nincs alibije. Ő mindig, mindenütt, teljesen és személyesen jelen tud lenni, akár négyszemközt is. Négyszemközt: egyszerre hat és félmilliárd emberrel. Ebből a szempontból is hasznosnak vélem a regényben Papa következő szavait:

Mackenzie, én tökéletesen szent vagyok, és tökéletesen más, mint te. Az a probléma, hogy sokan úgy próbálnak megragadni valamit abból, hogy ki is vagyok valójában, hogy veszik saját maguk legjobb változatát, ezt aztán az n-edik hatványra emelik, majd beletömik mindazt a jóságot, amit csak el tudnak képzelni, és ez gyakran nem túl sok, és aztán a végeredményt elnevezik Istennek.

⁹³ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

⁹⁴ Young: *A viskó* 225. A fordítást némileg igazítottam az eredetihez: “An infinite God can give all of Himself to each of His children. He does not distribute Himself that each may have a part, but to each one He gives all of Himself as fully as if there were no others.”

Lehetséges, hogy mindez nagyon nemes próbálkozásnak tűnik, de szánalmasan alatta marad annak, aki valójában vagyok. Én nem egyszerűen a te legtökéletesebb verziód vagyok, akit csak el tudsz képzelni. Én ennél sokkal több vagyok, messze fölötte annak, és túl mindazon, amit csak kérni vagy elgondolni tudsz.⁹⁵

A történet leghihetlenebb és egyben legcsodálatosabb része az, hogy ez a végtelen, senki által le nem írható, meg nem fogható és mégis személyes Isten éppen bennem akar lakozást venni. Erről a kapcsolatról – amelyről Sípos Ete Zoltán egyszerűen úgy nyilatkozott, hogy „ezen a földön nem létezik” –, nos erről a páratlan istenélménnyel kezdődő, a Krisztusban nyert új életről és arról a Pál apostoltól származó gondolatról, hogy „élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus” (Gal 2,20) a regény Jézus-alakja így beszél:

– Mack, a szeretethez hasonlóan az alávetettség sem olyan valami, amit meg tudsz valósítani, főleg nem a saját erődből. Ha nincs meg benned az én életem, akkor nem tudod magad alávetni Nannek, sem a gyermekeidnek, sem bárki másnak az életedben, beleértve még Papát is.

– Úgy érted – vetette közbe Mack némi szarkazmussal –, hogy nem elég egyszerűen ezt kérdezem: „Vajon mit tenne Jézus?”

Jézus kuncogott. – Jó szándék, rossz elgondolás. Majd tudasd velem, mire jutottál, ha úgy döntesz, hogy ezt az utat választod. – Szünetet tartott, és elkomolyodott. – Komolyra fordítva a szót, az én életemet nem utánzásra vagy másolásra való mintának szántuk. Az én követőimnek lenni nem azt jelenti, hogy megpróbálsz „olyan lenni, mint Jézus”, hanem azt jelenti, hogy kiirtod magadból a függetlenségre való törekvést. Azért jöttem, hogy életet adjak neked; valódi életet: az én életemet. Eljövünk, hogy a saját életünket éljük benned, hogy elkezdhesd a mi szemünkkel látni, a mi fülünkkel hallani, a mi kezünkkel érinteni és úgy gondolkodni, mint mi. De mi soha nem fogjuk rád kényszeríteni ezt a szövetséget. Ha a saját utadat akarod járni, ám legyen. Az idő nekünk dolgozik.⁹⁶

Ebben a jelenetben – amelynek kapcsán számos kritikus és blog-hozzászóló nem a mondanivalóra reflektál, hanem Jézus kuncogásán akad fenn⁹⁷ – nem pusztán a klasszikus *imitatio Christi* (Krisztus követése, Krisztus utánzása) gondolat újrafogalmazását kell látnunk. A szerző nemcsak a „Krisztusban való életről”, hanem – Pál apostollal egybehangzóan – Krisztusnak „bennem való életéről” beszél. Pontosan úgy, ahogyan F. Nicolai 1599-ben írt karácsonyi dicsérete magyar változatának (*Szívünk vígsággal ma bétölt*) 5. szakaszában énekeljük: „Jézus, engedj hozzád mennem, Éljek benned, te énbennem”.⁹⁸ És ez nem véletlen, hanem tudatos szemléletváltás Young részéről. Lehet, hogy furcsán hangzik, de ebben a megközelítésben semmi újdonság nincs azon kívül, hogy a szerző nem szellemiesítette el, hanem komolyan vette a Gal 2,20-at, és ugyanígy felelősen viszonyul Jézus főpapi imájának kettős záró üzenetéhez: „én öbennük és te énbennem” (Jn 17,23) és

⁹⁵ Young: *A viskó* 101–102.

⁹⁶ Young: *A viskó* 153–154.

⁹⁷ Ld. pl. Kéry Zsuzsanna értékelését: „A Jézus-figura egy kacarászó idióta, aki szerelemes [*sic!*] a saját teremtésébe. Kissé ügyefogyott, elejti a paradicsomszószt, amivel jól leönti Papa szoknyáját, de a „Szentháromság” csak jót nevet ezen. (A történetben Jézus végig kacarászik és röhögcsél – sőt, a magyar fordításban „kuncog”). Ő és a Szentháromság másik két tagja annyira hozzánk hasonló karakterek, hogy sok olvasó állítja: sokkal megnyugtatóbb istenképük lett tőle. Elképesztő, hogy milyen mértékű sértésekkel kell a szent Isten tulajdonságait lebutítani, hogy egy hívő keresztény megnyugodjon tőle.” http://hitvedelem.blog.hu/2010/01/23/te_milyen_istent_szeretnel_ertekezes_william_paul_young_a_visko_the_shack_c_konyverol_2_resz (megnyitva: 2011. március 9).

⁹⁸ *Magyar Református Énekeskönyv*. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Budapest 1996, 204. ének, 321.

„hogy én is őbennük legyek” (Jn 17,26). Ennek megvilágításához a szerző egyik televíziós interjújának utolsó mondatait idézném magyar fordításban, hiszen nemcsak a fenti kérdést, hanem a mű szándékának egészét is megvilágítja:

[Riporter:] Ön szerintem meglepő dolgokat is állít. Úgy vélem, hogy az emberek meglepőnek tartják majd, amit a 149 oldalon ön Jézus szájába ad: „az én életemet nem utánzásra/másolásra való mintának szántuk”. Mi pedig olyan karpereceket hordunk, amelyeken azt írja: „Mit tenne Jézus?”, és ott van a sok kis jelszavunk és cselekedetünk, amelyek biztonságos érzést keltenek bennünk. Mit akart üzeni a fenti mondattal?

[W. P. Young:] Ha önnek egy „MTJ” feliratú karperece volna, és megkérdezné a gyermekeimet, hogy az mit jelent, ezt mondanák: „Mit *tesz* Jézus?” [illetve „Mit *fog* / *mit akar tenni* Jézus?"], és nem azt, hogy „Mit *tenne* Jézus?”. Ha múlt időt [illetve feltételes módot] használok, mintát teremttem. Számomra az Új Szövetség központja [központisága] nem ez: Jézus eljött, hogy nekünk adja a Szent Lelket, aki segít minket hasonlónak lenni őhozzá. Számomra Jézust követni, Jézus-követőnek lenni nem azt jelenti, hogy megpróbálunk olyanok lenni, mint ő, hanem engedjük, hogy ő önmaga legyen a mi saját személyi mi-voltunk egyediségében. Ez számomra az Új Szövetség, hogy ti. ő valóban azért jött el, hogy mibennünk éljen. Tudja, Jézus az egyetlen reménység: nem csupán számunkra, egyénként, hanem ő a világ egyetlen reménysége is.

[Riporter:] Ez lenyűgöző és egyedülálló története és módja annak, hogy friss és szélesebb képet nyújtson számunkra Isten kilétéről. Talán inkább sajátos, semmint szélesebb képet. Ön mit kíván, az emberek mivel maradjanak *A viskó* elolvasása után?

[W. P. Young:] Ez valóban nagyszerű kérdés. Azt akarom, hogy tudják, vagy valamiképpen érezzék: Isten sokkalta nagyobb, mint gondolták. Ő egyáltalán nem beskatulyázható, és noha viselkedését nem lehet előre kiszámítani – hiszen „a háromban” valóságos személlyel, a tulajdonképpeni Eggyel van dolgunk –, és annak ellenére, hogy viselkedése bizonytalan e bizonytalanságokkal teli világban, *a jelleme viszont nem az. Isten jelleme teljesen bizonyos.* Éppen ezért a központi kérdés a következő: Jó-e Isten? Részt vesz-e [az életünkben / törődik-e velünk]? Ha ezekre igennel tudok válaszolni, akkor van hely, ahol megvethetem a lábam: olyan hely, amely nem egyébként nem állna rendelkezésemre.⁹⁹

---

⁹⁹ [Reporter]: You also say some things that I think are startling. For example, I think that people would find that startling. On page 149 you say that Jesus says „my life was not meant to be an example to copy”. And we wear bracelets that say „What would Jesus do?”, we have all these little slogans and things that we do that make us feel comfortable. What did you mean by that? [W. P. Young]: If you asked my children, if you had a bracelet that said „WWJD” and you asked them what they would say that means, they will tell you: „What will Jesus do?” rather than „would”. When you use past tense you have created a model. To me the centrality of the New Covenant is not that he has come to give us the Holy Spirit to help us be like him. To me following Jesus, being a Jesus-follower is not trying to be like him, it’s allowing him to be himself in the uniqueness of our own personhood, and that to me is the New Covenant, that he has actually come to live inside of us. You know, Jesus is the only hope, not only for us as individuals, but he is the only hope for the world. [Reporter:] This is a fascinating and unique story and way of giving us a fresh, broader picture of who God is. Maybe more specific, not broader. What do you want people to walk away from this with after they read *The Shack*? [W. P. Young]: Boy, that’s a great question. I want them to know or have a sense that God is so much bigger than they had thought, that he is totally outside the box, that although his behaviour is unpredictable – you are dealing with an actual person in terms of the three, but the One – even though his behaviour is uncertain in a world full of uncertainty, his character is not. His character is absolutely certain, and that’s why the core question is: “is he good?”, “is he involved?” And if I can say “yes” to those, I’ve got some place to plant my feet that I didn’t have otherwise.’ William Paul Young: *A Look Inside The ‘Shack’*.

Nemcsak a fenti interjú, hanem az egész mű alapján megalapozatlannak tűnik Sípos Ete Zoltán azon elmarasztaló megjegyzése, amellyel kifogásolja az Isten és az ember kapcsolatának bemutatását:

Isten nem a haverunk, akivel egy szinten állva bratyizhatunk. Az, hogy Jézus Krisztus emberi természetünket felvette istenségére, nem jelenti azt, hogy eltűnt az Isten és teremtmény közti különbség.¹⁰⁰

Mindezzel tökéletesen egyet lehet érteni: csupán az nem világos, hogy miképpen vonatkoztatható mindez *A viskóra*? A könyvben nem esik szó arról, hogy akár Jézus, akár más teljesen eltüntette volna a teremtő és a teremtmény közötti különbséget: a közösség megteremtése ugyanis nem egyenlő a különbségek eltörlésével. Jézussal nyilvánvalóan nem lehet „bratyizni”, de barátkozni igen. Főleg abból következően, hogy ő, aki a rab-szolgátságig megalázta magát értünk, barátainak nevezett bennünket, és kiemelt a szolgálai sorból, hogy tudjuk és értsük, mit cselekszik és miért (vö. Jn 15,15). A regényben Mack seholy nem „bratyizik” Jézussal, Papával vagy Sarayuvval: az időnként humoros epizódokkal tarkított *baráti* beszélgetések a legmélyebb egzisztenciális kérdéseket érintik. Egyáltalán nem „haverok” tivornyázása ez: különösen a 16. fejezet „fájdalmas reggele” nem az. A beszélgetések valóban baráti légkörben, noha nem feszültségektől mentesen zajlanak. Ez barátok között egyébként nemcsak megengedett, hanem a bizalom alapján egyenesen elvárt dolog. De amikor komolyra fordul az ügy, nincs apelláta. Feltételezem, hogy egyetlen figyelmes olvasó sem tekinti „bratyizásnak” azt a jelenetet, amikor a minden szempontból atyai valóságot és tekintélyt magára öltő Isten egyenesen arra kéri Macket, hogy bocsásson meg lánya gyilkosának. Aki pedig a regényből sugárzó baráti légkör alapján úgy véli, hogy *A viskó* szerzője túlságosan könnyű, mondhatni „haverok közt” vagy „kéz alatt” elintézett „egéruat” biztosít főhőse számára – a saját nyomorúságaiból való szabaduláshoz –, az olvassa újra figyelmesen a 11. és 16. fejezeteket.

A regényben kibontakozó Isten-ember kapcsolat és párbeszéd apropóján Szabó István alábbi aggályát is meg kell vizsgálnunk:

A regényben kibontakozó diskurzus úgy bontakozik ki, hogy semmisíti a mögöttünk álló kétezer éves keresztyén fáradozást, mely az isteni titkok, isteni kinyilatkoztatások, üzenetek megértésére irányult. A főszereplő a végén már-már úgy áll előttünk, hogy hozzá képest Augustinusnak, Luthernek, vagy a keresztyénség összes tiszteletre méltó teológusának a fáradozása és a küszködése semmit sem ér! *A viskó* kedélyes Szentháromsága időnként huncutul kacsint a főszereplőre, s értésre adja, hogy most megy ám élesben a dolog. A kétezer éves keresztyénség csak vaktölténnyel vívta a próba-háborút vagy hadgyakorlatot, most megy igazán élesben a dolog. Ha jól sejtem, ez a vonulat teljesen beleilleszkedik az amerikai keresztyén pop-kultúrába, abban él, mozog, abból táplálkozik. Itt jelentkezik az a meggyőződés, hogy a keresztyénség minden nemzedékben, sőt minden egyes keresztyén életében előről kezdődik. Pedig Isten a világ kezdetétől fogva munkálja az övéi üdvösségét, és a hagyományból nem mindig csak regula, parancs, kényszer érkezik, hanem megérlelt bölcsesség, belátás, jó tapasztalat, vezettetés is.¹⁰¹

A fenti idézetnek az inkulturációval kapcsolatos részére már nem térünk vissza. Valóban az amerikai pop-kultúra közege határozza meg a regény irányítottágát és hangsúlyait. Ez a korábban említett okok miatt érthető. Viszont nem kell feltétlenül azt látnunk

---

In: *700 Club*, March 2008 (CBN.com) <http://www.youtube.com/watch?hl=en-GB&v=MYvjRiun3MA> (megnyitva: 2011. március 9).

¹⁰⁰ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

¹⁰¹ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

ebben, hogy a szerző a kétezer éves keresztyén fáradozás, köztük Augustinus, Luther és a többiek megsemmisítésére vagy becsmérlésére törekszik (egyébként egyikük neve sem jelenik meg a könyvben). Hiszen nem a mások teológiai problémáira, hanem a saját lelki válságára keresi a megoldást! A *viskó* nem elméleti teológiai fejtegetés, hanem egy kétségbeesett ember lelki haláltól való megmentésének története. Egyébként Allen Mackenzie Phillips ugyanazzal a gonddal küzd, mint Luther: keresi az irgalmas Istent. Azt, aki Jó, és akiről minden negatív tapasztalata ellenére el tudja hinni, hogy Jó. És megtalálja. Míg Luther az „egyedül hit által” tanítás igazában, addig Mack az „egyedül Isten feltétlen jóságába vetett bizalomban” lel megnyugvásra. A fiát, Adeodatust elvesztő Augustinus is sokban hasonló utat jár be Isten felé. A hithez vezető út egy pontján az embernek óhatatlanul négy szemközt kell maradnia Istennel.

Biológiai igazság, hogy az egyedfejlődés megismétli a törzsfjlődést. Ez bizonyos fokig a szellemi és a hitbeli életben sincs másképpen. Mindenki átmegy bizonyos fázisokon, amelyeket elődei talán ezerszer is megjártak, és ezeket adott esetben mégsem lehet megtakarítani: pontosan úgy, mint azt az élményt, hogy a gyermek – szülei tiltása ellenére – mégis odadugja az ujját a forró kályhához. És akkor végre megtanulja azt a leckét, amit már annyiszor hallott. Ez viszont nem magától történik. Mindaddig, amíg csak elméletben tudok valamit, az még nem az enyém, és amíg át nem élem, addig mások által és vaktölténnyel vívott csatának tűnhet. Igen, a keresztyénség – legalábbis az, ami maradandó, és nem pusztán külső máz vagy szokáshalmaz, amely az első akadály jelentkezésekor menthetetlenül leperreg az emberről – minden egyes keresztyén életében előlről kezdődik. Ha nem így lenne, az Anyaszentegyház réges-régen elnéptelenedett volna. És miután a keresztyén ember „hitbeli egyedfejlődése” megismételte a törzsfjlődést, miután saját életében is végigment azokon a vajúadásokon, mint hitbeli elődei, akkor és csak akkor következhet „a hagyományból érkező megérlelt bölcsesség, belátás, jó tapasztalat és vezetetés” értékének elfogadása. Természetesen ehhez kellene majd a megfelelő emberek és közösségek.

Egyébként mindenik nagy teológus életrajzában végigkövethető ez a vonulat. Augustinus kilenc évet töltött a manicheisták között, és még patrónusát, Romanianust is megnyerte a szekta számára, pedig volt érte imádkozó édesanyja, és állt előtte számos példa, hogy mi az igazi keresztyénség. Ehhez képest már harminc éves is elmúlt, mire az egyház és a hit valóban kezdte érdekelni. A folyamat során pedig nemcsak édesanyját, hanem legjobb barátját, sőt fiát is elveszítette.

Luther aszketikus szerzetesi életmódja is régen bejáratott módszer volt: a kegyelmes Istent viszont neki sem sikerült egyből megtalálnia, noha lelki atyja, Johannes Staupitz lelkiismeretesen támogatta. És miután megtért és reformátor lett, bizony ő is mondott olyat, ami csak rá volt jellemző: mintha a keresztyénség „összes tiszteletre méltó teológusának a fáradozása és a küszködése” másfélezer éven keresztül „semmit sem ért volna” – például a *Jakab levele* kapcsán. Ezt a levelet ugyanis sem Luther előtt, sem utána nem nevezte senki „Strohbrief”-nek, azaz szalmalevélnak,¹⁰² és senki sem állította, hogy semmi másra nem alkalmas, mint hogy „begyűjtsanak vele a kályhába” – csak Luther az egyik 1542-es asztali beszélgetésében. Ehhez képest Mack „egyedi produkciója” a teológiában mindössze a lánya gyilkosának történő megbocsátás és Isten jószágára való feltétlen ráhagyatkozás volt: annak ellenére, hogy nem értett meg mindent Isten vagy a tragédia titkai-ból. Ő nem Augustinus vagy Luther *ellenében* áll a „fájdalmas reggel” szikláján, hanem

¹⁰² Az Újszövetséghez írt előszavában Luther 1522-ben úgy véli, hogy János evangéliuma és első levele, Pál levelei, valamint Péter első levele „azok a könyvek, amelyek Krisztust mutatják meg neked, és mindenre megtanítanak, amit tudnod szükséges és üdvösséges, még ha soha nem látsz másik könyvet, vagy nem hallasz soha másik tanítást. Ezekhez mérve Jakab levele igazi szalmalevél; mert önmagában nincs evangéliumi jellege.” Ld. Luther: *Vorrede zum Neuen Testament* 1522, In: H. H. Borchert – Georg Merz (Hrg.): *Luther: Ausgewählte Werke*. Dritte Auflage, sechster Band, Bibelübersetzung Schriftauslegung Predigt. Kaiser, München 1958, 485.

Istenhez akar visszatérni. Noha Young minden bizonnyal nem ismeri Ady Endre *Az Úr érkezése* című versét, a 234. oldalon szereplő jelenet, amelyben a férfi Papa átöleli a zokogó Macket, szinte prózai változata lehetne a híres költeménynek.

Az egyedfejlődésnek nemcsak a hitéletben, de a teológia művelésében is meg kell ismételnie a törzsfjlődést. Teológiai tanári tapasztalatom, hogy az a teológus, aki nem teszi személyes és egzisztenciális problémájává az egyházatyák, középkori teológusok, reformátorok vagy későbbiek teológiai kérdéscsoportjait, és nem vajúdjá végig ugyanazt az utat, amit ők bejártak – úgy, mintha éppen most, vele történne először –, hanem beéri a készre fogalmazott válaszokkal, az első adandó alkalommal kudarcot vall, nemcsak bármilyen dispután, hanem igehirdetésének hitelessége tekintetében is. Márpedig a hagyományból csak akkor érkezik valóban „megérlelt bölcsesség, belátás, jó tapasztalat és vezetetés”, ha nem takarítom meg annak személyre szabott, valóban élményszerű megismerését.

A viskó – bibliapótlék?

Több irányból elhangzik az a bírálat, illetve félelem, hogy *A viskó* a Szentírásban járatlan olvasó számára külön kijelentés „forrása” lehet, illetve a Biblia helyére léphet. Ennél a kérdéskörnél Szabó István alábbi észrevételét szeretném előrebocsátani:

A gondolatok, a mondatok, a mondatfűzések, a levezetések az amerikai keresztyén kultúra forrásvidékeiről származnak. Mondhatnám, hogy ami itt le van írva, semmilyen módon nem eredeti. Tudom, nem attól jó egy könyv, hogy minden ízében eredeti, ám jelezni akarom, hogy ha a keret-történettől eltekinünk, a könyvnek mégiscsak jártassággal, tapasztalattal, iskolázottsággal bíró keresztyének számára van átütő mondandója. Ha a történet megnyitja a nem keresztyén olvasó számára a kaput, s érdeklődést támaszt benne, nagy nehézségekbe fog ütközni, mert a regény nem vezet el az isteni kinyilatkoztatáshoz, ti. a Szentíráshoz, hanem abban a meghagyásban marad az olvasó (aki esetleg nem keresztyén), hogy maga a regény is érvényes forrás. [...] Lehetséges-e külön kinyilatkoztatást venni?¹⁰³

Bizony maga az egyház, mint intézmény és szervezet, nemkülönben annak szolgálói jöcskán tehetnek-tehetünk arról, hogy a keresztyének nem ismerik a Szentírást. Ezt elsősorban nem William Paul Young, hanem önmagunk felé kell bírálatként megfogalmazni. A reformáció bibliafordítási hullámát részben ez az egészséges önkritika is vezette: meg kell ismertetni a Szentírást Isten népével. Ezt szolgálták a bibliai alapú, érthető és a kor valóságára nézve releváns igehirdetések is.

A belmisszió lendületének megcsappanása mindig azt eredményezi, hogy a keresztyének nemcsak lelkiségben, hanem életfolytatásban és hitismeretben is megszegényednek. Nekünk elsősorban nem afölött kellene aggódnunk, hogy *A viskó* vajon milyen folyamatokat indít(hat) el a Szentírásban tájékozatlan emberben, hanem azon, hogy bibliailag miért ennyire műveletlen az egyházi és világi társadalmunk? Mert ez akkor is valóság marad, ha éppen nem jelenik meg *A viskó*. Vagy: nem *A viskó* jelenik meg. Szabó István által rendkívül találó módon észrevételezett „védekező olvasói reflexünket” pozitív irányba kellene elmozdítani: amikor „arra riad a keresztyénség, hogy támadják”,¹⁰⁴ akkor azokhoz a szentírási, hitismereti erőforrásokhoz kellene nyúlni, amelyeket a gyülekezeti (és nemcsak az iskolai) vallásórák, igehirdetések, bibliaórák, lelkigondozói alkalmak stb. alakítanak ki a hívek körében. Ha ugyanis ezek az erőforrások léteznek, akkor lehet rájuk támaszkodni, és nem kell túlzottan féltetni az olvasókat, hiszen „fel vannak vértézve”: viselik „az igazság mellvasát, a hit pajzsát és az üdvösség sisakját” (Ef 6,14–17). Értelemszerűen a

¹⁰³ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

¹⁰⁴ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

jelenlegi a *status quón* kellene sürgősen változtatni: jóval hathatósabb bel- és külmisszióval, igei fogantatású igehirdetéssel, gyermek- és ifjúsági munkával, példaértékű erkölcsi-séggel, valóban érzékelhető diakóniával, hiteles pasztorációval és így tovább.

Egyébként a mű értékét semmiképpen nem csökkenti, hanem inkább emeli az a tény, hogy „mégiscsak jártassággal, tapasztalattal, iskolázottsággal bíró keresztyének számára van átütő mondandója”.¹⁰⁵ Vagy az lenne a gond, hogy Young túl sokat feltételez olvasóiról? Ha belegondolunk, Jókai regényei ma már egyre problematikusabbak, hiszen korunk átlagolvasója nemhogy a legnépszerűbb latin bölcsességeket, de még a régies hangzású magyar szavakat, kifejezéseket is alig érti. Young könyve ehhez képest olvasmányos (még ha nem is magas szépirodalmi színvonalú), és az a jártasság, amelyet olvasóitól megkíván, jobb helyeken nem feltétlenül a keresztyén, hanem az általános műveltség szintje volna – legalábbis az európai és észak-amerikai kultúrkörben. De ha a megkövetelt színvonal ennél magasabb, az csak nyereség, hiszen arra ösztönzi az olvasót, hogy utánanézzon a dolgoknak.

Ehhez kapcsolódik a másik aggály, miszerint a regény nem vezet el a Szentíráshoz. Nem mintha ez volna a feladata (ez ugyanis inkább a mienk, egyházi szolgáké), de szerintem bőven tartalmaz annyi képet, utalást és parafrázist, amely felkelti az érdeklődést a Szentírással való foglalkozásra. A túl sok utalás azonnal kegyességi propaganda-irattá változtatná, amelyekből viszont bőven van raktáron, méghozzá – éppen Szabó István fájó, de nagyon akkurátus megállapítása szerint – jobbra „Micimackó szintű” műfajban. Amúgy sem a *Quo vadis*, sem *Az Ember tragédiája* vagy a *Ben Hur* nem utasít a Szentíráshoz, de mégis tudja, érzi az ember, hogy ezekről a kérdésekről éppen onnan tudhat meg többet.

Young nem ismétli fejezetenként, hogy „olvasd a Szentírást”, viszont egyfolytában olyan kérdéseket tárgyal, amelyeknek megvilágosításához a Bibliához kell fordulnia mind a keresztyén, mind pedig a nem keresztyén olvasónak. Hiszen az Éden kertjéről, a jó és gonosz tudásának fájáról, Jézusról, Szent Lélekről (a magyar fordításban: Szent Szellemről), Isten bölcsességéről, a Példabeszédek könyvéről, Jézus kereszthaláláról, feltámadásáról, Istennek a világgal való megbékéléséről, végítéletéről, mennyről és poklóról, megbocsátásról és Istennel való szeretetkapcsolatról beszél. Nem igazán tudom, hogy a regény műfaján belül mit kellene még tennie, hogy azokat se riassza el, akik a Szentírás pusztá említésére is allergiásak. Mert ilyen olvasó is akad bőven: és ők mégis elolvassák *A viskót*.

A pozitív visszajelzésekből és internetes hozzászólásokból egyébként nem úgy tűnik, hogy az olvasók amolyan külön kinyilatkoztatásként, mintegy „ötödik, deuterokanonikus evangéliumként” tekintenének a regényre, mint Biblián kívüli hiteles forrásra, hanem legtöbbször igenis elkezdte olvasni a Szentírást. Sokan olyanok is, akik addig soha nem vették a kezükbe. A kulcskérdés pedig újfent az, hogy kerül-e majd e sok „szerecsen komornyik” mellé elegendő, a Filepéhez hasonlítható hitű Jézus-tanítvány, akik melléjük ülve segítenek abban, hogy „értsék, amit olvasnak” – immár a Szentírásból?¹⁰⁶

Ha már itt tartunk, a teljesség igénye nélkül hadd álljon itt néhány kulcsfontosságú bibliai utalás vagy parafrázis, amely még egy műveltebb muszlim vagy hindu számára is jelzi, hogy a továbbiakhoz jó lesz a Szentírást is felütni. Egyébként maga a Sarayu név önmagában is kíváncsivá teszi a hindut a Bibliára:

[Jézus:] – Rajtam keresztül a legkönnyebb kapcsolatba kerülni Papával vagy Sarayuval. Aki engem lát, őket is látja.¹⁰⁷

Mack legnagyobb meglepetésére még egy Gedeon Bibliát is talált az éjjeliszekrényén. [...] Csupán néhány versnyi szakaszt tudott elolvasni a Bibliából, mie-

¹⁰⁵ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

¹⁰⁶ Vö. ApCsel 8,26–39.

¹⁰⁷ Young: *A viskó* 113.

lőtt az eltűnt a kezéből, a lámpa meg valahogy elaludt, valaki megcsókolta az arcát, ő pedig lágyan távolodni kezdett a földtől – egy álombéli repülésben.¹⁰⁸

– Sophia?! Óóh, hát akkor ő volt az! – kiáltott fel Mack. Aztán zavart kifejezés jelent meg az arcán. – Ez akkor azt jelenti, hogy négyen vagytok? Ő is Isten? Jézus nevetett.

– Nem, Mack. Csak hárman vagyunk. Sophia Papa bölcsességének a megtestesítője.

– Aha, mint a *Példabeszédek könyvében*, ahol a bölcsesség női alakban jelenik meg, aki az utcákon kiált, és keresi azokat, akik hallgatnak rá.

– Igen, ő az.¹⁰⁹

[Papa:] – Édesem, azt kérdezted, mit végzett el Jézus a kereszten, tehát most nagyon figyelj: halála és feltámadása által teljesen megbékéltem a világgal.¹¹⁰

– Mackenzie! – korholta Sarayu, a szavai pedig nagy gyöngédséggel áradtak. – A Biblia nem szabályok betartására tanít! Jézus lényét tárja elétek. [...] Az élet és a megmaradás csak *Őbenne* van, senki másban. [...]

– Láthatlak majd újból? – kérdezte [Mack] tétovázva.

– Hát persze! Megláthatsz engem egy műalkotásban vagy zenében, a csendben, vagy embereken keresztül, vagy a Teremtésben, de akár a saját örömeidben és szomorúságaidban is. Az én kommunikációs képességeim korlátlanok, életet hordoznak és átformálják az embereket, és mindig összhangban vannak Papa jóságával és szeretetével. És egészen újfajta, eddig nem ismert módokon fogsz hallani és látni engem a Bibliában. Csak ne szabályokat és alapelveket kutass benne; a kapcsolatot kutasd – annak módját, ahogy jöhetsz, hogy velünk legyél.¹¹¹

[Papa:] – Amikor Jézus megbocsátott azoknak, akik a keresztre szegezték, többé már nem voltak adóssai neki, sem nekem. A velük való kapcsolatomban soha nem hozom fel, amit tettek, nem szégyeníttem meg, és nem hozom zavarba őket.¹¹²

A „szent” és a „profán” kérdése

Ezt a kérdéskört sem hanyagolhatjuk el a szent és a profán kategóriáit emlegető bírálatok miatt, noha véleményem szerint Sípos Ete Zoltán Isten „profanizálására” vonatkozó alábbi aggodalmának gyökere az előbb már tárgyalt „inkulturáció” mentén (is) keresendő:

A *viskó* istene (értsd: a szerző istene) egy elvilágiasított, profanizált isten, amolyan „jópofásított isten, posztmodernizált, szalonképesített isten”, aki a mai emberek szája íze szerint állandóan főzőcskézik, eszik-iszik, itt-ott elront valamit, viccelődik: kedélyeskedik, huncutul kacintgat, magáról is furcsákat beszél, de olykor különös módon szólítja meg a főhóst is (pl. picinyem), egyáltalán nem félelmetes, nem alázatra indító. Elismerem, hogy a könyv jópofa istene nagyon tetszhet az élvhajhász, szentséget nem ismerő, maga feje után élő posztmodern embereknek és az elvilágiasodott keresztyéneknek. Mindazáltal,

¹⁰⁸ Young: *A viskó* 118.

¹⁰⁹ Young: *A viskó* 176.

¹¹⁰ Young: *A viskó* 199.

¹¹¹ Young: *A viskó* 204.

¹¹² Young: *A viskó* 232.

amikor Isten közel lépett az emberekhez, nem profanizálta magát, hanem megmaradt teljes szentségében, s így dicsőségben. A Bibliában szent Istennek jelentette ki magát, és úgy is jelent meg Jézus Krisztusban a földön. A Bibliában az Istenről helyesen beszélő próféták vagy apostolok soha nem profanizálták Istent. Azért sem, hogy az emberekkel elfogadtassák őt. E cél érdekében nekünk sem kell és nem is szabad ezt tennünk: nem szabad Istent profanizálni, a Szentet szentségtelenné tenni, megfosztva attól a dicsőségtől, ami őt jellemzi!¹¹³

Az első mondatok nyilvánvalóan az „inkulturáció” menti aggályokból születnek. De nem kizárólag: Sípos Ete Zoltán határozottan szembeállítja a „szentet” a „profánnal”. Ez a szembeállítás azonban már általános értelemben is nagyon művi, biblikus alapon pedig eleve helytelen kísérlet, és mint ilyen, a képmutatás melegágya. Úgy vélem, hogy nemcsak Jézus samáriai asszonyhoz intézett szavai alapján sem a „szent”, sem a „profán” nem köthető helyhez vagy műfajhoz, sőt gyakran még tartalomhoz sem. Mert bizony számos alkalommal hangzik el „profán” prédikáció a készületlen lelkipásztor szájából – éppen a „szent” helyen, a templomban. És ugyanígy megszentelő erejű érzés valakinek a könyörületességét látni pl. a legprofánabb külvárosi környezetben.

Az ember a maga életének *egészét*, nemcsak annak ún. „szent” részét kell Isten előtt és az Ő bevonásával élnie. Ha nevetésünknek, főzőcskészségünknek, evés-ivásunknak semmi köze nincs „a szentséghez”, mert ez csakis a „profán és elvilágiasodott élvhajhászat” körébe tartozhat, akkor jó keresztyéneként pl. egyáltalán ne nevezzünk? Arról nem is beszélve, hogy az utolsó vacsorán maga az Úr Jézus a lehető „legprofánabb” emberi cselekvést, az evést és ivást emeli a legmagasabb szentség szintjére, és elrendeli, hogy az ő emlékezetére cselekedjünk, amíg eljövend. Igen, az úrvacsorát *testi szájjal* vesszük magunkhoz (Heidelbergi Káté 79. kérdés) – attól az Úrtól, aki arra tanított, hogy a mindennapi kenyérért is imádkoznunk kell.

Az Úr Jézus nem azt mondta, hogy soha nem fog nekünk kenyeret adni, és hogy egyáltalán ne törődjünk az élet anyaghoz kötődő oldalával, hanem sorrendet állított fel a lelki és a testi dolgok fontossága tekintetében. Adott esetben ötezer embert vendégelt meg, illetve több száz liter vizet változtatott borrá a menyegzői lakoma kedvéért, hogy – János evangélista kifejezésével élve – ezzel a *jellel* is hangsúlyozza: ő nemcsak a mi lelkünknek és életünk „szent” részének, hanem testünknek és az élet „profán” részének is korlátlan Ura. Az a típusú keresztyén gondolkodás, amely ennyire el akarja különíteni a szentet a profántól, akarva-akaratlanul kivonni igyekszik az utóbbit Isten hatalma és jogköre alól. Ez pedig sajnos éppen arra az ókori dualista tévtanításra emlékeztet, amelyet némely gnosztikus körök is vallottak (köztük Markión is), hogy ti. a világ szellemi részének Ura és Teremtője a „jó” és „szent” Isten, Jézus Krisztus Atyja, az anyagi világé pedig a „gonosz” és „profán” demiurgosz, aki az anyag létrehozásával beengedte a gonoszt a világba. A Biblia Istene azonban mind a szellemre, mind az anyagra, mind a szentre, mind a profánra korlátlan igényt tart.

A megváltás művének említése kapcsán Sípos Ete Zoltán azt is kiemeli, hogy „amikor Isten közel lépett az emberekhez, nem profanizálta magát, hanem megmaradt teljes szentségében, s így dicsőségben”. A szent és a profán művi különválasztása ismét akadályozza az evangéliumi igazság kifejtését. Hiszen tökéletesen igaza van János evangélistának, aki saját bevallása szerint látta a köztünk lakozó (sátrát verő) Úr dicsőségét (Jn 1,14). Az evangélisták viszont bőven beszámolnak arról is, hogy Jézus számos, az ő korában hihetetlenül „profánnak” és „szentségtelennek” minősülő dolgot követett el, még hozzá szándékosan: először is Istenként emberré lett, anyagi testet és értelmes emberi lelket vett fel; vámszedőkkel és bűnösökkel ült asztalhoz; megengedte, hogy a bűnös asszony megérintse; pogányokkal társalgott, sőt közülük többeket meg is gyógyított vagy éppen példaképpé emelt; megtörte a szombatot, felülírta a válásról szóló ószövetségi rendelkezést, sőt ostorral csapkodott a legszentebb helyen: a templomban. A főtanács előtt

¹¹³ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

lezajló perében pedig „közbotrányt” váltott ki azzal, hogy elismerte: ő valóban Isten Fia (Mk 14,61–64). E „profán” cselekedetei nagy részével éppen arra figyelmeztet, hogy ő az igazi, minden tekintetben Isten színe előtt zajló élet szentségét kedveli, és egyben megveti az álszent képmutatást vagy kenetteljes prüdséget.

Jézus „legprofánabb” cselekedete azonban kétségtelenül a golgotai kereszthalál volt. Pál apostol egyáltalán nem túloz, amikor Jézusról, mint rabszolgaformát öltött Istenről beszél, aki „a keresztfa haláláig alázza meg magát”. Igen, megalázta, hiszen a kereszt csak a mi számunkra és keresztyén eleink számára jelképezte a megváltást. Abban a korban a legocsmányabb, legszégyenteljesebb halálnem volt, amit ember el tudott képzelni: negatív jelképisége súlyosabb volt még a mai bitófánál is. Az első nagypénteken semmilyen szent dolog nem történt a korabeli normák szerint, és ami történt, teljességében profán dolog volt. A szökött rabszolgáknak és lázadóknak kijáró büntetést mérték „istenkáromlásért” egy ártatlan ember fejére; a hozzá legközelebb állók elárulták, megtagadták és szétszaladtak; véresre korbácsolták, és töviskoronával koronázták; helyette inkább egy rablógyilkost bocsátottak szabadon; megfeszítése után a feje fölé írták kárhooztatásának gúnyszövegét; ecettel itatták és köntösére sorsot vetettek; még meghalni sem engedték békességben: a szégyenfán függve is szidalmazták. A temetése is amolyan hirtelenmunka volt: még le se mosták vértől, verítéktől iszamos testét, csak sebbel-lobbal begöngyölték a lepelbe, és betették a sírboltba. A „szombat Urának” teste alávetett a közelgő szombat törvényének. Ezen nincs mit szépíteni: akár római, akár zsidó szemmel nézem, az első nagypéntek szégyennel, szennyel és fájdalommal teli, a legparlagibb értelemben vett „profán” nap volt.

Éppen ebből a mérhetetlenül profán valóságból emelkedik ki és táplálkozik a feltámadás legszentebb valósága és hitvallása. A vesztőhely szégyenfája így vált a legszentebb szimbólummá: botránkozásul a zsidóknak, bolondságul a görögöknek, és – tegyük hozzá: borzadályként a rómaiaknak, akiknek minden bizonyial évtizedek, sőt századok múlva is borsódzott a hátuk attól, hogy a leggyűlöltebb kivégzőeszközt, amelytől minden római undorral fordult el, valaki hitbeli jelképnek használja. Sípos Ete Zoltán azt nem látja be, hogy a prófétáknak és apostoloknak nem kellett „profanizálniuk” Istent, hiszen ő önként „profanizálta” önmagát azért, hogy bennünket a maga szentségébe emelhessen. Krisztus ezért tart és tarthat igényt életünk minden aspektusára: ezt tőle sem elvitatni, sem megvonni nem lehet. Amiképpen emberi erővel nem tudom Istent, a Szentet „szentségtelenné tenni” és megfosztani „az őt jellemző dicsőségtől”, ugyanúgy képtelen vagyok arra is, hogy elválasszam őt az élet profán területétől, amelyet a legmélyebb megaláztatása árán egyszer s mindenkorra elvitathatatlanul birtokba vett. Ezért is mondhatja Pál – a legkisebb botránkoztatás szándéka nélkül – az egyházzól, mint Krisztus testéről a következőket:

Sőt sokkal inkább, amelyek a test legerőtlenebb tagjainak látszanak, azok igen szükségesek; és amelyeket a test tisztességtelenebb tagjainak tartunk, azoknak nagyobb tisztességet tulajdonítunk; és amelyek éktelenek bennünk, azok nagyobb ékességben részesülnek; amelyek pedig ékesek bennünk, azoknak nincs erre szükségük. De az Isten szerkeszté egybe a testet, az alábbvalónak nagyobb tisztességet adván, hogy ne legyen hasonlóság a testben, hanem ugyanarról gondoskodjanak egymásért a tagok (1Kor 12,22–25).

Nemcsak az életnek nincs tehát „szent” (ti. „Istenhez tartozó”), illetve „profán” (ti. „Istentől valamiképpen elválasztható”) oldala, hanem a Krisztus testének sincs viszonylag „szentebb” vagy „profánabb” tagja. Az utóbbiak ugyebár – Sípos Ete Zoltán meghatározása szerint – „az élvhajhász, szentséget nem ismerő, maga feje után élő posztmodern emberek és az elvilágiasodott keresztyének” lennének. Az az Úr viszont, aki szentségének erejével lebontotta a szent és a profán közötti válaszfalat, és ma is táplál bennünket a legmélyebb megcsúfoltságból a legmagasabb dicsőség állapotába emelkedett testével, az az Úr ennél óhatatlanul magasabb szintre kíván emelni mindnyájunkat.

A gonosz problémája és a gnoszticizmus

A *viskó* szerzőjét komoly bírálat éri a rossz, a gonosz eredetének és értelmezésének kapcsán is. Az alábbi kritikát szintén Sípos Ete Zoltánnál találjuk:

A *viskó*ban a Szentlelket megjeleníteni hivatott Sarayu-nak a Sátánnal kapcsolatosan az író a következő szavakat adja szájába: „(...) mi a gonosz szót a jó hiányának leírására használjuk, ahogy a sötétség szót a világosság hiányának leírására, a halál pedig az élet hiányát jelenti. Mind a gonosz, mind a sötétség kizárólag a Jó és Világosság vonatkozásában érthető meg; egyébként nincs valóságos létezésük (...)” (137–141.old.). A Biblia Istene a Szentlélek által teljesen mást mond a Sátánról, hiszen úgy beszél róla, mint egy személyről és nem, mint a jó hiányáról, vagy mint személytelen valóságról. Az, hogy a Szentlelket megszemélyesítő Sarayu itt egy újabb igeellenes állítást tesz – ahogy korábban is eretnekséget képviselt –, megdöbbentő tény.¹¹⁴

A fenti idézet valóban szerepel *A viskó*ban, a magyar kiadás szerinti 139. oldalon. Előjáróban le kell szögeznünk, hogy a könyv egyáltalán nem beszél a Sátánról. Mivel Young nem formális dogmatikát ír, semmi nem kötelezi arra, hogy hozzászóljon a hitcikelyek mindenikéhez vagy bármelyikéhez. Arról nem is beszélve, hogy időhatározói céllal még Pilátus is benne van a *Credó*ban, a Sátán azonban nincs, de ez jelenleg másodlagos kérdés. A bemutatott történet kontextusában viszont a szerző külön érdeme – és nem fogyatkozása –, hogy a Sátán, mint a gonosz megszemélyesítője, teljesen kimarad az eseményekből. Ha ugyanis bármiféle szerephez jutna, ez óhatatlanul befolyásolná akár a Missy elrablásáról/elrablójáról, akár Mack iszákos és erőszakos apjáról stb. alkotott képet. Ez pedig Mack számára könnyen ellehetetlenítené a saját gondoljaival történő világos és elkerülhetetlen szembesülést Sophia, illetve Papa előtt a 11. és 16. fejezetekben. A Sátán szerepeltetésével ugyanis kibúvó keletkeznék Mack számára: volna valaki, akinek a rosszat lehetne tulajdonítani, és így el lehetne menekülni az apa-szerepből fakadó döntéskényszer, illetve „a Sátán által megszállott” sorozatgyilkosnak vagy éppen tulajdon apjának adott megbocsátás elől. De ez az alternatíva nem létezik: Mack közvetlenül az örökkévaló Istennel tárgyal, mint már említettük: négy szemközt. Nem kell Luther módján a kalamárist az ördöghöz vágnia. A probléma feldolgozásához nincs módja *hibást* keresni, mint már annyiszor tette, és ahogy mi is gyakorta tesszük. Ehelyett kikerülhetetlenül *megoldást* kell találnia: Istennel és Istennél. Számomra ez a mű pozitív értékű „hiper-protestantizmusa” – függetlenül attól, hogy a Szentírás alapján dogmatikailag nyilvánvalóan számolnom kell a Sátán valóságával.

A fentebb inkriminált idézetre visszatérve: a bíráló a gonoszról, mint a jó hiányáról szóló gondolatot értelemszerűen az író eretnekségének tartja, aki ezt Sarayu szájába adva megdöbbentő módon terjeszti tovább. Azt azonban, hogy a saját bírálatában szerepeltetett mű és annak kétszer is hivatkozott szerzője ismeretlen legyen számára, egészen különös. Arról van szó, hogy a keresztyén teológiában maga Augustinus (Szent Ágoston) értelmezi a gonoszt a jó hiányaként, mégpedig az észak-amerikai és hazai „Young-kritikusok” által többször is *A viskó* ellenében felmagasztalt *Vallomások* című munkájában. Nem vesztegetem az olvasó idejét. Íme Szent Ágoston *Vallomásainak* idevágó részlete latin eredetiben és magyar fordításban:

<p>Et manifestatum est mihi, quoniam bona sunt, quae corrumpuntur, quae neque si summa bona essent, corrumpi possent, neque nisi bona essent, corrumpi possent: quia, si summa</p>	<p>Világossá vált számomra, hogy mivel a jó dolgok azok, amelyek romlanak, sem a végtelenül jó, sem a jóságban teljesen szűkölködő dolgok nem romolhatnak. A végtelenül jók azért</p>
--	---

¹¹⁴ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

bona essent, incorruptibilia essent, si autem nulla bona essent, quid in eis conrumperetur, non esset. nocet enim corruptio, et nisi bonum minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest, aut, quod certissimum est, omnia, quae corrumpuntur, privantur bono.

Si autem omni bono privabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt et corrumpi iam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstrosius quam ea dicere omni bono amisso facta meliora?

Ergo si omni bono privabuntur, omnino nulla erunt: ergo quamdiu sunt, bona sunt. Ergo quaecumque sunt, bona sunt, malumque illud, quod quae-rebam unde esset, non est substantia, quia, si substantia esset, bonum esset. Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utique bonum, aut substantia corruptibilis esset, quae nisi bona esset, corrumpi non posset.

nem, mert romolthatatlanok; amik egyáltalában nem jók pedig azért nem, mert nincs amijük romlásnak induljon. A romlás ugyanis árt, de csak akkor, ha a jót csökkenti. Tehát vagy a romlás nem árt, ami lehetetlen; vagy minden, ami romlik, megfosztatik a jótól – ami kétségtelen.

Ha viszont ezek minden jótól megfosztatnak, teljesen megszűnnek létezni. Mert ha léteznének, és tovább nem romolhatnának, jobbak lennének, mivel örökké romolthatatlanul megmaradnának. És mi volna szörnyűbb, mint azt állítani, hogy amiből minden jó kivész, ezúton jobbá válik?

Amik tehát teljesen megfosztattak a jótól, egyáltalán nem léteznek többé. Következésképpen mindaddig, amíg léteznek, jók. Tehát minden, ami létezik, jó. Az a rossz, aminek eredetét annyira kerestem, nem lényeg, mert ha lényeg volna, jónak kellene lennie. Mert vagy romolthatatlan lényegnek kellene lennie, és így igen nagy jónak, vagy romlandó lényegnek, amely, hacsak nem jó, nem lehetne romlandó.¹¹⁵

A dőlt betűvel kiemelt szövegrészek önmagukért beszélnek: Augustinus minden kétséget kizáróan tanítja, hogy csak a jónak van önmagában való léte, azaz csak a jó rendelkezik lényeggel (szubsztanciával). Amiből teljesen hiányzik a jó, tehát maga a rossz, az egyáltalán nem létezik, hiszen ahhoz, hogy létezzen, lényegnek, azaz szubsztanciának kellene lennie. De a rossznak nincs szubsztanciája: éppen ezért csakis a jó hiányaként képzelhető el. E gondolatmenet értelmében a sötétség is a világosság hiányát, a halál is az élet hiányát jelenti; pontosan úgy, ahogy fentebb Sarayu szájába adva Young is megfogalmazta. Ezen a ponton nem az a kérdés, hogy egyetértünk-e az említett gondolattal vagy sem. Itt arról a módszertanilag elfogadhatatlan kettős mércéről van szó, amelyet munkája során egyetlen felelős műelemző sem alkalmazhat. Ha a rossz eredetének helytelen tanítása miatt Young könyve eretnokség, és ekként alkalmatlan a lelki haszonnal való olvasásra, akkor ugyanez érvényes Augustinus *Vallomásaira* is: sőt, az utóbbira fokozottabban, hiszen az előzi meg időben 16 évszázaddal (!) Young könyvét.

Nem szolgál különösebben Sípos Ete Zoltán mentségére, hogy Augustinusra Szabó Istvánon keresztül hivatkozik. Ugyanis: *hivatkozik*. És az sem mentőkörülmény, hogy észak-amerikai kritikustársai (ihletforrásai?) sem figyeltek fel *A viskó*ban erre a kimondottan augustinusi gondolatra. Ők sem olvasták volna az általuk mindenkinek Young ellenében ajánlott nagy egyházatya leghíresebb művét? Hiszen most már olyan neves „viskó-kritikusunk” is van, aki jó amerikai módra egyenesen ki is jelenti, hogy nem olvasta el *A viskót*. Ettől még természetesen büszkén nyilatkozik ellene, és a regény helyett, *inter alia*, C. S.

¹¹⁵ *Vallomások* 7, 12.

Lewis könyveit és Augustinus *Vallomásait* ajánlja számunkra. Azokat – úgy tűnik – talán olvasta... Ugyanakkor – „okulásunkra” – viskó-ellenes írásába büszkén beilleszti az egyik barátja értékelését a könyvről. Az utóbbi teológiai tanár, és legalább olvasta a művet. Az olvasó különben nyugodtan rátippelhet: igen, A viskót el sem olvasó nagynevű „szakértő” a híres Chuck Colson holdudvarához tartozik, mint a Colson Center¹¹⁶ munkatársa és kulcsfigurája: John Stonestreet,¹¹⁷ aki – sajnos – az Újvilágban nem kizárólag a rokonsága körében számít szaktekintélynek... Talán erre mondták a régiek: „A malis vituperari laus est.”

Minden irónián és szarkazmuson túl: úgy vélem, hogy a tengeren túlról hozzánk begyűrűző rengeteg jó példa közül egyet-mást nem kellene feltétlenül követni. Ezt egyszerűen úgy tehetjük meg, hogy már az új divat elleni pusztító tiltakozásból is elolvassuk azt a művet, amelyre akár pozitív, akár negatív értelemben hivatkozunk.

Egyébként a rossznak a jó hiányaként való meghatározása egyáltalán nem Augustinus találmánya. A keresztyén teológián belül részben Órigenész hagyományára támaszkodó gondolatnak¹¹⁸ egészen a szókratészi alapkérdésig (mi a jó?) visszamenő filozófiai gyökerei is vannak. Alapkritériummá az újplatonista filozófia képviselői emelték. A gondolat Plótinosz (Kr. u. 203–269) *A jóról vagy az Egyről* (*Enneadész* VI, 9) és *A rossz eredetéről* (*Enneadész* I, 8) című írásaiban is megjelenik.¹¹⁹ Az alábbiakban az utóbbi műből idézünk néhány szemelvényt, pusztán azért, hogy az olvasó meggyőződhessen arról, hogy a rossznak a jó hiányaként, a világosságnak a sötétség hiányaként stb. történő értelmezése valóban nem Youngnak tulajdonítható:

Aki azt keresi, honnan került a rossz a létezők körébe, vagy a létezők egyik nemébe, akkor választja a helyes kiindulópontot, ha előbb meghatározza, mi a rossz [τὸ κακὸν] és miben áll a természete [ἡ κακοῦ φύσις]. Ebből azután már az is kiderül, honnan jön a rossz, hol lakozik, minek van része a rossz természetéből, és hogy a létezők körébe tartozik-e egyáltalán. Kérdéses azonban, melyik bennünk rejlő képességgel ismerhetjük fel a rossz természetét, hiszen a megismerésben mindig a hasonló ismeri meg a hasonlót.¹²⁰ A szellem és a lélek forma, ezért formákat ismer meg, és formák után vágyódik. A rosszat azonban hogyan képzelhetné bárki is formának, ha egyszer minden rendű és rangú jó távollétében jelenik meg? Ha azonban az ellentétes dolgokra egyazon tudás vonatkozik,¹²¹ a rossz pedig nem egyéb, mint a Jó ellentéte, és így a Jó ismerete egyben a rossz ismerete is, akkor, ha meg akarjuk ismerni a rossz természetét, azt kell világosan látnunk, mi a Jó. A jobb ugyanis mindig előbbre való a rosszabbnál, és míg az előbbi forma, az utóbbi nem az, hanem inkább a forma hiánya. [...] Ha létezik a rossz, akkor nincs más hátra, mint hogy a nem-létezők körében létezzék [ἐν τοῖς μὴ οὖσιν εἶναι], mintegy a nem-létező egy

¹¹⁶ <http://www.colsoncenter.org/wfp-home> (megnyitva: 2011. március 9).

¹¹⁷ Ld. John Stonestreet: Have I Read The Shack? Well, no... (Olvastam-e A viskót? Nos, nem...) In: *The Point* 2011. február 24. <http://www.thepointradio.org/point-blog/blog-archive/entry/37/16507> (megnyitva: 2011. március 9).

¹¹⁸ Órigenésznél valóban felbukkan a gondolat *A princípiumokról* című munkájának következő mondatában: „Hiszen nyilvánvalóan a rossz a jó hiánya. Ebből az következik, hogy ki-ki amilyen mértékben távol kerül a jótól, olyan mértékben válik rosszá.” Ld. *De principiis* II, 9, 2. Magyarul ld. Órigenész: *A princípiumokról I–II.*, I, 185. A mű egészéhez képest azonban ez az eszme nem játszik olyan központi szerepet, hogy Augustinus erre vonatkozó állításait közvetlenül Órigenésztől lehessen eredeztetni. Sokkal valószínűbb, hogy 385 táján a manicheizmusból kiábránduló Augustinus ezeket a gondolatokat jobbra az újplatonista filozófusok közvetítésével ismerte meg és építette bele saját teológiai gondolkodásába.

¹¹⁹ Magyar fordításban ld. Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről. Válogatott írások*. Ford. és a jegyzeteket írta Horváth Judit és Perczel István. Európa Könyvkiadó, Budapest 1986.

¹²⁰ Τῆς γνώσεως ἐκάστων δι’ ὁμοιότητος γιγνομένης (*Enneadész* I, 8, 1). A hasonlóknak a hasonló általi megismerése a plótinosi filozófia egyik alaptétele, mely a preszókratikusokra és Arisztotelészre nyúlik vissza.

¹²¹ Vö. Plátón: *Phaidón* 97d; Arisztotelész: *Metafizika* IV, 2, 1004a.

fajtájaként,¹²² a nem-léttel keveredett vagy a nem-léttel így vagy úgy közösségbe került dolgok sajátságaként. A nem-létező semmiképpen sem azt jelenti itt, hogy egyáltalán nincsen, hanem csak azt, hogy más, mint a létező [ἔτερον μόνον τοῦ ὄντος]. [...] Ámde ha a jó hiánya [ἡ ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ] az oka annak, hogy valaki sötétséget lát, és sötétségben van, talán nem is a sötétség, hanem a hiányosság jelenti a lélek számára a rosszat, a sötétség pedig csak a második a hiány után? Amiből az következne, hogy nem az anyag jelenti a rosszat, hanem a rossz előbbvaló az anyagnál.¹²³

Itt sem kell fölöslegesen időznünk tovább. Youngnak a gonosz természetére vonatkozó „augusztinianizmus” újplatonista gyökerű, de kétségtelenül teológiai előzményei vannak elismert és Young legvehemensebb kritikusi által ajánlott művekben. A gondolat helyes vagy helytelen voltát jelenleg nem taglaljuk tovább. Csupán a kettős mérce alkalmazásának megengedhetetlen voltára hívjuk fel a figyelmet.

Amúgy részben a gonosz kérdéséhez kapcsolható Szabó Istvánnak a regény 204. oldalán álló megállapítással összefüggő aggodalma is. Young a következő mondatot adja Sarayu szájába:

A vallás arról szól, hogy meglegyenek a helyes válaszok. Ezek némelyike valóban helyes, de én azon a folyamaton dolgozom, amelyik elvezet téged az élő válaszhoz, és miután eljutottál hozzá, belülről fog téged megváltoztatni.¹²⁴

Szabó István így kommentálja a fenti kijelentést:

Igen, ez nagyon fontos mondat, ki is ugrik az egész regényből, hiszen a történet fő vonatkozása mégiscsak valamiféle logo-terápia, amelyben – és ez sokszor elhangzik a könyvben – a kapcsolat a lényeges. Tehát szeretet-terápiáról volna szó, és itt a kulcsszó: kapcsolat. Ehhez képest az idézett mondat egy másik dimenzióba visz, ez pedig a gnoszticizmus. A keresztyénség régóta küszködik a gnoszticizmussal, amelynek az alapvető tézise nem a szeretet-reláció, hanem a tudás. A gnoszticizmus gondolata az, hogy a rossznak, a bűnnek, a feldolgozhatatlannak, a tragédiának a valósága tudás által győzhető le. S lám, ha a könyvet ettől a mondatától visszafelé olvassuk, valóban felfedezzük, hogy van itt egy gnosztikus vonulat is, hogy ugyanis: nincs ám semmi baj, csak annyi, hogy a főszereplő nem tud még eleget. Tehát magában a tudásban oldódik meg minden.¹²⁵

Két észrevételt kell tennünk: 1. a fenti idézet talán „kiugrik” a regényből, de éppen két, konkrétan a Szentírásra történő hivatkozás között található: az elsőben a Bibliáról, mint Jézus lényét feltáró forrásról van szó, a másodikban pedig arról, hogy ezután Mack egészen új módon fogja Sarayut hallani és látni a Bibliában. Így az „élő válasz” nem más, mint Jézus, aki bennem él, ahogyan azt fentebb már láttuk. Ehhez pedig a Bibliát is kell forgatni.

A gnoszticizmus problémája már sokkal árnyaltabb kérdés. Egyrészt maga a kifejezés problematikus, mivel egy gyűjtőfogalom ernyője alá vesz számos olyan gondolkodást és közösséget, amelyek egymás között sem egyeztek sok mindenben. Másrészt a gnózis – eredeti értelme szerint – egyáltalán nem lexikális tudást jelent. Sokkal inkább olyan bensőséges Isten-ember kapcsolatot, amely csak a kiváltságosoknak adatik meg valamiféle külön kinyilatkoztatás által. A fenti mondat bibliai keretbe való ágyazása azonban nem

¹²² Vö. Platón: *A szofista* 258d–e.

¹²³ Vö. Platón: *A szofista* 257b. Ld. még Pásztori-Kupán István: *Ókori görög gondolkodók*. PTI, Kolozsvár 2010, 212–228.

¹²⁴ Young: *A viskó* 204.

¹²⁵ <http://www.parokia.hu/hir/mutat/1834/> (megnyitva: 2011. március 9).

erről tanúskodik: a regény nem valamiféle külön kinyilatkoztatás vagy titkos tudás érvényével kíván fellépni, és eleve mindenkit megszólít.

A legtöbb gnosztikus csoport nagyon tudatosan zárt közösséget alkotott, akik nagyon keményen osztályozták az embereket. Az egyik legismertebb II. századi gnosztikus irat, a feltehetően Valentinosztól származó *Az igazság evangéliuma* egyenesen három emberfajta különbséget meg: *anyagiakat* vagy *földieket*, akik természetüknél fogva képtelenek a szellemi felemelkedésre, tehát eleve elkárhoznak; *lelkieket*, akik szabad akaratuk birtokában vagy a hit és a romolhatatlanság vagy pedig a hitetlenség és a romlás felé haladnak; és *szellemieket*, akik természetüknél fogva a szellemi világ felé irányulnak és üdvözülnek.¹²⁶ A regényben viszont nyoma sincs az emberek efféle osztályozásának vagy bármilyen embertípus Istentől való eleve elkülönítésének. Az, amire a fenti mondat vonatkozik, egyszerűen Jézus, az élő válasz, aki bennem élve belülről változtat meg engem.

A fentiek értelmében kissé túlzott az a beállítás, miszerint „a gnoszticizmus gondolata az, hogy a rossznak, a bűnnek, a feldolgozhatatlannak, a tragédiának a valósága tudás által győzhető le”, illetve, hogy „magában a tudásban oldódik meg minden”. Éppen ezen a ponton kanyarodunk vissza a rossz, a gonosz kérdésköréhez. A legtöbb gnosztikus rendszer ugyanis – és ez több-kevesebb intenzitással egyaránt vonatkozik Valentinoszra, Markiónra és Manira – eleve dualisztikus szemléletű, azaz a világot nem egy, hanem két ősből vezeti le: egy jóból és egy rosszból, amint fentebb említettük. A gnózis és a gnoszticizmus nem élhet a rossz feltételezése nélkül, és semmiképpen sem tudja a rosszat pusztán a jó hiányaként elképzelni. Ha gnosztikus vonulatot képviselne, Young semmi szín alatt sem hagyhatná ki a gonosz, a Sátán aktív szerepeltetését, az anyag megvetését vagy éppen Jézus emberi mivoltának elszellemiesítését a történetből. Az a gondolat, amely a regényben Mack elégtelen tudására vonatkozik, sokkal méltányosabban értelmezhető a „rész szerinti ismeret”, illetve a „tükör általi homályos látás” páli párhuzamaival (1Kor 13,9–12). A lánya halála körül mindvégig maradnak olyan összefüggések, amelyeket Mack ebben a földi életben még nem láthat, nem foghat fel: ennek ellenére meg kell tanuljon megbocsátani. Az igazi gnosztikus viszont rá nem vehető ilyesmire a teljes gnózis, azaz minden isteni titokba való beavatás nélkül.

Elemzésünkben nem hagyhatjuk ki Sípos Ete Zoltán sommás végítéletét sem, aki kemény szavakkal hivatkozik arra, hogy Isten nemcsak a szerzőt vonja majd felelősségre, hanem mindazokat is, akik valamilyen módon hozzájárultak a könyv terjesztéséhez:

Mivel *A viskó* írója nincs összhangban a Biblia Istenével, ezért számolnia kell azzal, hogy Isten majd felelősségre vonja, ugyanúgy, mint Jób barátait: „Haragom felgerjedd ellened és két barátod ellen, mert nem szóltatok felőlem igazán. (...) Jób, az én szolgám imádkozzék értetek, mert csak az ő személyére tekintek, hogy rettenetesen ne cselekedjem veletek, mivelhogy nem szóltatok felőlem igazán, mint szolgám, Jób.” (Jób 42.) Pedig Jób barátai Istentől semmi hazugságot nem mondtak, csak egy adott helyzetet magyaráztak rosszul. Azért pedig, hogy ezt a könyvet magyarul is keresztyének adták ki – terjesztve ezzel a téveszméket – ugyancsak felelni fognak Isten előtt. Ugyanezzel kell számolnia azoknak is, akik a könyvnek pozitív média reklámot csináltak a magyar keresztyénség körében, olykor megkérdőjelezhető hangnemben kritizálva azokat a keresztyéneket, akik bibliai szempontokat hangoztatva felemelték hangjukat a művel szemben.¹²⁷

E figyelmeztetés után az ember szinte úgy érezheti: a könyv pusztán elolvasásával máris „bűnrészes” lett valamiben. Mintha a kábítószer-ügyletben most szívta volna el élete

¹²⁶ Ld. pl. Küroszi Theodorótosz: *Haereticarum fabularum compendium* 1, 7; vö. Pásztori: *Követvén*, 27–29.

¹²⁷ Sípos: *Istent is lehet hamisítani?*

első marihuánáját. De ez még csak a „felhasználói” szint, hiszen a fokozatok is jól érezhetőek: nyilvánvalóan a szerző, William Paul Young viseli majd a legsúlyosabb következményeket, hiszen az ő esetében egyenesen Jób barátainak kemény megpirongatására történik utalás. A Jób 42,8 ilyen alkalmazása már azon oknál fogva is furcsa, mivel nemcsak Mack, a regény főhőse, hanem maga a szerző is Jóbhoz hasonlítható magatartást tanúsított az élete során őt ért veszteségek kapcsán: ennek ellenére a Jób *jutalma* helyett Sípos Ete Zoltán a „nyomorult vigasztalóknak” (Jób 16,2) kijáró *súlyos fenyegetést* juttatja osztályrészül.

Young után következik – gondolom – a számunkra ismeretlen magyar fordító, akit viszont Isten ismer (ld. *quorum nomina Deus scit*), és nem biztos, hogy csupán a munka nyelvi minőségéért fogja majd megpirongatni. Aztán a kiadó stábja, a reklámszakemberek és végül, talán *A viskó* kritikusaik kritikusaik. Vigasztalásul és okulásul hadd idézzem Apameai János V. századi szír egyházi író:

A lélek erejére vall, hogy eretnek vélemények nem jelentenek akadályt számára, s *nem gyűlöli* az eretnekségeket. Ha azonban ezeket gyűlöli, akkor gyenge.¹²⁸

Végszó helyett

Ezt az írást sokkal rövidebbre terveztem. Ugyanakkor egészen más hangvételűre is, hiszen első fokon a regény bemutatását tűztem ki célul néhány rövid teológiai reflexió kíséretében, különösen amiatt, hogy több órát töltöttem el a szerző nyilatkozatainak, televíziós interjúinak végignézésével. Felüdülésnek tűnt a sok egyházatya mellett végre élő szerzővel foglalkozni.

Az észak-amerikai és a hazai bírálatok elolvasása után azonban hamar földet ért a lábam. Úgy tűnt: mindent rosszul értettem. A hiba biztosan az én készülékemben van – gondoltam. Újraolvastam a könyvet. Angolul is. Kerestem az aknamezőt, a szándékosan rossz irányba igazított útjelző táblát, amely alattomosan eltérít a Megváltó Krisztusba vetett hitemtől. De a nyilvánvalóan gondolkodásra és önrevízióra készítő provokatív mondatok mellett ismét csak a megbocsátás hihetetlen hatalmának és a *Jó* Istennel való személyes találkozás nagyszerűségének a gondolatával maradtam, és újból felelevenedett néhány nagyon kedves istenélményem. Pedig egy alkalommal még funk-zenét is hallgattam, noha valóban nem az esetem: hátha onnan derül ki a turpisság. Nem derült ki.

Maradok hát a fentebb kifejtett véleményemnél. *A viskó* esztétikai és nyelvi színvonalára ellenére, amely ebben a tekintetben számomra sem angolul, sem magyarul nem tudott megfelelő szintű élményt nyújtani, hasznos munkának tartom, és egyáltalán nem félttem tőle az olvasót. Egyik fajtát sem. A hitvalló keresztyént azért nem, mert hitvalló; a névleges keresztyént és a nem keresztyént pedig azért nem, mert Isten Szent Lelke számos utat-módot fel tud használni arra, hogy közelebb hozza őket magához. És ehhez meg fogja találni a megfelelő embereket is, akik Filep módján a saroglyába telepedve segíthetnek a hit útján az élet vize felé haladóknak.

Értem és megértem az egyházat, mint intézményt féltő aggodalmakat. Lehet, hogy a regény hatására többen eltávolodnak majd az egyháztól, noha eddig az ellenkezőjéről kaptam híreket. De ha úgy is lesz: azt bizonyosan nem *A viskó* műveli majd, hanem a mi hiteltelen szolgálatunk. Fölösleges idővesztés mindenáron hibást keresni megoldás helyett. Ha egyebet nem, ennyit talán meg lehetne tanulni a vakon született ember meggyógyításának történetéből (Jn 9,1–41).

Értem és megértem a hitvédelem szent buzgalmát: a maga helyén, a maga műfajában, kellő szaktudás mellett. De nagyon nehezen tudok megbékülni a tudományos módszerek helytelen alkalmazásával, a kettős mérce felállításával, a különböző szerzők gondo-

¹²⁸ Apameai János: Negyedik beszélgetés Eusebioossal és Eutropiosszal a lélekről. In: Háy János (szerk.): *Az isteni és az emberi természetről – Görög egyházatyák*, II, 331.

latainak félremagyarázásával vagy éppen eredeti szándékuk homlokegyenest ellenkezőjére váltásával, élő szerzők holtként történő kezelésével stb. Nem kívánok jóslatokba bocsátkozni, hogy néhány éven belül mi lesz *A viskó* sorsa és hatástörténete a magyar társadalom egészében és református egyházunkban. Azt viszont tudom, hogy felelős megnyilatkozásaink elengedhetetlen feltétele a hitelesség, hiszen az is a hitből származik, és nem csupán nyelvtanilag. E megnyilatkozások pedig hatással lesznek a regény recepciójára is. A teológia gyönyörű tudomány, és valahányszor csak egy akár közepesen sikerült műalkotás is teológiai reflexióra késztet bennünket, abból mindig fakad áldás, ha Isten Szent Lelkének vezetésére bízunk magunkat. Hiszen az apostoli elvárás szerint az az indulat kell legyen bennünk, amely az önmagát kereszthalálra megalázó Jézus Krisztusban is volt. Ha pedig valóban ő él és cselekszik bennünk, akkor más indulatunk bizony nem is lehet. A kegyelem pedig győzni fog, mert Istennek valóban nincsenek vetélytársai.

Kolozsvárott, 2011. március 22-én